

Urząd Marszałkowski
Województwa Lubelskiego
w Lublinie

ANEKS

statystyczno – diagnostyczny

do Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego
na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Lublin, czerwiec 2013 r.

Spis treści

1. Założenia metodologiczne	1
2. Położenie województwa lubelskiego.....	1
3. Przestrzeń i jej atrakcyjność.....	3
3.1. Zróznicowania wewnątrzregionalne.....	3
3.2. Miejska sieć osadnicza, rozwój miast	6
3.3. Wiejska sieć osadnicza (obszary wiejskie)	10
3.4. Zasoby naturalne i stan środowiska	12
4. Gospodarka	17
4.1. Przemysł	21
4.2. Rolnictwo	22
4.3. Usługi.....	28
4.4. Przedsiębiorczość	32
4.5. Działalność badawczo – rozwojowa	35
5. Społeczeństwo	38
5.1. Ludność	38
5.2. Rynek pracy	43
5.3. Edukacja	49
5.4. Kultura i dziedzictwo kulturowe	56
5.5. Ochrona zdrowia	62
5.6. Pomoc społeczna.....	66
5.7. Kapitał społeczny	68
6. Infrastruktura	70
6.1. Infrastruktura drogowa	70
6.2. Infrastruktura kolejowa	74
6.3. Komunikacja lotnicza.....	75
6.4. Infrastruktura graniczna.....	76
6.5. Infrastruktura ochrony środowiska.....	77
6.6. Infrastruktura elektroenergetyczna	80

1. Założenia metodologiczne

Przedstawiona diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego została opracowana głównie w oparciu o dane europejskiej i krajowej statystyki publicznej (Eurostat, GUS) oraz dostępne analizy i badania. Przy opracowaniu bazowano na aktualnych dostępnych danych. Analizę przedstawiono w ujęciu statycznym, polegającym na zestawieniu wartości wskaźnika w poszczególnych latach oraz dynamicznym polegającym na ukazaniu zmiany w stosunku do roku poprzedniego bądź bazowego (najczęściej 2005). W przypadku najważniejszych wskaźników zaprezentowano również zróżnicowanie wewnątrzregionalne. Zakres tej analizy oraz jej poziom (NTS III, NTS IV) był podyktowany dostępnością danych. W związku ze zmianą Polskiej Klasyfikacji Działalności polegającej na hierarchicznie usystematyzowanym podziale zbioru rodzajów działalności społeczno - gospodarczej (klasyfikacja pięciopoziomowa, nie zawiera podsekcji), jakie realizują jednostki (PKD)¹ utrudniona była analiza sektora usług.

2. Położenie województwa lubelskiego

Województwo lubelskie położone jest we wschodniej części Polski, w obszarze międzyrzecza Wisły i Bugu. Zachodnia granica regionu na prawie 100 kilometrowej długości (z wyjątkiem krótkich odcinków w gminach Janowiec i Puławy) przebiega wzdłuż rzeki Wisły oddzielając województwo lubelskie od województw: mazowieckiego i świętokrzyskiego. Wschodnią granicę na odcinku czterokrotnie dłuższym wyznacza rzeka Bug, będąca jednocześnie granicą państwową z Białorusią i Ukrainą. Od północy województwo lubelskie styka się z województwem mazowieckim, a na odcinku 4 km z województwem podlaskim, zaś na południu z województwem podkarpackim. Łączna długość granic województwa wynosi 1196 km, w tym długość granicy międzypaństwowej wynosi 466 km. Odcinek ten w całości jest zarazem częścią zewnętrzną granicy celnej Unii Europejskiej.

---

¹Obecnie obowiązująca klasyfikacja PKD 2007 została wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz. U. 251, poz.1885) do stosowania w statystyce, ewidencji i dokumentacji oraz rachunkowości, a także w urzędowych rejestrach i systemach informacyjnych administracji publicznej.

Mapa 1 Podział administracyjny województwa lubelskiego

Źródło: Opracowanie własne DPR UMWL, 2013

Pod względem powierzchni województwo lubelskie jest trzecim co do wielkości regionem w kraju, po województwach mazowieckim i wielkopolskim. Jego powierzchnia wynosi 25122 km², co stanowi 8% powierzchni kraju. Strukturę administracyjną województwa tworzą:

- na poziomie powiatowym 20 powiatów ziemskich i 4 miasta na prawach powiatu (tzw. powiaty grodzkie) tj. Lublin, Biała Podlaska, Chełm i Zamość,
- na poziomie gminnym w skład województwa wchodzi: 213 gmin, w tym 20 gmin miejskich, 22 miejsko - wiejskich i 171 wiejskich.

Gęstość zaludnienia tj. liczba osób przypadająca na 1 km² dla Polski² wyniosła 123 osoby, zaś w 2002 roku - 122 osoby. W województwie lubelskim powyższy wskaźnik kształtuje się odpowiednio na poziomie 87 oraz 88 osób. W ostatnich latach liczby te praktycznie nie uległy zmianom. Tym samym Lubelszczyzna nadal pozostaje jednym z najslabiej zaludnionych regionów Polski plasując się na 12 pozycji w kraju. Najwyższą gęstością zaludnienia charakteryzują się miasta na prawach powiatu tj.: Lublin (2368 osób/km²), Zamość (2174), Chełm (1881) i Biała Podlaska (1174). Natomiast najniższą gęstość zaludnienia odnotowano w powiatach: włodawskim (32) i parczewskim (38)³.

² „Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, GUS 2012 r.

³ Tamże.

3. Przestrzeń i jej atrakcyjność

3.1. Zróżnicowania wewnątrzregionalne

Województwo lubelskie cechuje się stosunkowo dużym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym. Znaczne zróżnicowania występują pomiędzy tempem rozwoju obszarów wiejskich a obszarami miejskimi. Wpływ na wolniejszy rozwój obszarów wiejskich mają przede wszystkim czynniki strukturalne, ale również niższe wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, jak również niska konkurencyjność, posiadająca decydujący wpływ na tempo wzrostu gospodarczego.

Tabela 1 Wybrane wskaźniki obrazujące zróżnicowania wewnątrzregionalne w 2010 roku

	Lubelskie ogółem	Miasto	Wieś
Ludność	2 151,9	1 002,6	1 149,3
Współczynnik obciążenia demograficznego	58,2	52,2	63,8
Struktura wiekowa ludności (% ogółem):			
- przedprodukcyjny	19,1	17,5	20,5
- produkcyjny	63,2	65,7	61,1
- poprodukcyjny	17,7	16,8	18,4
Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym	58,6	84,6	37,7
Ludność korzystająca z sieci wodociągowej	81,2	93,8	70,1
Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej	47,3	85,8	13,6
Ludność korzystająca z sieci gazowej	39,3	69,0	13,4
Podmioty gospodarki narodowej na 10 tys. mieszkańców	762	1063	500

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Wybrane wskaźniki obrazujące zróżnicowania wewnątrzregionalne wg. powiatów ziemskich w 2010 roku

	Powiat wartość max	Powiat wartość min
Ludność	lubelski 146 513	parczewski 36 486
Współczynnik obciążenia demograficznego	białski 64,4	łęczyński 49,6
Struktura wiekowa ludności (% ogółem):		
przedprodukcyjny	łukowski 22,1	puławski 18,5
produkcyjny	łęczyński 66,8	białski 61,2
poprodukcyjny	krasnostawski 21,4	łęczyński 13
Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym	puławski 69	zamojski 28,2
Ludność korzystająca z sieci wodociągowej	biłgorajski 90,9	zamojski 52,4
Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej	świdnicki 56,4	zamojski 9,1
Ludność korzystająca z sieci gazowej	świdnicki 60,1	włodawski 0,0
Podmioty gospodarki narodowej na 10 tys. mieszkańców	puławski 840	chełmski 416

Zróżnicowanie wielkościowe i przestrzenne głównych wskaźników makroekonomicznych zarysowuje się zarówno na poziomie podregionów, jak też na poziomie niższym. Układ przestrzenny wskaźników daje w przeważającej części obraz mozaikowy. Jedynie Lublin wyróżnia się korzystnie na tle całego regionu jako obszar o najbardziej korzystnej sytuacji gospodarczej.

W dalszym ciągu niekorzystna z punktu widzenia wzrostu gospodarczego i innowacyjności jest struktura i liczba podmiotów gospodarczych. W województwie lubelskim liczba podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców należy do najniższych w kraju. Dodatkowo zauważalna jest koncentracja przedsiębiorczości w stolicy województwa, na terenie której zarejestrowanych jest ponad 25% wszystkich podmiotów gospodarczych. Połączenie tych dwóch czynników powoduje, że wiele obszarów województwa cierpi z powodu niewystarczającej ilości pozarolniczych miejsc pracy.

Rozbieżność pomiędzy najniższą a najwyższą wartością wskaźnika w powiatach wynosi 14,5 pkt. proc., co świadczy o wysokim stopniu zróżnicowania regionalnego rynku pracy. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: włodawskim (22,7%), hrubieszowskim (18,8%) oraz chełmskim (18,2%), najniższą zaś – w powiecie biłgorajskim (8,2%), w mieście Lublinie (9,5%) i powiecie łęczyńskim (10,6%). Relatywnie niska stopa bezrobocia występuje również w powiecie m. Lublin oraz powiecie lubelskim.

Mapa 2 Typologia gmin wiejskich według struktury poziomu rozwoju społeczno - gospodarczego

Legenda:
Ocena poziomu rozwoju kategorii w typie, w relacji do całej kategorii

Kategoria		Sd	Ss	Rp	D	Sr	Spr	Udział gmin (suma = 100%)
Typ								
1		bardzo niski	średni	średni	bardzo niski	wysoki	niski	29
2		średni	bardzo niski	bardzo niski	niski	wysoki	niski	21
3		średni	wysoki	średni	średni	bardzo niski	średni	22
4		wysoki	średni	wysoki	wysoki	wysoki	wysoki	20
5		wysoki	bardzo wysoki	bardzo wysoki	bardzo wysoki	niski	bardzo wysoki	8

Objaśnienia: kolorem bladezielonym oznaczono orientacyjny przebieg granicy rozbiorowej

Sd - Struktura demograficzna
Ss - Sytuacja społeczna
Rp - Rynek pracy
D – Dezaagraryzacja
Sr – Sektor rolniczy
Spr – Sektor pozarolniczy

Źródło: „Polska wieś 2012. Raport o stanie Wsi”, Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, 2012 r.

3.2. Miejska sieć osadnicza, rozwój miast

Województwo lubelskie jest najslabiej zurbanizowanym województwem w kraju. Udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności województwa wynosił 46,5% i był niższy o 14,5% od wskaźnika urbanizacji dla kraju, co plasowało region lubelski na 15. pozycji w kraju (przed województwem podkarpackim). Wśród podregionów, tylko podregion lubelski charakteryzował się wyższym udziałem ludności miejskiej od średniej krajowej (63,6% wobec 61,0% w Polsce). W pozostałych 3 podregionach (białskim, chełmsko - zamojskim i puławskim) wskaźnik urbanizacji nie przekroczył 40%.

Województwo lubelskie wyróżnia korzystnie ukształtowana sieć osadnicza – policentrycznie rozwinięta sieć miast z centralnie usytuowaną w regionie aglomeracją lubelską. Strukturę sieci miejskiej tworzą 42 miasta, przy czym przeważają ośrodki małe i średnie przy niedostatecznej reprezentacji miast dużych. Największym ośrodkiem miejskim, gospodarczym i akademickim regionu jest miasto Lublin. Lublin charakteryzuje się największym potencjałem ludnościowym (348,5 tys. mieszkańców w 2010 roku). Jest to ośrodek wielofunkcyjny o bardzo wyraźnie ukształtowanych specjalizacjach, których zakres obsługi wykracza poza obszar miasta i regionu, w tym zwłaszcza w zakresie usług ochrony zdrowia, kultury, szkolnictwa wyższego i nauki, usług naukowo – badawczych i obsługi turystyki. Miasto Lublin jest także ośrodkiem o największej w województwie skali zatrudnienia w produkcji przemysłowej oraz ośrodkiem obsługi biznesu o randze krajowej.

W miastach województwa od kilku lat obserwowane są niekorzystne trendy demograficzne. Liczba ludności w 42 miastach Lubelszczyzny spadła od 2005 o 1,3% do 2010 roku. Liczba mieszkańców Lublina systematycznie spadała, w analizowanym okresie zmniejszyła się o 6,5 tys., czyli o prawie 2%. Taka tendencja charakteryzuje jednak większość dużych ośrodków miejskich w Polsce. Podobnie sytuacja przedstawia się w większości miastach Lubelszczyzny. Średnia zmiana liczby mieszkańców miast na prawach powiatu wyniosła – 1,6%. Z pośród 16 miast powiatowych wzrost liczby mieszkańców nastąpił jedynie w Biłgoraju, Zwierzyńcu oraz Krasnobrodzie. Zauważyć można, że największym spadkiem liczby mieszkańców charakteryzują się miasta położone w zachodniej części województwa. Średnie natężenie negatywnych zmian liczby ludności cechuje miasta położone w pasie ciągnącym się od północnej, poprzez środkową część województwa i kończącym się w jego południowo-wschodniej części.

Miasta województwa lubelskiego cechuje nasilony ruch migracyjny ludności, zarówno o charakterze migracji wewnętrznych, jak i zagranicznych. Dla większości miast województwa lubelskiego saldo migracyjne przybiera wartość ujemną. Spośród miast w województwie lubelskim, jedynie w 5 z nich zanotowano przeciętne średnioroczne dodatnie saldo migracji, tj.: Krasnobród, Kock, Tyszowce, Ostrów Lubelski oraz Piaski.

Miasta koncentrują działalność gospodarczą. W 2011 roku 64,5% zarejestrowanych w regionie firm miało swoją siedzibę w miastach przy czym odsetek ten systematycznie spada na korzyść obszarów wiejskich. Widoczny jest wzrost liczby zarejestrowanych firm w szczególności w obszarach funkcjonalnych miast. W miastach zarejestrowanych było 63,4% osób fizycznych i 83,2% spółek handlowych. Ponad połowa tych podmiotów znajdowała się w miastach na prawach powiatu: 37,0% ogółu podmiotów i 35,6% osób fizycznych oraz 63,4% spółek handlowych.

Z punktu widzenia potencjału ekonomicznego miast kluczowa jest analiza dochodów poszczególnych samorządów. Województwo lubelskie należy do najuboższych regionów w Polsce. Średni dochód na 1 mieszkańca kształtował się na poziomie 2793,2 zł (w kraju 2836,4 zł), z czego w miastach na prawach powiatu wynosił on 3660,0 zł (w kraju 4251,9 zł), zaś w pozostałych ośrodkach miejskich – 2701,9 zł. Wśród miast na prawach powiatu nie odnotowano wyższych dochodów od średniej krajowej w tej kategorii. W pozostałych ośrodkach miejskich dochody wyższe niż średnia krajowa uzyskało zaledwie 12 miast.

Słabość finansowa miast przejawia się również w wielkości dochodów własnych, kluczowych dla samodzielności wydatkowej i rozwojowej jst. W 2010 roku, w miastach, średni dochód własny na 1 mieszkańca kształtował się na poziomie 967,1 zł, w kraju 1265,6 zł. W miastach na prawach powiatu średni dochód własny wynosił 1442,6 zł na mieszkańca, co stanowiło 53% wskaźnika dla miast na prawach powiatu w Polsce. Dochody wyższe niż średnia dla gmin w kraju uzyskały zaledwie 4 miasta (Puławy, Biłgoraj, Kazimierz Dolny i Tomaszów Lubelski).

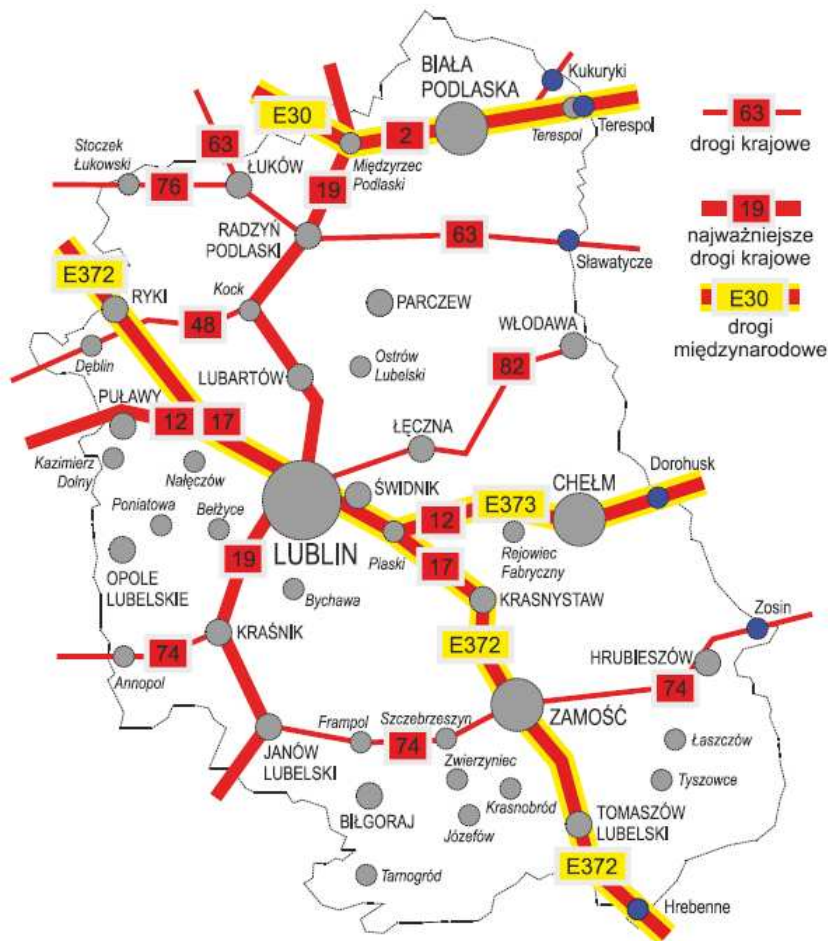
Podstawowym czynnikiem rozwoju lokalnego są działania inwestycyjne podejmowane przez jednostki samorządu terytorialnego, odzwierciedleniem tych działań jest wielkość ponoszonych wydatków inwestycyjnych.

Jednym z istotnych czynników warunkujących rozwój inwestycji na danym terenie jest zasób przygotowanych terenów inwestycyjnych na obszarach zurbanizowanych, wyposażonych w pełną infrastrukturę techniczną, posiadających korzystną lokalizację względem szlaków komunikacyjnych i dobrą dostępność do usług wysokospecjalistycznych.

Największym udziałem terenów zurbanizowanych niezabudowanych w powierzchni ogólnej, charakteryzują się dwa miasta na prawach powiatu, tj. Zamość (4,2%) oraz Lublin (4,1%). W pierwszej dziesiątce miast o największym potencjale inwestycyjnym w tym obszarze znalazły się również: Lubartów (2,4%), Biała Podlaska (2,3%), Krasnobród (2,2%), Kraśnik (2,1%), Chełm (2,0%), Tomaszów Lubelski (1,9%), Janów Lubelski (1,8%) oraz Zwierzyniec (1,6%).

Jednym z podstawowych wyznaczników atrakcyjności inwestycyjnej miast jest ich dostępność komunikacyjna. Województwo lubelskie należy do regionów najslabiej rozwiniętych pod względem sieci drogowej. Gorszym wynikiem w tym zakresie charakteryzuje się jedynie województwo podlaskie. Gęstość sieci dróg w województwie lubelskim ma jednak bezpośredni związek z ilością miast i jego powierzchnią. Biorąc pod uwagę związek długości sieci dróg krajowych i wojewódzkich na 100 km² z liczbą miast na 100 km², (jako najważniejszych punktów komunikacyjnych) województwo lubelskie lokuje się na czwartym miejscu w Polsce. Wskaźnik ten świadczy o tym, że pomimo słabo rozwiniętej sieci drogowej, jej gęstość w odniesieniu do sieci miejskiej w województwie jest wystarczająca i relatywnie wysoka. Problemem w dostępności komunikacyjnej staje się więc nie tyle gęstość sieci drogowej, co jej jakość i powiązanie z siecią krajową oraz europejską.

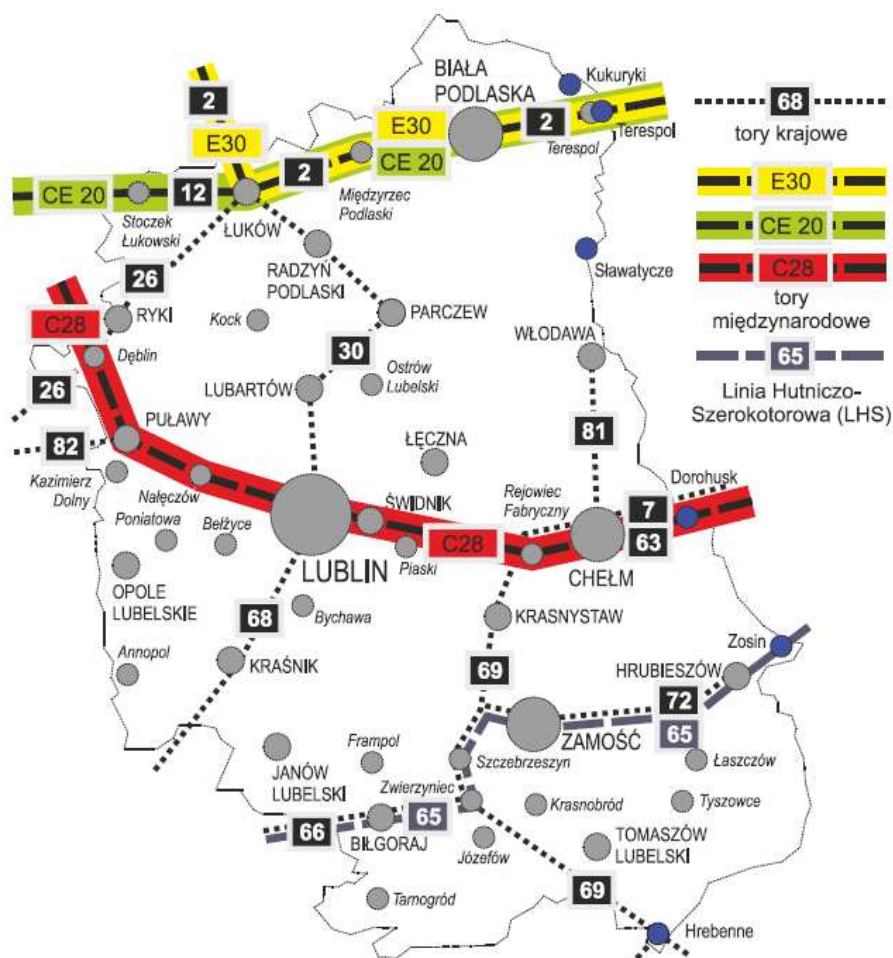
Mapa 3 Sieć dróg krajowych w województwie lubelskim w 2010 roku

Źródło: „Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000 – 2010. Analizy statystyczne”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2011 r.

Najkorzystniejszym położeniem przy drogach krajowych charakteryzuje się Lublin, leżący na skrzyżowaniu trzech ważnych krajowych i międzynarodowych korytarzy komunikacyjnych i transportowych (droga krajowa nr 12, 17 oraz 19) oraz drogi krajowej nr 82 prowadzącej do Łęcznej i Włodawy. Dzięki takiemu położeniu Lublin, jako stolica regionu, staje się centralnym punktem województwa również w sensie układu transportowo - komunikacyjnego. Najgorszy dostęp do dróg krajowych w województwie lubelskim ma Tarnogród, Opole Lubelskie, Biłgoraj oraz Parczew. Powodem tej sytuacji jest brak dróg krajowych w pobliżu tych miejscowości. W grupie tej znalazły się aż 3 miasta powiatowe, z charakteryzującym się bardzo wysokim potencjałem ekonomicznym Biłgorajem.

Mapa 4 Sieć linii kolejowych w województwie lubelskim w 2010 roku

Źródło: „Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000 – 2010. Analizy statystyczne”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2011 r.

Poza dostępnością do infrastruktury drogowej i kolejowej, niezwykle istotne znaczenie z punktu widzenia funkcji komunikacyjnej i transportowej ma jej wymiar praktyczny, ujmowany jako średni czas przemieszczania się pomiędzy wybranymi węzłami infrastruktury transportowej.

Maksymalna rozpiętość dostępności czasowej do Lublina wynosi ponad 153 minuty (między Lublinem a Terespołem). W najlepszej sytuacji znajdują się stolice powiatów okalających powiat lubelski – Świdnik, Łęczna oraz Lubartów, natomiast spośród pozostałych ośrodków - Piaski. Ze względu na położenie przy drogach krajowych lepszą dostępnością czasową do Lublina charakteryzuje się Lubartów, niż bliżej położone Bełżyce i Bychawa. Oprócz Terespoła, najgorszą dostępnością czasową do stolicy województwa spośród miast na prawach powiatu charakteryzuje się Biała Podlaska, a także miasta powiatowe - Hrubieszów oraz Tomaszów Lubelski oraz miasta o znaczeniu ponadlokalnym i lokalnym tj. Łaszczów oraz Tyszowce.⁴

⁴„Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000 – 2010. Analizy statystyczne”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2011 r.

Obszary wiejskie w 2010 roku zamieszkiwało 1149 tys. osób, czyli 53,4% ogółu ludności w województwie. Stan ten pozostaje praktycznie niezmienny od 2000 roku, chociaż w ostatnich latach obserwuje się niewielki wzrost liczby ludności na terenach wiejskich, co jest wynikiem nasilającego się procesu suburbanizacji. Generalnie obszary wiejskie Lubelszczyzny charakteryzują się wyższym niż w miastach przyrostem naturalnym.

Na znacznej części obszarów wiejskich, położonych z dala od ośrodków miejskich, występują procesy starzenia i zmniejszania się liczby ludności. Towarzyszą temu takie trendy jak: malejący wskaźnik obciążenia demograficznego (ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.), niższy współczynnik feminizacji oraz migracje ludności z obszarów wiejskich do miast i otaczających je obszarów w celu poszukiwania pracy i kontynuacji nauki. Mieszkańcy wsi, znacznie bardziej niż mieszkańcy miast, narażeni są na popadnięcie w stan ubóstwa i wykluczenia. Jednakże, co może wydać się zaskakujące, wskaźnik tzw. dobrostanu społecznego (poczucia wsparcia społecznego) jest na wsi większy niż w mieście. Prognozy demograficzne wskazują, że w roku 2020 liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie województwa lubelskiego będzie mniejsza o 2,9% w stosunku do roku 2011. Zachodzić będą, stanowiące kontynuację trendów występujących w przeszłości, niekorzystne zmiany w strukturze demograficznej wyrażające się m.in. wzrastającym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym. Starzenie się społeczeństwa na wsi będzie wywoływać określone zmiany strukturalne oraz zwiększy popyt na szereg usług socjalnych.

Na obszarach wiejskich Lubelszczyzny jednym z kluczowych problemów społecznych i ekonomicznych jest bezrobocie. Na koniec 2011 8,7% osób zamieszkałych na wsi posiadało prawo do zasiłku dla bezrobotnych. Generalnie obszary wiejskie Lubelszczyzny rozwijają się wolniej niż miasta regionu. Są mniej atrakcyjne dla inwestorów, mają wyższe bezrobocie i dysponują niewielkim kapitałem. Wyjątkiem są obszary wiejskie położone wokół Lublina i większych miast województwa charakteryzują się wyższym poziomem rozwoju niż pozostałe. Coraz mniejszą rolę odgrywa tam rolnictwo, a znaczenia nabierają funkcje nierolnicze tj. handel i usługi. Rozwija się również mieszkalnictwo, a to przekłada się na relatywnie wyższe dochody tych gmin w porównaniu do dochodów gmin położonych peryferyjnie. Innym rodzajem obszarów, na których następuje przyspieszony rozwój pozarolniczego rynku pracy, są te położone wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Na drugim biegunie znajdują się obszary peryferyjne, które charakteryzują się stagnacją oraz ubytkiem ludności.

W porównaniu z miastami obszary wiejskie są gorzej wyposażone w podstawową infrastrukturę społeczną i techniczną. W roku 2010 na obszarach wiejskich 70% ludności korzystało z dostępu do instalacji wodociągowych, a jedynie 13,6% ludności z tych obszarów mogło korzystać z sieci kanalizacyjnej. Ponadto niska jakość lokalnej infrastruktury drogowej utrudnia dostęp ludności z obszarów wiejskich do miast i stolicy województwa, a brak dostępu do szerokopasmowego Internetu uniemożliwia rozwój usług elektronicznych, prowadząc do wykluczenia cyfrowego znacznej części społeczeństwa.

Słabo jest również rozwinięta infrastruktura otoczenia rolnictwa, niezbędna do pełnej obsługi i funkcjonowania wsi. Istniejące doradztwo rolnicze, oparte na czterech głównych ośrodkach, obejmuje nieliczną grupę producentów i podejmuje tylko niewielką część zagadnień związanych z nowoczesną produkcją rolną. Brakuje w pełni rozwiniętego rynku hurtowego (pomimo istnienia nowoczesnej infrastruktury w tym zakresie w Elżówce), na którym mogłyby operować dobrze zorganizowane grupy producenckie. Duże dysproporcje rozwojowe występują także w zakresie dostępu przedsiębiorców z obszarów wiejskich do usług instytucji otoczenia biznesu oraz instrumentów finansowania zewnętrznego.

3.4. Zasoby naturalne i stan środowiska

Do głównych zasobów naturalnych regionu należą: złoża kopalin, zasoby wodne i leśne oraz gleby. Wśród surowców mineralnych podstawowe znaczenie posiadają bogate zasoby węgla kamiennego udokumentowane w Lubelskim Zagłębiu Węglowym, które stanowią podstawę do rozwoju przemysłu górnictwa w regionie (około 7,6% wydobycia krajowego). Z innych kopalin na uwagę zasługują zasoby gazu ziemnego, a także złoża wapieni wydobywane dla przemysłu cementowego w Chełmie i Rejowcu Fabrycznym, zasoby surowców węglanowych, w tym zwłaszcza złoża wapieni i margli dla przemysłu cementowego, stanowiące 27,4% zasobów krajowych. Stan zasobów innych kopalin jest bardzo mały. Wprawdzie ziemia krzemionkowa ma duży udział w zasobach krajowych, to jednak w całości jest ona importowana na potrzeby przemysłu. W obrębie województwa lubelskiego wstępnie udokumentowano duże zasoby gazu ziemnego w łupkach dolnego paleozoiku. Zasięg obszarowy zasobów pokrywa się w głównej mierze z zasięgiem złóż węgla kamiennego. Ich eksploatacja mogłaby zapewnić bezpieczeństwo energetyczne nie tylko regionu, lecz również kraju.

Wody podziemne wyróżniają się wysoką jakością, a ich zasobność szacowana jest na około 130 tys. hm³ (ponad 7% zasobów wód podziemnych w kraju). Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w 2011 roku wynosiły 1190,9 hm³/rok, stanowiąc 6,9% zasobów krajowych. Na terenie województwa położone są dwa duże zbiorniki wód podziemnych (Niecka Lubelska oraz Niecka Mazowiecka), wydzielone w ramach ogólnokrajowej strategii ochrony wód podziemnych. Zasadnicze znaczenie w zaspokajaniu potrzeb wodnych regionu lubelskiego posiada GZWP Niecka Lubelska. Znaczenie strategiczne mają również zasoby wód mineralnych występujące w okolicach Nałęczowa, Celejowa, Krasnobrodu, Osuch i Wólki Biskiej, których wydobycie może stanowić podstawę do rozwoju usług uzdrowiskowych w tych miejscowościach.

Niezbyt duże są także zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny. Stan ten wynika ze słabo rozwiniętej sieci rzecznej i zmiennych wielkości odpływu, zarówno w układzie przestrzennym jak i sezonowym. Deficyty wody utrzymują się na znacznych obszarach, szczególnie w rejonie oddziaływania Kanału Wieprz - Krzna oraz w zlewniach większości lewostronnych dopływów Bugu. Kanał Wieprz - Krzna doprowadzający wodę na teren deficytowych zlewni, na skutek znacznej degradacji urządzeń technicznych, spełnia obecnie w ograniczonym stopniu funkcję nawadniania i retencji wód. W zasięgu oddziaływania melioracyjnego Kanału znajduje się 3 770 km² (15% powierzchni województwa). Dla wzrostu retencji wodnej istotna jest zarówno budowa zbiorników jak też stałe lub okresowe retencionowanie wody w korytach rzek, rowach melioracyjnych oraz ochrona retencji naturalnej. Jednocześnie część obszaru województwa (dolina Wisły, Wieprza, Bugu), ze względu na zły stan techniczny lub zupełny brak zabezpieczeń przeciwpowodziowych, zagrożona jest powodzią.

Region charakteryzuje się bardzo niskim stopniem zalesienia. Lesistość województwa kształtuje się od dłuższego czasu na poziomie 23,10% powierzchni województwa (wobec 29,2% w kraju).

Największe kompleksy leśne zachowały się na piaszczystych i podmokłych równinach Kotliny Sandomierskiej (Puszcza Solska, Lasy Janowskie), na silnie urzeźbionym Roztoczu (Lasy Zwierzynieckie) oraz w nadbużańskiej części Polesia (Lasy Sobiborsko-Włodawskie). Najbardziej wylesioną, z uwagi na dobre gleby, jest Wyżyna Lubelska, gdzie w wielu gminach lesistość nie przekracza nawet 10%. Należy oczekiwać, że w najbliższych latach nastąpi wzrost lesistości województwa w związku z realizacją w Polsce kompleksowych programów zalesień.

Obszary prawnie chronione stanowią 22,7% powierzchni ogólnej województwa, znacznie poniżej średniej krajowej (32,5%). Pod względem powierzchni obszarów chronionych województwo zajmuje 7 miejsce w kraju. Na krajowy system obszarów

chronionych składają się obecnie: 2 parki narodowe, 17 parków krajobrazowych, 17 obszarów chronionego krajobrazu, 90 rezerwatów przyrody.

Zasoby biotyczne oraz walory krajobrazu przyrodniczego Lubelszczyzny zostały docenione w krajowych i międzynarodowych systemach ochrony przyrody i krajobrazu. Najcenniejszymi pod względem przyrodniczym i krajobrazowym obszarami województwa są: Polesie (w tym Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie) z Międzynarodowym Rezerwatem Biosfery „Polesie Zachodnie” - trzecim w świecie rezerwatem trójstronnym, czyli położonym w przygranicznych terenach trzech państw, Roztocze z Puszczą Solską oraz dolina Wisły i Bugu.

Na Lubelszczyźnie, w ramach sieci Natura 2000 funkcjonuje ogółem 122 obiekty - 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz 99 obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Ponadto zaproponowano jeden potencjalny obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Jata.

Wody podziemne są podstawowym, a na większości obszaru województwa jedynym źródłem zaopatrzenia w wodę do celów pitnych, gospodarczych i przemysłowych. Region lubelski należy do obszarów zasobnych w wody podziemne. Ocenia się, że na przeważającym obszarze województwa wydajność potencjalna typowego ujęcia wody jest bardzo wysoka i wysoka. Największe znaczenie użytkowe posiada kredowe piętro wodonośne. Wielkość ich zasobów dyspozycyjnych systematycznie rośnie.

W odróżnieniu od wód podziemnych, zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny są niewielkie. Przyczynami tego stanu są: słabo rozwinięta sieć rzeczna, graniczne położenie głównych rzek i znaczna zmienność odpływów. Na znacznej powierzchni województwa utrzymuje się deficyt wód powierzchniowych. Do strefy o największych zagrożeniach suszą, obejmującej północną i wschodnią część województwa, zalicza się 47,85% powierzchni. Użytkowanie istniejących w województwie urządzeń melioracji rolnych jest niezadowolające. Urządzenia odwadniające są utrzymywane (konserwowane) na ok. 36,3% powierzchni zmeliorowanej. Złe funkcjonowanie urządzeń melioracyjnych przyczynia się do zmniejszania się retencji naturalnej zasobów wodnych.

Powierzchnia lasów w województwie wynosi 579 419 ha, co stanowi około 6,3% powierzchni lasów w kraju. Lesistość województwa wynosi 23,1% (lesistość kraju – 29,2%). W województwie lubelskim 59,3% powierzchni lasów należy do własności Skarbu Państwa (w kraju 80,4%), w tym 2,07% przypada na parki narodowe. W strukturze wiekowej lasu w Lasach Państwowych dominują drzewostany w IV klasie wieku (61-80 lat) zajmujące 25,5% powierzchni i stanowiące 31,6% zasobów drzewnych na pniu w województwie lubelskim (kraj odpowiednio 19,2% i 25,1%).

Ogólny stan środowiska województwa lubelskiego w ostatnich kilkunastu latach wykazuje stałą poprawę (z wyjątkiem klimatu akustycznego). W większości przypadków poprawa jest jednak bardzo powolna. Zmniejsza się udział województwa w krajowej emisji zanieczyszczeń, mimo wzrostu wielkości emisji zanieczyszczeń z zakładów przemysłowych w województwie. Następuje wyraźna poprawa warunków aerosanitarnych z wyjątkiem miast: Lublin, Zamość i Chełm, gdzie utrzymuje się poziom zanieczyszczeń przekraczający dopuszczalne normy ze względu na ochronę zdrowia. Czynnikiem powodującym przekroczenie norm są pyły z niskiej emisji.

Powolnej poprawie ulega stan sanitarny wód powierzchniowych i podziemnych. Gorzej przedstawia się stan zasobów wód powierzchniowych, ponieważ na znacznej powierzchni województwa utrzymuje się deficyt wód powierzchniowych. W rejonach intensywnej eksploatacji wód podziemnych powstały leje depresyjne, największe w rejonie Lublina i Chełma. Radykalne przekształcenia stosunków wodnych mają miejsce w Lubelskim Zagłębiu Węglowym. Odwadnianie poziomów węglonośnych doprowadziło do powstania głębokich lejów depresyjnych w utworach karbonu i jury. Dodatkowo

prowadzona tam eksploatacja węgla kamiennego na tzw. „zawał” spowodowała osiadanie gruntu i powstanie zalewisk o powierzchni ok. 32 ha.

Głównym czynnikiem powodującym degradację powierzchni ziemi jest eksploatacja surowców mineralnych, w tym głównie węgla kamiennego i surowców węglanowych. W województwie obserwuje się zmniejszanie się uciążliwości eksploatacji surowców mineralnych poprzez bardziej racjonalne użytkowanie zasobów i rekultywację terenów zdegradowanych i zdewastowanych.

Jedną z przyczyn ubytku terenów o walorach przyrodniczych jest również zanikanie ich użytkowania (w przypadku łąk występuje zanik wykaszania i wypasania, co prowadzi m.in. do zarastania roślinnością niepożądaną).

Poprawie ulega struktura użytkowania gruntów w zakresie przeciwdziałania marginalizacji gleb. Następuje stałe zwiększanie poziomu lesistości województwa. Za negatywny trend należy uznać ubytek terenów o walorach przyrodniczych wskutek przeznaczania ich pod zainwestowanie oraz zalesienia.

Pogorszeniu ulegają warunki klimatu akustycznego, głównie w sąsiedztwie głównych tras komunikacyjnych oraz na terenach o walorach uzdrowiskowych i wypoczynkowych. Realizacja obwodnic miejscowości lokalnie ograniczyła negatywne oddziaływania hałasu.

Istotnym problemem w województwie jest narastająca presja na tereny o walorach przyrodniczych. Prowadzi to do destabilizacji struktury ekologicznej województwa. Wymagana jest:

- identyfikacja sieci ekologicznej województwa z określeniem zasad ochrony ostoi przyrody i korytarzy ekologicznych,
- wyznaczenie terenów wymagających objęcia ochroną w postaci obszarów cichych w aglomeracji i poza aglomeracją,
- ochrona naturalnej retencji poprzez zachowanie terenów mokradłowych i ograniczenie melioracji osuszających,
- wprowadzenie mechanizmów ograniczających nadmierne nieuzasadnione przeznaczanie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne.

Mimo braku krajowych gatunków endemicznych, województwo lubelskie posiada znaczący udział w różnorodności biologicznej Europy i kraju.

Na terenie województwa wyznaczono 16 ostoi o szczególnym znaczeniu dla zachowania różnorodności gatunkowej wszystkich grup flory i fitocenozy Europy (IPA). Całkowita powierzchnia tych ostoi wynosi 103 503,3 ha, z czego na terenie województwa lubelskiego 56 117,98 ha (2,2% powierzchni województwa). Pozostała część położona jest w sąsiednich województwach. Ponadto zidentyfikowano 23 ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym (IBA) o powierzchni 501 068,0 ha.

Skomplikowana budowa geologiczna, zróżnicowanie procesów geomorfologicznych, a także urozmaicone ukształtowanie terenu, przyczyniły się do powstania wielu osobliwości przyrody nieożywionej. Unikatowym zjawiskiem w skali kraju jest występowanie zgrupowania 61 jezior, zwanych Pojezierzem Łęczyńsko – Włodawskim, bo położonych poza zasięgiem ostatniego (bałtyckiego) zlodowacenia. Z wierzchołkami pokrytymi lessem (Płaskowyż Nałęczowski i Roztocze Zachodniego), związana jest wyjątkowo gęsta sieć wąwozów. Dla wyniesionych obszarów Roztocza, Wyżyny Lubelskiej i Wyżyny Wołyńskiej charakterystyczne są przełomy rzeczne i strefy krawędziowe. Jedną z większych osobliwości strefy krawędziowej Roztocza są szumy, szypoty na rzekach: Szum, Sopot, Tanew, Jeleń. Roztocze i Wyżyna Lubelska obfitują w liczne i wydajne źródła. Szacuje się, że na terenie województwa lubelskiego czynnych jest

około 1 500 źródeł. Walory turystyczne i krajobrazowe posiadają również odsłonięcia geologiczne i osobliwości geologiczne (skamieniałości).

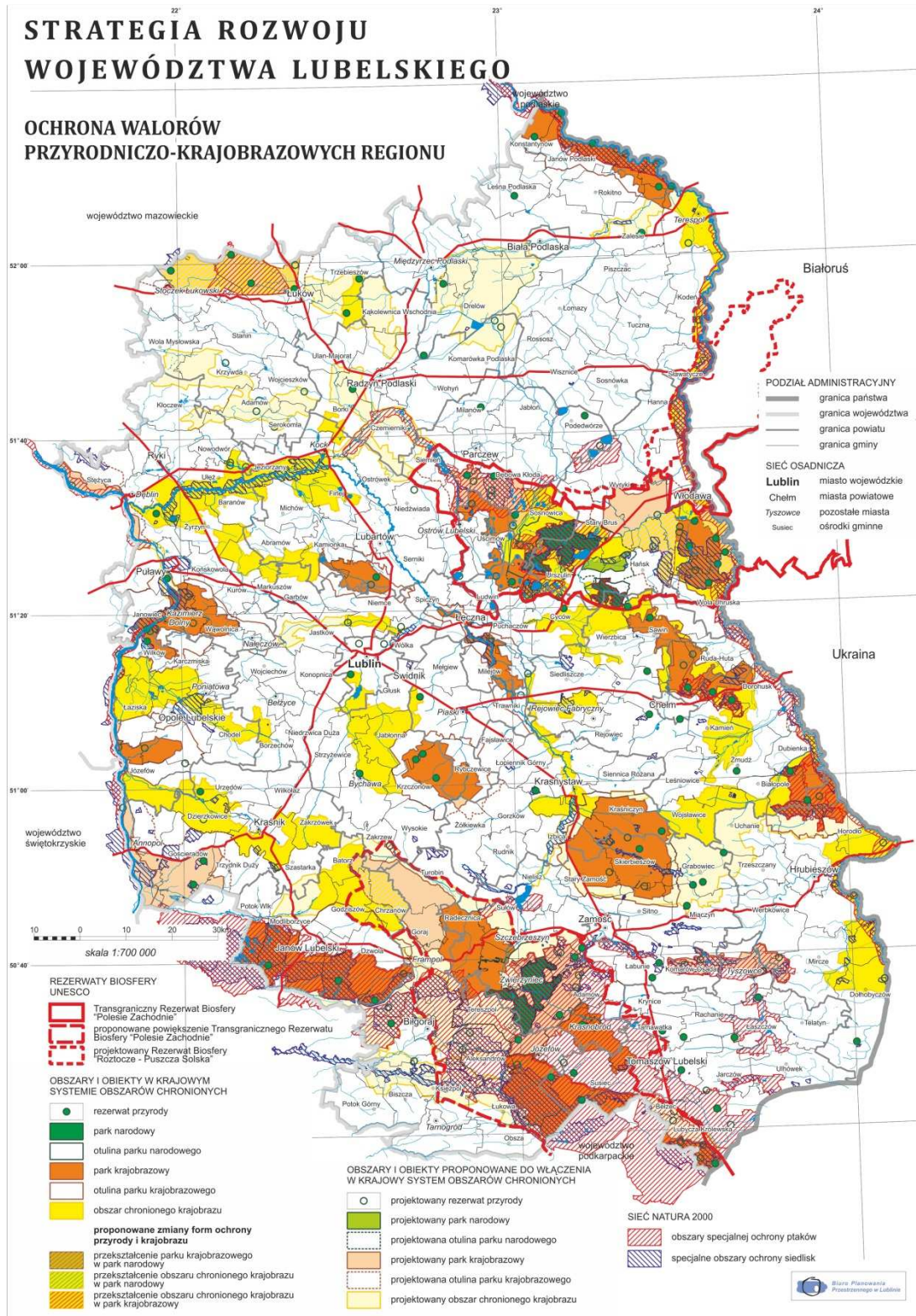
Największymi walorami krajobrazowymi w województwie lubelskim odznaczają się:

- Płaskowyż Nałęczowski i tzw. Roztocze Szczepreszyńskie z gęstą siecią wąwozów,
- Polesie Zachodnie z krajobrazem pojeziernym,
- Równina Biłgorajska z krajobrazem puszczańskim,
- Roztocze ze specyficznym krajobrazem naturalno – kulturowym, unikatowym w skali europejskiej.⁵
- Bug z jej nieuregulowanym korytem i „dziką przyrodą”

---

⁵ „Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Uwarunkowania wewnętrzne. Synteza”, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie

Mapa 6 Ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych

Policentryczne ukształtowanie struktury osadniczej oraz bogate i zróżnicowane środowisko kulturowe nadaje regionowi unikatowy charakter. Niski wskaźnik urbanizacji i słaba kondycja ekonomiczna miast oraz niekorzystne trendy demograficzne wciąż stanowią duży problem. Jest to szczególnie widoczne na obszarach wiejskich, gdzie procesowi wyludniania się towarzyszy rosnąca skala ubóstwa i zagrożenia wykluczeniem społecznym, wynikająca z degradacji

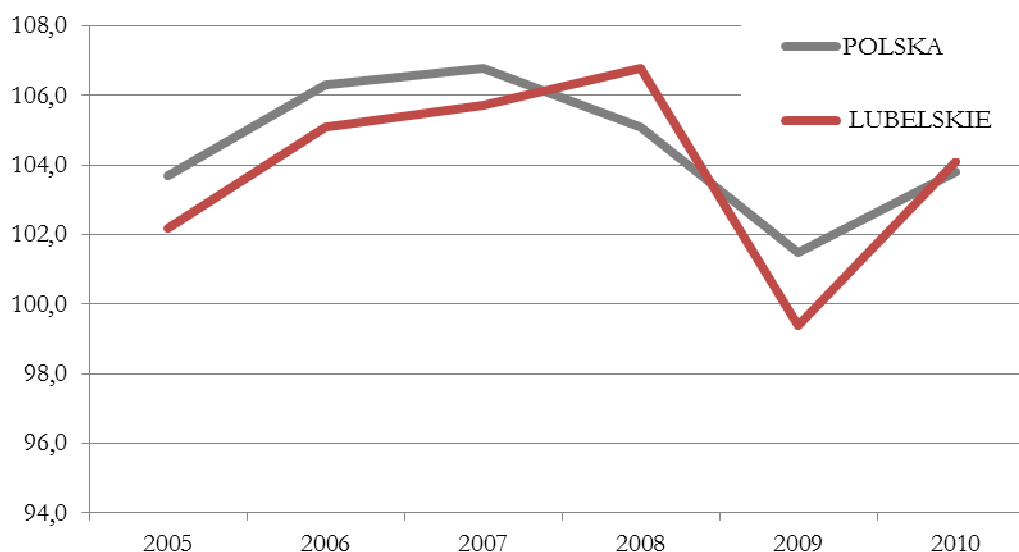
gospodarczej. Poziom wykształcenia mieszkańców wsi jest wciąż niski mimo zwiększającego się dostępu społeczeństwa do usług związanych z nauką i z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego oraz dostosowania kształcenia zawodowego do nowych wyzwań i wymagań rynku pracy (między innymi poprzez różne formy kształcenia ustawicznego). Również w innych sferach (wyposażenie w infrastrukturę, pozarolnicze miejsca pracy) obszary wiejskie charakteryzują się słabszymi parametrami.

4. Gospodarka

Podstawowym wskaźnikiem opisującym w najbardziej syntetyczny sposób potencjał gospodarczy regionu jest wielkość wytwarzanego Produktu Krajowego Brutto (PKB), natomiast najbardziej powszechną miarą dla porównań rozwoju gospodarczego jest wskaźnik PKB na mieszkańca. (Wykres 1)

W 2010 roku wartość wytworzonego w województwie lubelskim PKB wyniosła 54042 mln zł, co dało województwu 10 miejsce w Polsce. Tym samym udział województwa w tworzeniu krajowego PKB wyniósł 3,8%, zmniejszając się o 0,1% w relacji do roku 2005. Od 2005 roku dynamika wzrostu PKB w województwie była generalnie niższa niż średnio w kraju.

Wykres 1 Dynamika PKB na mieszkańca w latach 2005 – 2010 [%]

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

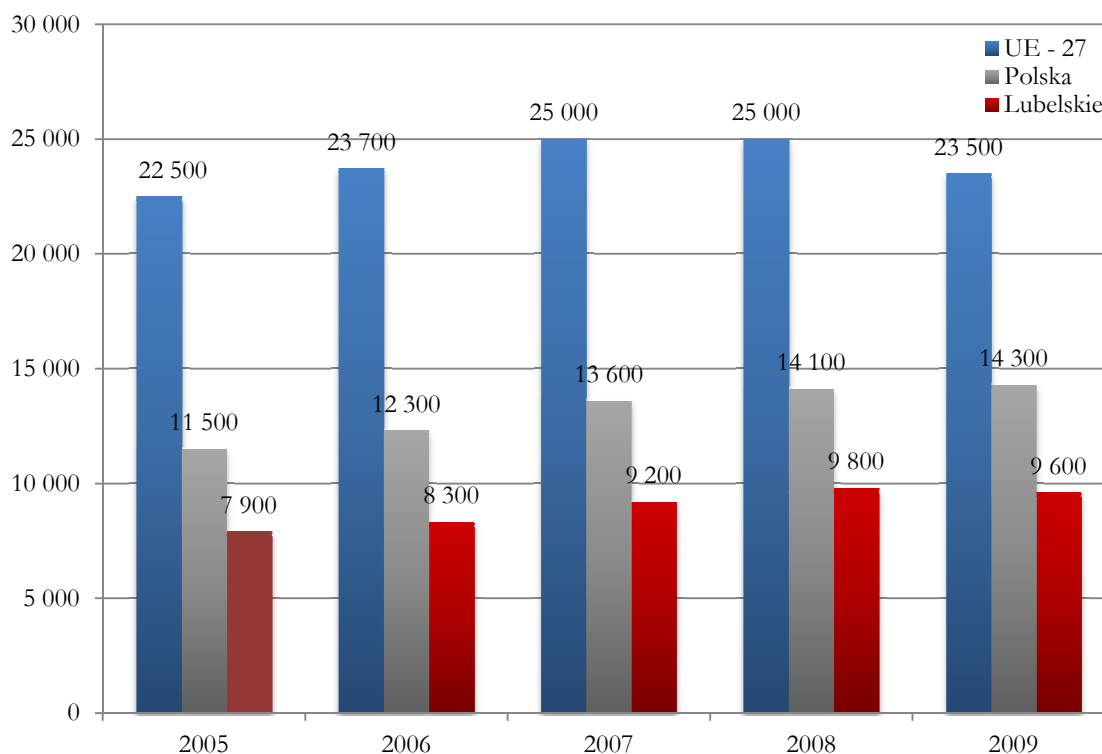
W 2009 roku wartość PKB (wg parytetu siły nabywczej) na mieszkańca województwa lubelskiego wyniosła 9 600 Euro, co stanowiło 67,1% średniej dla Polski (co ulokowało region na ostatniej pozycji w kraju) i tylko około 41% średniej unijnej. W latach 2005 – 2009 dystans do średniej UE zmniejszył się, m.in. ze względu na wolniejszą dynamikę rozwoju krajów UE oraz oddziaływanie tzw. „efektu statystycznego”⁶. Niestety w relacji do kraju województwo lubelskie powiększyło lukę rozwojową. Analiza procesów i poziomu rozwoju w układzie podregionów jeszcze wyraziściej ukazuje skalę różnic w poziomie rozwoju. Najmniej rozwiniętymi podregionami na tle kraju w 2009 roku⁷ były

⁶ obniżenie średniej PKB/cap dla UE po rozszerzeniu o Bułgarię i Rumunię

⁷ Dane: Eurostat

podregiony bialski, chełmsko - zamojski i puławski, dla których PKB per capita wynosił 35% średniej unijnej. Wyraźnej poprawie (o 9 pkt procentowych w latach 2005 - 2009) uległa pozycja podregionu lubelskiego, przy czym nadal wskaźnik ten tylko nieznacznie przekracza 50% PKB per capita średniej UE (53% w roku 2009), co plasuje podregion na 22 pozycji wśród 66 polskich podregionów.

Wykres 2 Wartość PKB na mieszkańca wg parytetu siły nabywczej w latach 2005 – 2009 [euro]

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych Eurostat, 2012 r.

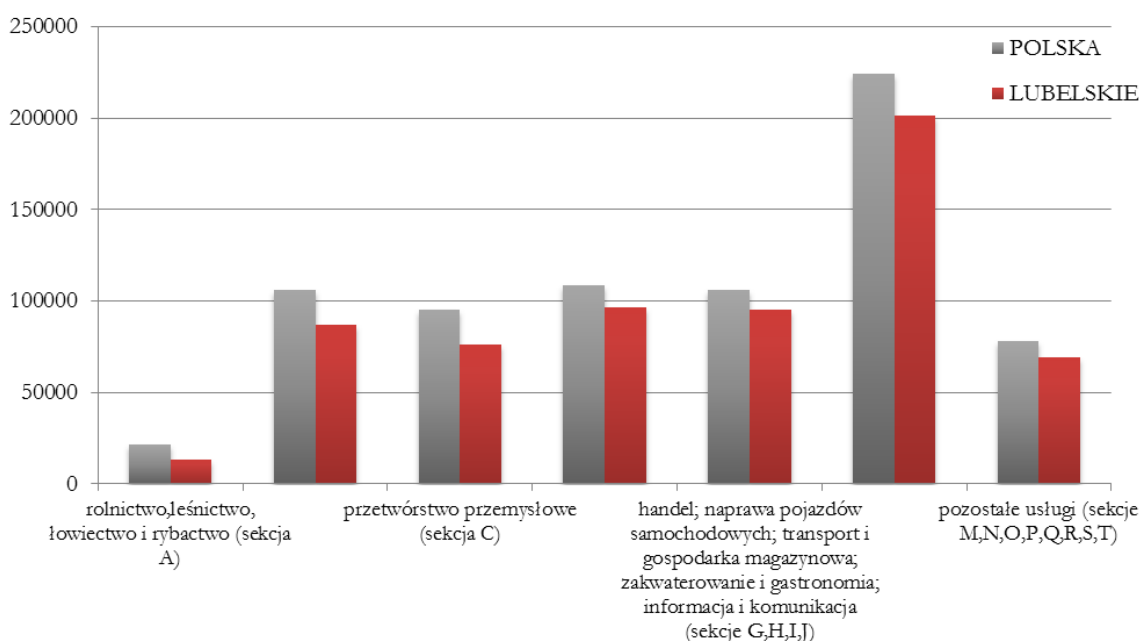
W 2010 r. wartość dodana brutto w województwie lubelskim wyniosła 47 597 mln zł, co stanowiło 3,8% WDB w kraju. Struktura tworzenia produktu krajowego brutto i wartości dodanej brutto w województwie lubelskim kształtuje się nieco odmiennie niż w kraju. W stosunku do kraju, udział WDB tworzonej w regionie przez rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo oraz rybactwo jest dwukrotnie wyższy i w 2010 roku wyniósł 7,4% (tylko w województwie podlaskim wskaźnik ten był wyższy), natomiast niższy jest udział przemysłu (o 5,7 pkt proc.) i usług komercyjnych związanych z pośrednictwem finansowym, obsługą nieruchomości i firm (o 1 pkt proc.). Jest to związane z małym zaangażowaniem sektora przedsiębiorstw w tworzenie WDB, co wynika z niskiego poziomu koncentracji przedsiębiorczości w województwie lubelskim, zwłaszcza średnich i dużych firm. Średnio w Polsce przedsiębiorstwa wypracowują niemal połowę WDB, podczas gdy w województwie lubelskim wkład ten nie przekracza 40%. Udział sektora przedsiębiorstw w strukturze wojewódzkiej różni się od struktury krajowej o 12,1 p.proc., a udział sektora instytucji rządowych i samorządowych oraz sektora gospodarstw domowych jest wyższy o 6,7 p.proc.

Istotnie większe znaczenie dla województwa lubelskiego, niż dla kraju posiadają poszczególne sekcje usług nierynkowych tj.: administracja publiczna i obrona narodowa, edukacja, ochrona zdrowia i pomoc społeczna.⁸

Na niekorzystną strukturę wytwarzania nakłada się niska wydajność pracy, notowana w każdym rodzaju działalności.

W przeliczeniu na 1 pracującego wartość dodana brutto w województwie lubelskim w 2010 roku wyniosła 62 843 zł, co sytuowało województwo na ostatnim miejscu w kraju. Wskaźnik ten stanowił 69,7% średniej krajowej. Szczególnie niekorzystna sytuacja występuje w rolnictwie. Jego tradycyjny, niskotowarowy charakter, oraz wysokie zatrudnienie wynoszące około 40% ogółu pracujących sprawiają, że WDB na 1 pracującego w szeroko rozumianej działalności rolniczej w województwie lubelskim stanowi niewiele ponad połowę wskaźnika krajowego.

Wykres 3 Wydajność pracy wg grup sekcji PKD w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Wyższy udział wartości dodanej brutto na 1 pracującego niż PKB na 1 mieszkańca w relacji do średniej krajowej wynika z nieco mniejszej aktywności zawodowej mieszkańców Lubelszczyzny (relacja liczby pracujących do liczby mieszkańców) oraz ujemnego salda międzywojewódzkich dojazdów do pracy.

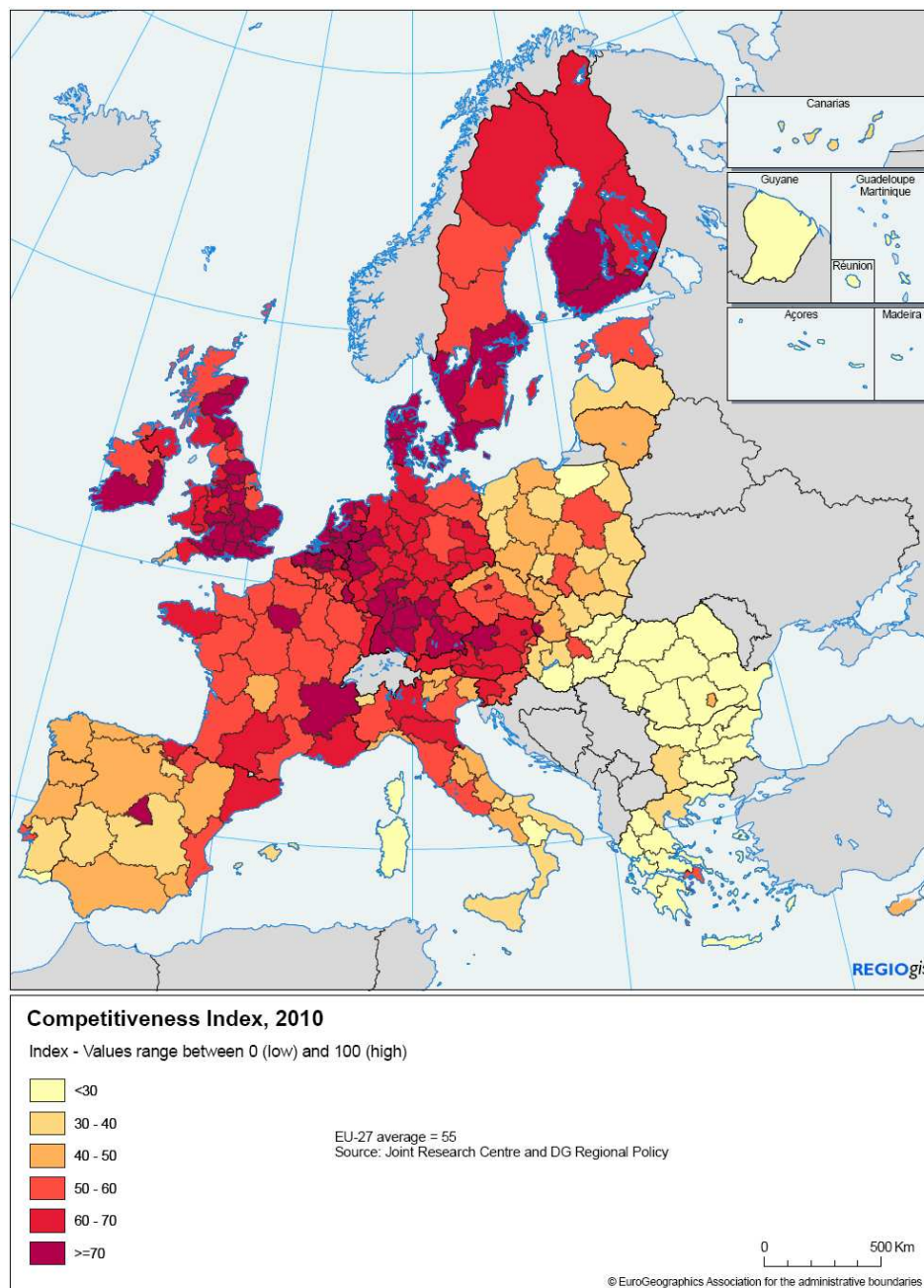
Według Indeksu Regionalnej Konkurencyjności, gdzie poziom rozwoju mierzony jest m.in. wartością PKB, województwo lubelskie zajmuje 214 miejsce spośród 268 europejskich regionów. W długim okresie czasu dystans rozwojowy województwa w stosunku do reszty kraju zwiększa się. Na słaby poziom wskaźników makroekonomicznych regionu mają wpływ:

- utrzymywanie się tradycyjnej struktury gospodarki z wysokim udziałem mało efektywnego rolnictwa,

⁸ „Lubelszczyzna 2020 Rozwój, ale w jakim kierunku?” IBS, Warszawa, 2011 r.

- niski wkład w tworzenie PKB sektorów generujących wysoką wartość dodaną (przemysł, usługi rynkowe) oraz sektora przedsiębiorstw.

Mapa 7 Indeks konkurencyjności w 2010 roku

Źródło: A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings, DG Regio Working Paper, 2/2011

4.1. Przemysł

O sile regionalnej gospodarki i jej konkurencyjności w dużej mierze decyduje poziom zainwestowania, jak również stopień zaawansowania technologicznego sektora produkcyjnego, w tym przemysłu. Województwo lubelskie należy do regionów o najniższym poziomie uprzemysłowienia. Udział województwa w krajowej produkcji przemysłowej w 2010 roku wyniósł niespełna 2,5% i w porównaniu z rokiem 2005 (2,59%) wykazywał tendencję spadkową. Pod względem wartości produkcji przemysłowej województwo uplasowało się na 12 pozycji w kraju, zaś w przeliczeniu na mieszkańca zajęło ostatnie miejsce. W 2010 roku w przemyśle zatrudnionych było ponad 103 tys. osób, tj. o ponad 5 tys. mniej niż w roku 2005. Wartość produkcji sprzedanej przemysłu na 1 zatrudnionego w województwie wyniosła 236 tys. zł., co stanowiło 69% średniej w kraju.

Największe znaczenie dla regionu odgrywa przemysł spożywczy, z uwagi na koncentrację ponad 25% wszystkich zatrudnionych w przemyśle oraz wysoki, prawie 24% udział w produkcji sprzedanej przemysłu ogółem.

W strukturze produkcji przemysłowej duże znaczenie posiadają ponadto inne działy takie jak: produkcja napojów (5,3% wartości produkcji sprzedanej), produkcja mebli oraz wyrobów z metali (po 4,7%). Udział największych przedsiębiorstw, zatrudniających powyżej 1000 pracowników, w produkcji sprzedanej przemysłu wytwarzanej w województwie lubelskim kształtował się na nieco niższym poziomie niż w kraju (ponad 36%, w kraju 39%). Podmioty małe i średnie charakteryzowały się z kolei wyższym udziałem w wartości sprzedanej ogółem (łącznie 41% przy 36% w kraju).

Głównym partnerem eksportowym dla regionu są Niemcy, drugie miejsce zajmuje Ukraina. W eksporcie województwa lubelskiego znaczący jest udział branży spożywczej – 20,8% (osiągający 402,7 mln USD), chemicznej – 15,4%, meblarskiej – 8,3% oraz metalowej – 7,3%. Relatywnie wysoki udział w eksporcie mają produkty rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa; w 2006 roku wynosił on 7,7% (108,5 mln EUR), a w 2008 r. wzrósł do 8,5% (154,8 mln EUR)⁹. Jednak w żadnej z branż eksport z województwa lubelskiego nie osiągnął znaczących wartości w eksporcie całego kraju. Najwięcej wyeksportowano wyrobów chemicznych (5,0% krajowego eksportu w tej branży) oraz artykułów spożywczych, napojów i wyrobów tytoniowych (4,7%). Ponadto notowane jest silne zróżnicowanie w intensywności i strukturze eksportu pomiędzy zachodnią i wschodnią częścią regionu. Udział województwa lubelskiego w tworzeniu PKB (3,9%) jest większy niż jego udział w krajowym eksporcie (1,7%). Dynamika eksportu w województwie lubelskim w latach 2000 - 2008 była niższa niż przeciętnie w Polsce. W latach 2004 – 2008 średni roczny rejestrowany wzrost eksportu w województwie kształtował się na poziomie 13%, to znacznie mniej niż przeciętnie w tym okresie w kraju, gdzie średnia roczna dynamika eksportu ogółem wynosiła 20%. W efekcie, dystans dzielący województwo od średniej krajowej uległ zwiększeniu – w 1999 roku eksport per capita województwa lubelskiego stanowił 44% średniej dla Polski, a w 2008 roku – zaledwie 27%.

Położenie województwa przy granicy państwa sprzyja rozwojowi handlu przygranicznego, odgrywającego w gospodarce województwa dość istotną rolę. Według szacunków GUS, cudzoziemcy przekraczający granicę w województwie lubelskim zrealizowali wydatki, które stanowiły 27,8% wartości eksportu ogółem województwa lubelskiego (w I półroczu 2010 roku).¹⁰

⁹ Ciżkowicz P., Opala P., „Uwarunkowania krajowej i międzynarodowej konkurencyjności województwa lubelskiego”, Ernst&Young, Warszawa, 2011 r.

¹⁰ Ciżkowicz P., Opala P., „Uwarunkowania krajowej i międzynarodowej konkurencyjności województwa lubelskiego”, Ernst&Young, Warszawa, 2011 r.

4.2. Rolnictwo

Lubelszczyzna jest regionem typowo rolniczym, o czym świadczy duży udział powierzchni użytków rolnych (UR), najwyższy w kraju. Posiada znaczący udział gleb dobrej jakości do produkcji rolniczej, co skutkuje przewagą upraw takich jak pszenica, jęczmień, buraki cukrowe, rośliny strączkowe.

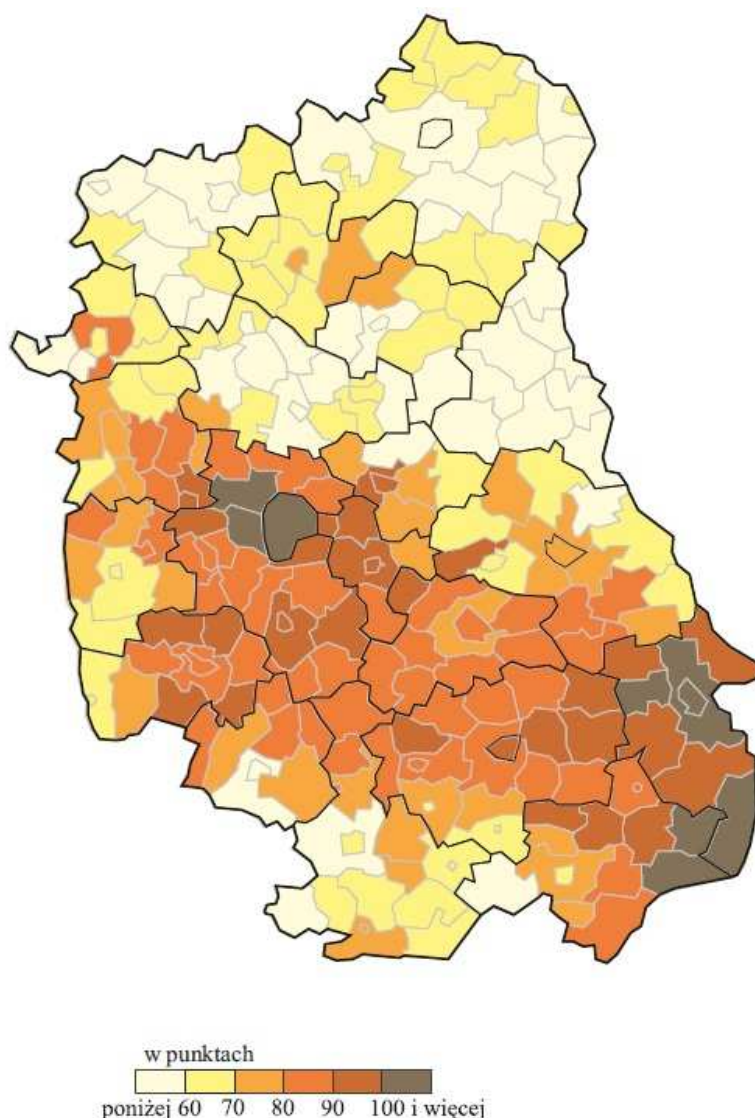
Potencjał do rozwoju produkcji rolniczej wynikający z uwarunkowań naturalnych jest bardzo duży, czego dowodzi wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, znacznie bardziej korzystny niż średni dla kraju. Według skali Instytutu Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie lubelskim wyniósł 74,1 pkt¹¹ (w kraju 66,6 pkt) i jest jednym z najwyższych w Polsce (po województwach opolskim i dolnośląskim). Najlepsze gleby pod względem przydatności dla rolnictwa występują w południowo - wschodniej części województwa (gminy: Dołhobyczów, Hrubieszów, Ulhówek, Telatyn, Trzeszczany) oraz w okolicach Lublina (Konopnica i Jastków), natomiast najgorsze w północnej części województwa (powiaty: bialski, włodawski, łukowski, lubartowski)

---

¹¹ Wskaźniki WRPP są niezmiennie, naturalne podłoże glebowe charakteryzowane przez kompleksy przydatności i klasy bonitacyjne pozostaje niezmiennie

Mapa 8 Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg gmin w województwie lubelskim

Źródło: Praca zespołowa pod kierunkiem prof. dr Tadeusza Witka: Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin, IUNG Puławy, 1993 r.

Słabą stroną rolnictwa w województwie jest niekorzystna struktura gospodarstw rolnych, które w większości posiadają niewielką powierzchnię użytków rolnych. W ostatnich latach obserwowane są jednak pozytywne zmiany w tym zakresie. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych spadł udział gospodarstw małych, w przypadku grupy obszarowej do 1 ha z 26,2% w 2005 roku do 17,7% w 2011 roku. Odsetek gospodarstw o powierzchni użytków rolnych od 20 do 50 ha zwiększył się z 2,8% w 2005 roku do 3% w roku 2011. Liczba gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej zwiększyła się z 0,34% w roku 2005 do 0,47% w roku 2011, tym samym ich rola nieznacznie wzrosła. Łącznie działalność rolniczą prowadziło 251,3 tys. gospodarstw i w porównaniu do roku 2005 liczba ta zmniejszyła się o ponad 35 tys. (12,4%).

Problem dla efektywności gospodarowania stanowi również rozłóg gruntów, ponieważ w przeciętnym gospodarstwie znajduje się od kilku do kilkunastu działek. Konsekwencją tego stanu są wyższe koszty produkcji części gospodarstw i związany z tym brak perspektyw rozwojowych. Niewielkie zasoby finansowe gospodarstw mają także wpływ między innymi na jeden z najniższych w kraju poziomów nawożenia nawozami

mineralnymi. W roku gospodarczym 2003/2004 województwo lubelskie pod względem poziomu nawożenia nawozami mineralnymi zajmowało 9 miejsce, a w roku gospodarczym 2010/2011 - 11. Stąd też, pomimo dobrych gleb, plonowanie roślin jest jednym z gorszych w kraju (pod względem wielkości plonów zbóż z 1 ha województwo zajmowało 12 miejsce w kraju)¹². Należy jednakże zauważyć, że niski poziom nawożenia pozwala zachować naturalność gleb, co sprzyja rozwojowi produkcji wysokiej jakości surowców rolnych, w tym produkcji ekologicznej.

Wyniki PSR 2010 wykazały, że zachodzące zmiany, w ostatnich 8 latach, w strukturze upraw ziemiopłodów oraz postępujący proces modernizacji rolnictwa wpłynęły na aktualny stan wyposażenia gospodarstw m.in. w maszyny i urządzenia rolnicze. Ponad 114,1 tys. (44,4%) zbadanych gospodarstw prowadzących działalność rolniczą wyposażonych było w maszyny i urządzenia rolnicze. Największą liczbę posiadanych maszyn odnotowano w powiatach: lubelskim (78,3 tys.) i białskim (70,5 tys.), najmniejszą we włodawskim (15,5%) i świdnickim (17,0 tys.).

Pozytywne tendencje zaszły w zakresie wyposażenia technicznego gospodarstw – nastąpił wzrost wyposażenia i poprawa jakości maszyn. Dużą dynamikę odnotowano w grupie kombajnów zbożowych (wzrost liczby o 34,1% do 19,8 tysiąca sztuk) oraz ciągników rolniczych (wzrost o 11,4% do 178,3 tys. szt.). Rolnicy wykorzystywali dofinansowania ze środków unijnych zakupu maszyn w ramach działań nakierowanych na modernizację gospodarstw rolnych.

Zwiększa się średnia moc ciągników, kupowane są także nowe, większe maszyny. Jest to zjawisko korzystne związane z lepszymi technologiami produkcji roślinnej.

Z danych spisu wynika, że w 2010 roku w województwie lubelskim 132,0 tys., (56,5%) gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, wyposażonych było w ciągniki. Liczba tych gospodarstw była o 1,4% mniejsza niż w 2002 r. Udział województwa lubelskiego w liczbie gospodarstw wyposażonych w ciągniki w Polsce wyniósł 13,0%. W porównaniu z poprzednim spisem liczba ciągników zwiększyła się o 11,4% i wyniosła 173,9 tys. Liczba ciągników wzrastała proporcjonalnie do wzrostu powierzchni UR gospodarstw. W gospodarstwach do 1 ha przekroczyła liczbę 15 szt. na 100 gospodarstw, a w grupie 10-15 osiągnęła liczbę blisko 44 szt. Z kolei w gospodarstwach o powierzchni 30-50 ha UR ponad 240 szt., a w gospodarstwach powyżej 100 ha osiągnęła liczbę 445 szt.

W określonych grupach obszarowych gospodarstw rolnych obserwowano zarówno zróżnicowanie liczby posiadanych ciągników, jak również ich mocy z tendencją do wzrostu ilości ciągników i ich mocy wraz ze wzrostem powierzchni użytkowanych gruntów. Najwyższy odsetek podmiotów z ciągnikami o mocy do 15 kW wystąpił w grupie do 3-10 ha UR – 10,1%, a najniższy w grupie 30 i więcej ha 0,6%. Z kolei najwięcej ciągników o mocy 100 kW i więcej zaobserwowano w grupie gospodarstw 30-100 ha UR – 16,3%, zaś najmniej w gospodarstwach do 1 ha UR – 0,1%. Średnio w województwie lubelskim na jedno gospodarstwo prowadzące działalność rolniczą i posiadające ciągniki przypadało 1,3 szt. ciągników.

Omawiany wskaźnik wzrastał od 1,1 szt. wśród gospodarstw o powierzchni poniżej 5 ha UR do 4,8 szt. w grupie gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej. Średnia powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik w 2010 r. zmniejszyła się w stosunku do 2002 r. i wynosiła 8,1 ha UR wobec 10,2 ha w 2002 r. W ciągu 8 lat. liczba ciągników wzrosła we wszystkich grupach obszarowych użytków rolnych, za wyjątkiem gospodarstw o powierzchni 20-50 ha UR. Najwyższą dynamikę zmian odnotowano w grupie gospodarstw dużych, o powierzchni użytków rolnych 50 ha i więcej (ponad 300%). Wyraźnie zmniejszyła się natomiast liczba gospodarstw posiadających ciągniki w grupach

¹² „Rolnictwo w województwie lubelskim w 2011 r.”, GUS 2012 r.

gospodarstw od 5 do 20 ha UR – przeciętnie o ok. 12%. Najwięcej ciągników na 1 gospodarstwo przypadało w powiecie: parczewskim (1,5), najmniej w powiatach: lubartowskim, biłgorajskim, opolskim po (1,2).

W stosunku do wyników poprzedniego spisu rolnego, przy utrzymującej się przewadze zbóż w strukturze powierzchni zasiewów, zwiększyła się o 33,1% liczba kombajnów do zbioru tych upraw i wyniosła 19,8 tys. Udział gospodarstw posiadających kombajny w gospodarstwach prowadzących działalność rolniczą wynosił 8,5%. Na 100 gospodarstw prowadzących działalność rolniczą przypadało średnio podobnie jak w kraju ok. 8 kombajnów.

W kombajny najlepiej wyposażone były gospodarstwa o powierzchni 30-50 ha UR – 69 szt. na 100 gospodarstw, 50-100 ha 75 szt. oraz 100 ha i więcej UR – prawie 100 szt. Z kolei spadkowa tendencja powierzchni uprawy ziemniaków miała wpływ na redukcję liczby kombajnów do zbioru tych ziemniaków o 6,8% i wyniosła 8,7 tys. szt. Udział gospodarstw posiadających kombajny ziemniaczane wynosił 3,7%. Na 100 gospodarstw przypadały podobnie jak w kraju ok. 4 kombajny, najczęściej w grupie obszarowej 30-50 ha – ok. 24 sztuki. Z danych spisu wynika, że znacznie więcej gospodarstw wykorzystywało do zbioru ziemniaków kopaczki 17,5% niż kombajny ziemniaczane ale mniej niż w 2002 r. (o 5,2%). Najwięcej tych maszyn znajdowało się w gospodarstwach o powierzchni 10-15 ha UR (ok. 39% z ogółem spisanych kopaczek). We wspomnianej grupie obszarowej UR jak i w grupie 15-20 ha odnotowano najwyższy odsetek gospodarstw posiadających kopaczki (ok. 39%). Na 100 gospodarstw przypadało ok. 18 kopaczek, najczęściej (39 szt.) w grupie 10-15 ha UR. Natomiast w 2010 r. w porównaniu do 2002 r. zwiększyła się o 18,3% liczba kombajnów buraczanych i wyniosła 6,1 tys. szt., przy czym uprawę buraków prowadziło ogółem 11,1 tys. gospodarstw. W województwie lubelskim na 100 gospodarstw z działalnością rolniczą przypadało średnio blisko 3 szt. tych maszyn. Najlepiej wyposażone były gospodarstwa o powierzchni 30-50 ha UR, gdzie omawiany wskaźnik wyniósł 29,5 sztuki.

Najwięcej kombajnów zbożowych, buraczanych i ziemniaczanych spisano w grupach gospodarstw o pow. 5-30 UR, stanowiły one odpowiednio 76,6%, 82,5% i 77,1% ogólnej liczby każdego rodzaju maszyn.¹³

Aby utrzymać się z rolnictwa, trzeba obecnie mieć stosunkowo duże gospodarstwo, ale mieszkańcy wsi „trzymają się ziemi”, nawet jeśli są to małe, kilkuhektarowe gospodarstwa. Traktuje się je jako element zabezpieczenia socjalnego, czynnik wzmacniający autonomię i swoisty „zasób sentymentalny”. Małe gospodarstwa, mimo niskiej produktywności pracy i niskiej dochodowości, pełnią wiele pożytecznych funkcji ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Są też nadal, podobnie jak to było w przeszłości, amortyzatorem perturbacji gospodarczych i szoków zewnętrznych.

Najliczniejszą grupą wśród użytkowników i członków rodziny użytkownika gospodarstwa indywidualnego były osoby w wieku 45-54 lat (124,9 tys. osób, 67,9 tys. AWU¹⁴), które stanowiły 22,1% z ogółu pracujących. Odsetek tych osób był największy w gospodarstwach o powierzchni 5-10 ha UR i wynosił 25,8% ogółu pracujących w tej grupie. W największych gospodarstwach o powierzchni powyżej 50 ha (3,7 tys. osób, 2,4 tys. AWU) pracujący użytkownicy i członkowie rodziny użytkownika stanowili 0,7% ogółu pracujących w gospodarstwach indywidualnych. Związane było to z małą liczbą takich gospodarstw (1346, w tym 320 z powierzchnią użytkową powyżej 100 ha), a także z zatrudnianiem do pracy pracowników najemnych. W tej grupie użytkowników dominowały osoby młode, ponad 63,9% nie przekroczyło 44 lat, zaś prawie 85% było w wieku poniżej 54 lat. Ponad 53,3% pracujących użytkowników i członków rodziny użytkownika w swoich

¹³ „Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie lubelskim. Powszechny Spis Rolny 2010”, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2012

¹⁴ Roczna jednostka pracy (AWU) jest ekwiwalentem czasu przepracowanego w ciągu roku w gospodarstwie rolnym przez 1 osobę pełnozatrudnioną w rolnictwie.

gospodarstwach rolnych to mężczyźni. Większość kobiet użytkowała mniejsze obszary gospodarstwa rolne, w tym ponad 49% z nich – gospodarstwa nie przekraczające 1 ha użytków rolnych. Wśród gospodarstw indywidualnych dominowały gospodarstwa prowadzone wyłącznie siłami użytkownika i jego rodziny. Na 233,4 tys. indywidualnych gospodarstw – 222,8 tys. kierowanych było przez użytkowników, 6,6 tys. przez współmałżonków użytkowników, 3,5 tys. przez innego członka rodziny, a tylko 0,5 tys. zatrudniało pracownika najemnego do zarządzania gospodarstwem rolnym. Wśród kierujących gospodarstwem rolnym 67,0% to mężczyźni. Najlicniejszą grupę tworzyły osoby w wieku 40-64 lat (62,7%), najmniej liczna była grupa osób powyżej 65 roku życia (10,7%). Wśród najlicniejszej grupy mężczyźni stanowili 43%, natomiast w wieku poniżej 40 lat – 18,4% i 5,6% w wieku 65 lat i więcej. Wśród kobiet kierujących gospodarstwem rolnym struktura wieku była bardziej niekorzystna – udział osób w wieku powyżej 40-64 lata wyniósł – 19,7%, (a w analogicznych grupach wiekowych: 8,2% i 5,0%).

Według PSR 2010 r. przygotowanie rolnicze miało ok. 95 tys. (40,9%) osób kierujących gospodarstwem indywidualnym. Najczęstszą formą edukacji był kurs rolniczy – posiadało go blisko 51 tys. (22,0%) osób kierujących gospodarstwem rolnym. Największą grupę, około 138 tys. (59,1%) osób kierujących gospodarstwem rolnym, stanowiły osoby nie posiadające wykształcenia rolniczego. Udział osób z wyższym wykształceniem rolniczym w ogólnej liczbie kierujących wynosił 2,3%. W porównaniu do innych województw, osób z wyższym wykształceniem rolniczym było najwięcej w województwie lubelskim i stanowiły one 15,2% ogółu osób z danym wykształceniem.¹⁵

Duży kompleks bardzo dobrych i dobrych gleb stwarza możliwość traktowania Lubelszczyzny jako strategicznego obszaru żywicielskiego o znaczeniu krajowym i europejskim. Daje to także szanse dla rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego w oparciu o własną bazę surowcową. Aktualnie głównymi ukształtowanymi ośrodkami przemysłu spożywczego są: Biała Podlaska, Puławy, Chełm, Krasnystaw, Zamość, Hrubieszów, Tomaszów Lubelski i Biłgoraj.

Województwo jest jednym z największych w kraju producentów zbóż, warzyw gruntowych, owoców z drzew oraz owoców z krzewów i plantacji jagodowych. W porównaniu do roku 2003, województwo lubelskie utrzymało na zbliżonym poziomie udział w krajowej produkcji zbóż, natomiast zmniejszył się udział w produkcji buraków cukrowych i ziemniaków. Widoczna jest zmiana struktury towarowej produkcji rolniczej na korzyść produkcji roślinnej. Na przestrzeni ostatnich 8 lat wzmocniona została - mierzona udziałem w produkcji krajowej - specjalizacja w uprawach owoców z drzew oraz owoców z krzewów i plantacji jagodowych, w których Lubelszczyzna posiada pozycję dominującą¹⁶. W 2011r. od względem produkcji owoców z krzewów i plantacji jagodowych województwo uzyskało 1 miejsce w kraju ze zbiorami stanowiącymi 51,6% zbiorów krajowych. Udział w produkcji owoców z drzew wyniósł 17,3%, a warzyw gruntowych 11,1%. Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej wyniósł w 2010 roku 89,5% dla województwa lubelskiego tj. 1,5 pkt procentowego mniej niż średnio w kraju, podczas gdy w roku 2009 przewyższał go o niemal 5 pkt procentowych. Wartość towarowej produkcji rolniczej w 2010 roku w przeliczeniu na 1ha UR była niższa od średniej krajowej. Od 2005 roku wartość ma tendencję wzrostową kształtując się na poziomie od 2163,0 zł do 3021,0 zł w 2010 roku przy odpowiednio w kraju od 2621,0 zł do 3524,0 zł.

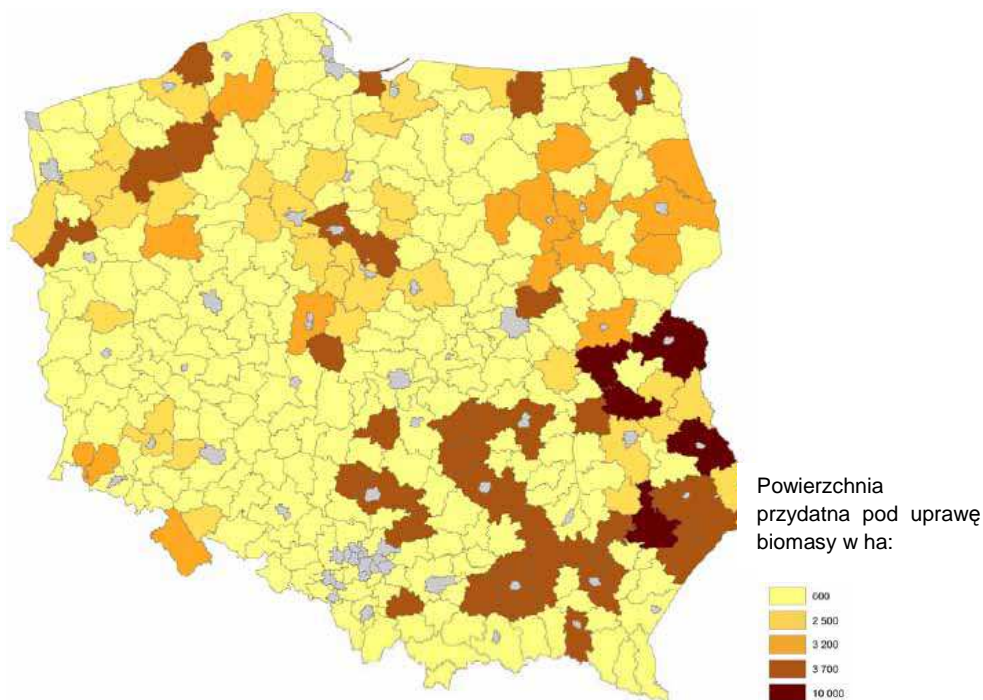
Zasoby i charakter przestrzeni rolniczej oraz wielkość sektora przemysłu rolno - spożywczego stanowią także istotny potencjał dla produkcji energii z wykorzystaniem biomasy. Według danych badań i ocen na obszarze województwa rezerwy gruntów dobrej jakości, które można wykorzystać do uprawy celowych jednorocznych roślin energetycznych, bez uszczerbku dla gospodarki żywnościowej, wynoszą ok. 208 tys. ha

¹⁵ „Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie lubelskim. Powszechny Spis Rolny 2010”, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2012

¹⁶ „Rolnictwo w województwie lubelskim w 2011 r.”, GUS 2012 r.

użytków rolnych, w tym ok. 170 tys. ha gruntów ornych. W tym zakresie niezbędne są dokładne analizy ekonomiczne ewentualnego przeznaczenia zagospodarowania i terenów zielonych na te cele. Najbardziej korzystnymi obszarami dla rozwoju rejonów wyspecjalizowanej produkcji biomasy roślinnej i lokalizacji sieci biogazowni są powiaty: puławski, opolski, lubelski, kraśnicki, świdnicki, janowski, krasnostawski, zamojski, hrubieszowski i tomaszowski¹⁷. (Mapa 9)

Mapa 9 Potencjał ekonomiczny upraw energetycznych w 2010 roku [ha]

Źródło: Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012 – 2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2012 r.

Powierzchnia wód śródlądowych w województwie lubelskim wynosi ponad 19 tys. ha, w tym grunty pod wodami powierzchniowymi stojącymi ok. 9 tys. ha. Kompleksy stawów rybnych zajmują ok. 8 950 ha. Grunty pod stawami w województwie lubelskim stanowią 12,7% powierzchni gruntów pod stawami w kraju, co daje województwu lubelskiemu drugie miejsce w kraju po województwie dolnośląskim (13 200 ha – 18,8% gruntów pod stawami w kraju).

Przodującymi powiatami o największej powierzchni stawowej ponad tysiąc hektarów są: powiat parczewski 1385 ha, janowski 1044 ha i lubartowski 1012 ha. Znacząca powierzchnia stawów znajduje się również w powiatach: ryckim 782 ha, zamojskim 617 ha, tomaszowskim 559 oraz opolskim 423 ha.

Wykorzystując posiadane zasoby region plasuje się na pierwszym miejscu pod względem hodowli karpia w Polsce, który jest głównym gatunkiem akwakultury słodkowodnej i dominuje w zestawieniach produkcyjnych ryb konsumpcyjnych. Łączna produkcja w Polsce oscyluje na poziomie około 15 tys. ton, natomiast w województwie lubelskim wyniosła 2,5 tys. ton.

Jedną z najważniejszych i najpopularniejszych koncepcji rozwoju w ostatnich kilkunastu latach jest rozwój zrównoważony. Ta koncepcja, której bardzo ważnym

¹⁷ „Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Uwarunkowania wewnętrzne. Synteza”, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie

składnikiem jest ochrona środowiska i odpowiednie wykorzystanie zasobów naturalnych, odcisnęła silne piętno na kształcie wspólnej polityki rolnej. Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego zbiegło się z szeroką dyskusją o wielofunkcyjności rolnictwa.

Jedną z alternatywnych form restrukturyzacji gospodarstw i tworzenia nowych miejsc pracy na wsi jest rozwój rolnictwa ekologicznego i powiązanych z nim usług. W roku 2011 w województwie lubelskim liczba producentów ekologicznych wyniosła 2150 zaś przetwórci ekologicznych 36. Od roku 2005 liczba tego typu producentów wzrosła prawie trzykrotnie zaś liczba przetwórci ponad dwukrotnie.

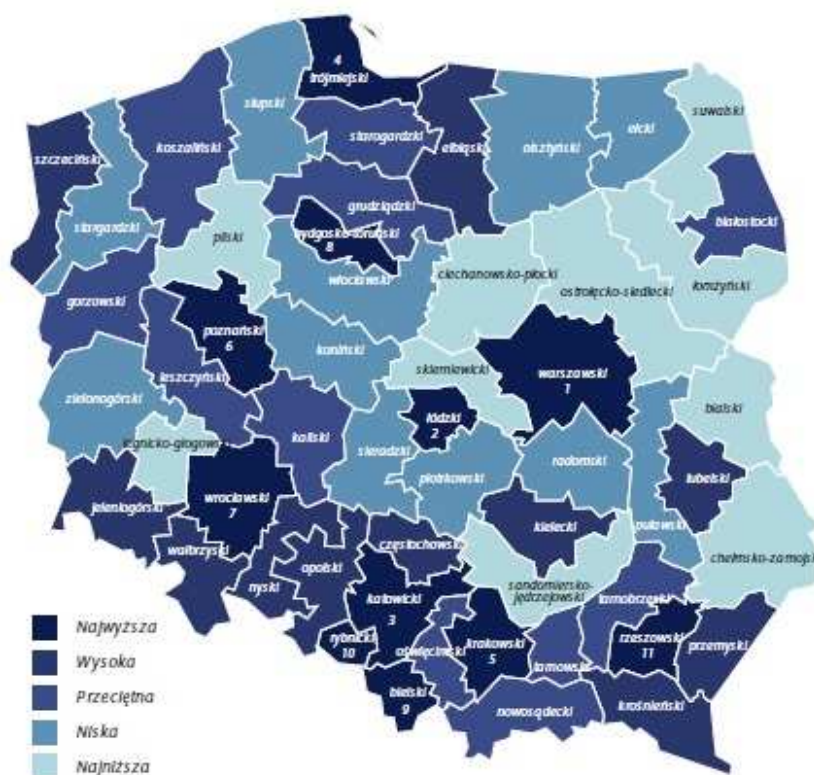
Rolnictwo odgrywa bardzo ważną rolę w utrzymaniu dobrego stanu środowiska naturalnego, dlatego też instrumenty polityki wspierającej rolnictwo muszą to uwzględniać. Tę zależność i ten kierunek ewolucji polityki nazwano „zazielenianiem się wspólnej polityki rolnej.

Standardy środowiskowe produkcji rolnej są coraz ostrzejsze, a ich przestrzeganie dość skrupulatnie sprawdzane. Rolnicy muszą się do tego przyzwyczaić, o ile chcą korzystać z publicznego, a zwłaszcza unijnego, wsparcia dla rolnictwa. Do nowych wymagań środowiskowych muszą też dostosować się samorządy lokalne i przedsiębiorstwa, zwłaszcza działające na obszarach chronionych.

4.3. Usługi

Rozwój sektora usług jest charakterystyczną endecją występującą we współczesnych gospodarkach. Najbardziej konkurencyjne i innowacyjne gospodarki na świecie charakteryzują się doskonale rozwiniętym, zdywersyfikowanym sektorem usług, a szczególnie usług opartych na wiedzy. Oznacza to, że wraz z postępującą cyfryzacją gospodarki, wzrasta znaczenie usług w międzynarodowej konkurencji. Innowacyjność technologiczna i innowacje produktowe oraz organizacyjne stają się coraz ważniejszym źródłem przewagi firm usługowych. Według raportu Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową podregion lubelski kwalifikuje się do kategorii obszarów o przeciętnej atrakcyjności dla działalności usługowej, natomiast do niskiej podregion puławski, a podregiony chełmsko - zamojski i bialski do kategorii najniższej. Niedostateczna dostępność komunikacyjna regionu, niska chłonność rynku, zły stan infrastruktury technicznej, brak gotowych terenów pod inwestycje oraz słabo rozwinięta sieć usług powoduje, iż województwo lubelskie w łącznej ocenie atrakcyjności inwestycyjnej klasyfikowane jest w ostatniej klasie.

Mapa 10 Atrakcyjność podregionów dla działalności usługowej w 2010 roku

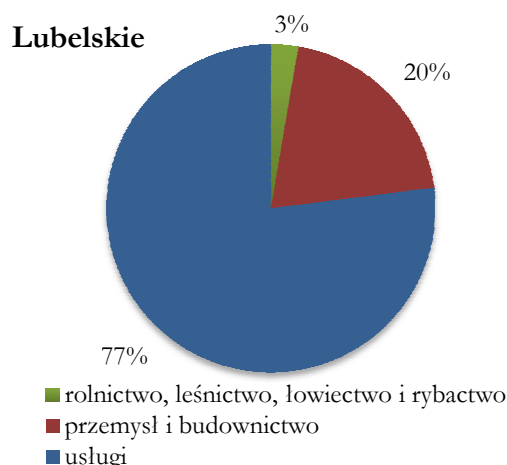

Źródło: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2010 r.

W regionie, podobnie jak w kraju przeważają usługi o niskim poziomie wiedzochłonności, świadczone przez 67,5% wszystkich podmiotów w sektorze usług (w kraju – 66,7%). Niekorzystnie w regionie przedstawia się udział podmiotów prowadzących działalność w zakresie usług wysokiej techniki, który wynosi 2,2% (przy 3,2% w kraju) oraz usług rynkowych opartych na wiedzy (odpowiednio 9,6% i 12,2%). Widoczna jest koncentracja podmiotów usług wysokiej techniki w Lublinie (ponad 41% podmiotów w regionie). Blisko 40% firm z sektora usług stanowią podmioty z działu „Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, wyłączając motocykle”.

W 2011 roku ogólna liczba podmiotów gospodarczych w regionie wpisanych do rejestru REGON wyniosła 162 090, co stanowiło 4,1% wszystkich podmiotów w kraju (3 869 656). Biorąc pod uwagę tylko podmioty działające w sektorze usług struktura przedstawia się podobnie – lubelskie jednostki stanowią 4,25% wszystkich podmiotów w Polsce, a ich liczba wynosi 124 846. Sektorowa struktura podmiotów w regionie nie odbiega znacząco od krajowej. Występują minimalne odchylenia tj. jednoprocentowe w kierunku sektorów rolnictwa i usług kosztem sektora przemysłu i budownictwa.

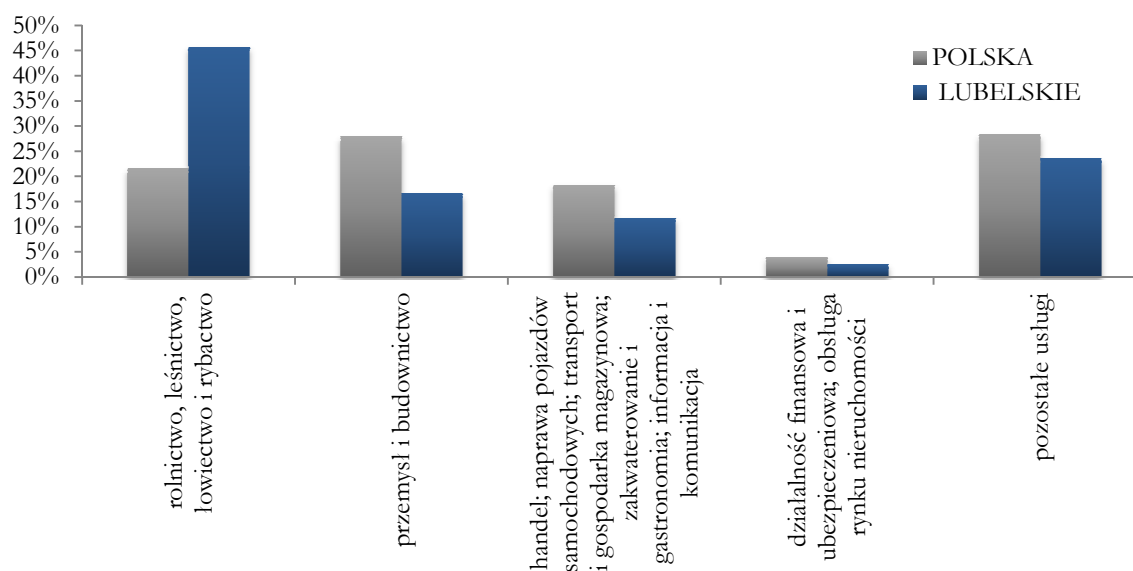
Wykres 4 Struktura podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON w 2011 roku (PKD 2007)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku struktury osób pracujących, gdzie występują znaczne różnice pomiędzy regionem lubelskim a wskaźnikami średniej krajowej. Największe dysproporcje pojawiają się w rolnictwie - różnica wynosi aż 24 pkt proc., co wskazuje na specyficzny charakter regionu. Odnośnie sektora usług, struktura w województwie odbiega od struktury krajowej, jednak w mniejszym stopniu, niż w przypadku rolnictwa. Pracujących w branżach dotyczących działalności finansowej oraz obsługi rynku nieruchomości jest na Lubelszczyźnie o 1% mniej niż w Polsce.

Wykres 5 Struktura pracujących według sektorów ekonomicznych w 2010 roku (PKD 2007, bez podmiotów gosp. o liczbie pracujących do 9 osób)

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Specyficzny rodzaj usług stanowią usługi turystyczne, których rozwój jest uwarunkowany potencjałem występującym w regionie. Na terenie województwa znajdują się obszary turystyczne cenione przede wszystkim w kraju. Dotyczy to przede wszystkim takich miejscowości jak: Lublin, Zamość, Kazimierz Dolny. Funkcję ośrodków uzdrowiskowych

w województwie pełnią Nałęczów oraz Krasnobród, gdzie zostały ustanowione trzy strefy ochrony uzdrowiskowej - A, B, C . W granicach województwa znajdują się również obszary o walorach wypoczynkowych o znaczeniu regionalnym. Zaliczamy do nich między innymi: Roztocze, Pojezierze Łęczyńsko - Włodawskie, rejon Środkowej Wisły, Doliny Bugu, Polesie Zachodnie oraz tereny lesiste Puszczy Solskiej i Lasy Janowskie. Z doświadczeń i wiedzy, popartych badaniami (m.in. ogólnopolskie badania z 2010 roku - ilościowe CATI i CAWI oraz jakościowe FGI i IDI wykonane dla UMWL przez ARC Rynek Opinia W - wa) wynika, że do miejsc najczęściej kojarzonych z województwem lubelskim należą: Lublin, Zamość, Kazimierz Dolny, Nałęczów, Roztocze i Puławy. Poza stolicą województwa (na którą oddano 38% głosów) i ośrodkami popularnego trójkąta turystycznego (Kazimierz – 7%, Nałęczów – 4%, Puławy – 2%: w sumie 13% głosów) mamy wyraźnie trzeci atrakcyjny turystycznie obszar o znaczeniu ponadregionalnym – Zamość i Roztocze (12% głosów w w/w badaniu; w tym 8% na Zamość)

Tabela 2 Obiekty zbiorowego zakwaterowania w 2011 roku

	J.m.	Lubelskie	Polska = 100
Obiekty ogółem	ob.	273	3,9%
Miejsca noclegowe ogółem	miejsce	18 232	3,0%
Korzystający z noclegów ogółem	osoba	655 110	3,0%
Korzystający z noclegów turyści zagraniczni	osoba	97 835	2,2%
Udzielone noclegi turystom zagranicznym	nocleg	145 998	1,4%

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie GUS, 2012 r.

W 2011 roku na terenie województwa lubelskiego funkcjonowały 273 obiekty noclegowe zbiorowego zakwaterowania tego typu bazy. W porównaniu z rokiem 2005 ich liczba spadła o 58 obiektów. Obiekty zlokalizowane na terenie Lubelszczyzny stanowiły 3,9% wszystkich obiektów w kraju, co plasuje region na 13 miejscu wśród województw.

Najwięcej turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania funkcjonuje w powiecie puławskim (41) i włodawskim (38). Pomimo, że miasto Lublin pod względem ogólnej liczby turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania uplasowało się na 3 miejscu w województwie, to właśnie na stolicę województwa przypada najwięcej hoteli oraz większość bazy o najwyższym standardzie w regionie

W latach 2005 – 2011 liczba udzielonych noclegów na 1000 ludności wzrosła w województwie lubelskim o 20% (w kraju o 16%) i wyniosła 684 udzielonych noclegów (15 miejsce w kraju i 46% średniej krajowej). Biorąc pod uwagę bezwzględną liczbę udzielonych noclegów to ponad 50% z nich przypada na m. Lublin i powiat puławski (odpowiednio ponad 192 tys. i 127 tys. udzielonych noclegów).

W województwie lubelskim w 2011 roku udzielono łącznie 1487,7 tys. noclegów, co stanowiło 2,6% ogółu noclegów w kraju, w tym 2,9% w odniesieniu do ogółu turystów krajowych i 1,4% w odniesieniu do turystów zagranicznych. Stanowiło to jeden z najniższych poziomów tych usług udzielonych turystom zagranicznym w kraju¹⁸. Największą liczbę udzielonych noclegów na 1000 ludności w regionie odnotowano w

¹⁸, Turystyka w 2010", GUS 2011 r.

powiecie puławskim (ponad 5 tys.). Wśród pozostałych powiatów średnią wartość dla kraju przekroczył powiat włodawski (ponad 1,8 tys. noclegów).

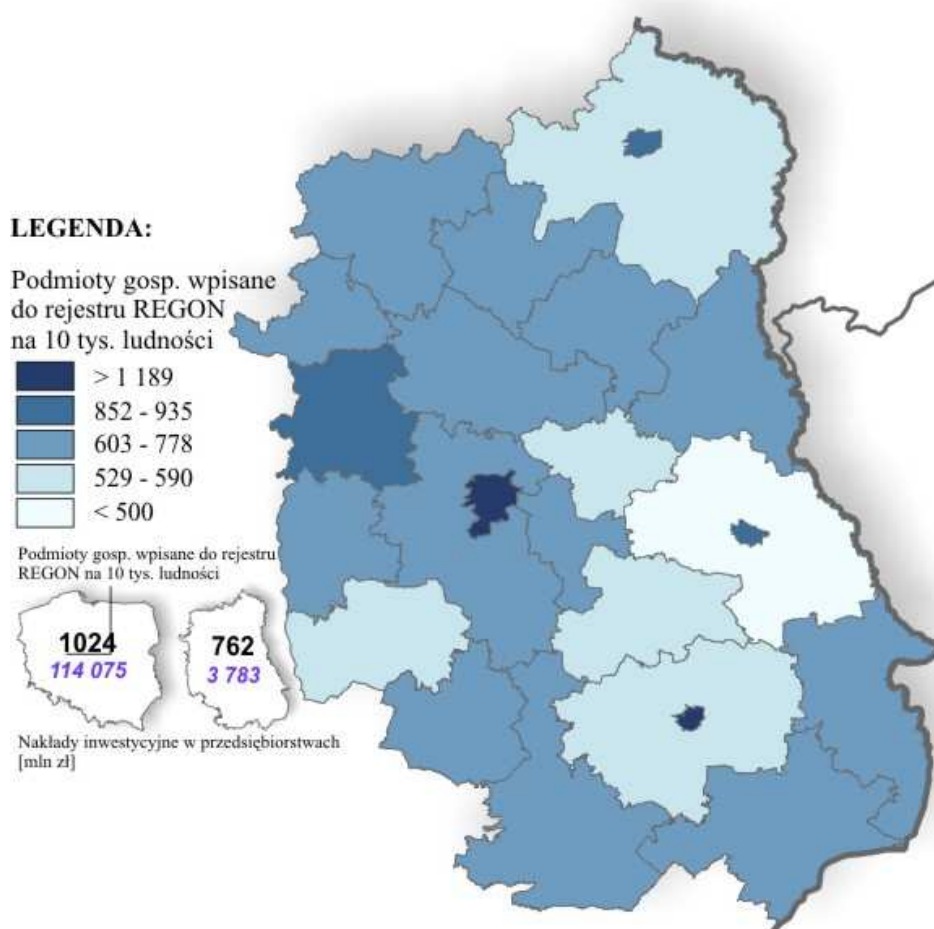
Według raportu Instytutu Turystyki „Turystyka polska w 2010 roku. Układ regionalny” w 2010 roku Polacy odbyli 1,3 mln podróży do miejscowości położonych na terenie województwa lubelskiego. Blisko 80% pobyków trwało 2 - 4 dni. Najczęściej przyjeżdżali mieszkańcy województw mazowieckiego i łódzkiego, a najczęstszym motywem były wizyty u krewnych i znajomych. Liczbę przyjazdów w celach turystyczno – wypoczynkowych oszacowano na 0,3 mln z czego 1/3 pobyków trwała co najmniej 5 dni. W tym samym okresie województwo lubelskie przyjęło 0,9 mln turystów zagranicznych. Najczęściej przyjeżdżali mieszkańcy Ukrainy i Białorusi a najczęstszym motywem przyjazdów były zakupy (jeden z najwyższych udziałów w kraju – 30%). Niewiele niższy odsetek (25%) miały przyjazdy w interesach i sprawach zawodowych. Liczbę przyjazdów w celach turystyczno – wypoczynkowych oszacowano na 45 tys., przy czym przeważały pobyty krótkie, trwające 2 - 4 dni.

Podstawę do rozwoju agroturystyki stanowią może znaczne zróżnicowane środowiska naturalnego i niski stopień jego zanieczyszczenia. W latach 2005 – 2010 liczba obiektów agroturystyki w województwie wzrosła z 387 do 501.

4.4. Przedsiębiorczość

W 2011 roku wpisano do rejestru REGON 14 673 podmiotów gospodarki narodowej o 17,2% mniej niż w roku 2010. Natomiast w porównaniu do 2005 roku nastąpił ich wzrost o 31,1%. Podobnie jak przed sześcioma laty stanowiły one 4,2% nowo zarejestrowanych podmiotów w kraju. Wśród podmiotów rozpoczynających działalność gospodarczą przeważały osoby fizyczne (90,0%). Najwięcej podmiotów powstało w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” (29,9% ogółu), „Budownictwo” (15,0%), „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” (7,6%) i „Przetwórstwo przemysłowe” (7,2%). Z ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w 2011 roku, 6,0% podmiotów nie przetrwało do końca grudnia. Według stanu na koniec 2011r. 11983 podmiotów zawiesiło działalność gospodarczą a z rejestru REGON wykreślono 16082 podmiotów (10371 w 2005r.)

Mapa 11 Podmioty gospodarcze zarejestrowane w rejestrze REGON w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Województwo lubelskie charakteryzuje się niskim poziomem nasycenia podmiotami gospodarczymi. Przedsiębiorczość mierzona ilością zarejestrowanych firm na 10 tys. mieszkańców regionu wyniosła w 2010 roku 762 podmioty (15 miejsce w Polsce), co stanowi 74% wartości średniej dla kraju. Widoczny jest stopień koncentracji podmiotów gospodarki narodowej w miastach (65,0% ogółu jednostek), a także koncentracja przedsiębiorstw w stolicy województwa, na terenie której zarejestrowanych jest ponad 25% wszystkich podmiotów gospodarczych. Najmniejszą wartość wskaźnik przedsiębiorczości ogółem osiągnął w powiecie chełmskim (426 podmiotów na 10 tys. ludności).

Charakterystyczna dla regionu jest znikoma obecność inwestorów zagranicznych, którzy mogliby przyspieszyć akumulację kapitału. Sytuacja ta od 2005 nie uległa zmianie. Średniorocznie udział procentowy województwa lubelskiego w ogólnopolskim napływie bezpośrednich inwestycji zagranicznych kształtuje się na poziomie 1,2%.

W regionalnym systemie REGON w 2011 roku zarejestrowanych było ponad 162 tys. podmiotów (z czego 77% stanowiły firmy usługowe), a więc o ponad 12 tys. więcej niż w roku 2005. Wśród zarejestrowanych w województwie podmiotów gospodarczych ponad 95% stanowią firmy mikro (zatrudniające do 9 osób), firm małych zatrudniających od 10 do 49 osób funkcjonuje ponad 4% (ponad 6,5 tys. podmiotów). Wzrost liczby firm zarejestrowanych w systemie REGON generowany jest głównie przez przedsiębiorstwa

mikro i małe natomiast zmniejsza się liczba podmiotów zatrudniających 250 i więcej pracowników.

Tabela 3 Dynamika liczby podmiotów wg klas wielkości w latach 2005 - 2010

	Liczba podmiotów	2005 = 100
ogółem	162095	108,8
0 - 9	154257	108,8
10 - 49	6534	110,1
50 - 249	1153	100,9
250 - 999	120	93,0
1000 i więcej	31	93,9

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności 2007, najczęściej przedsiębiorstw zajmuje się handlem hurtowym i detalicznym, naprawą pojazdów samochodowych, wyłączając motocykle (ponad 30%) oraz budownictwem (niespełna 12%). Wiele firm działa także w sektorach przetwórstwa przemysłowego, transportu i gospodarki magazynowej oraz zajmuje się działalnością profesjonalną, naukową i techniczną (od 7 do 8%).

W latach 2009 – 2011 największy ponad 23% wzrost liczby podmiotów zaobserwowano w sekcji „Górnictwo i wydobywanie” oraz w sekcjach: „Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych” (o 21,3%), i „Informacja i komunikacja” (o 18%) przy czym podmioty z powyższych sekcji stanowią zaledwie 2% ogółu podmiotów zarejestrowanych w regionie.

W latach 2009 - 2011 struktura własnościowa podmiotów gospodarki narodowej w województwie uległa niewielkiej zmianie nie odbiegając od tendencji krajowych. Udział sektora publicznego zmniejszył się do poziomu 3,5% przy 3,1% średnio w kraju.

Przedsiębiorstwa województwa lubelskiego w 2010 roku, uzyskały nieznacznie lepsze niż przed rokiem wyniki finansowe. Wskaźnik poziomu kosztów obniżył się o 0,1 pkt. proc. (wobec spadku o 0,3 pkt. proc. średnio w kraju) i wyniósł 95,5%. Odnotowano wzrost wskaźników: rentowności obrotu brutto z 4,4% do 4,5%, rentowności obrotu netto z 3,5% do 3,7% oraz rentowności ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów z 4,8% do 5,5%.

W 2010 roku nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach województwa lubelskiego wyniosły 2994,5 mln zł, co stanowiło 3,4% nakładów inwestycyjnych w kraju. W skali roku odnotowano, największy w kraju, wzrost nakładów inwestycyjnych – o 38,2% (w Polsce spadek o 5,1%). W strukturze nakładów inwestycyjnych na środki trwałe przeważały nakłady na budynki i budowle, które stanowiły 55,4%. Największy udział w zrealizowanych nakładach, według sekcji PKD, uzyskał przemysł (86,7%). W porównaniu z rokiem poprzednim nakłady na przemysł w województwie wzrosły o 59,3%.

W latach 2005 – 2010 nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw województwa lubelskiego w przeliczeniu na jednego mieszkańca wzrosły o 76%, wynosząc w 2010 roku 1 756 zł, lecz nadal region plasuje się na jednym z ostatnich miejsc w kraju, z wartością stanowiącą niespełna 59% średniej krajowej.

Niepokojącym zjawiskiem występującym w ostatnim okresie jest spadek wartości nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach z sektora usług województwa lubelskiego (o prawie 56%), przy wzroście tego wskaźnika średnio w kraju (30% w latach

2006 – 2010). Wartość nakładów w przedsiębiorstwach przemysłowych wzrosła, jednak zdecydowanie mniej dynamicznie niż średnio w kraju (o 10% w stosunku do 65% w kraju). Ponad 67% nakładów na działalność innowacyjną ponoszą przedsiębiorstwa przemysłowe zatrudniające powyżej 250 osób. Odsetek dużych firm które ponosiły nakłady na działalność inwestycyjną ustabilizował się na poziomie 52 – 55%, przy jednoczesnym zmniejszaniu się udziału firm ponoszących nakłady na działalność innowacyjną w liczbie podmiotów ogółem.

4.5. Działalność badawczo – rozwojowa

W 2010 roku na terenie województwa lubelskiego działało 67 (z czego 45 w sektorze przedsiębiorstw) jednostek prowadzących działalność badawczo-rozwojową (B+R), a ich liczba wzrosła w stosunku do roku 2005 o ponad 67%. Wartość nakładów na działalność badawczo-rozwojową w 2010 roku wyniosła ponad 362 mln zł co oznacza prawie dwukrotny wzrost w stosunku do roku 2005. Z wartością 168 zł (62% średniej krajowej) nakładów w przeliczeniu na mieszkańca, województwo zajmuje 10 miejsce w kraju. Wskaźnik wartości nakładów na B+R w relacji do PKB (GERD) wyniósł w województwie 0,58% przy średniej dla kraju 0,68% i rośnie w zbliżonym tempie do średniej krajowej, jednak nadal stanowi poniżej 30% średniej unijnej.

Struktura nakładów na działalność badawczo - rozwojową województwa lubelskiego znacząco różni się od struktury krajowej. Niemal połowę stanowią nakłady poniesione w sektorze szkolnictwa wyższego przy 13% udziale sektora przedsiębiorstw (w kraju odpowiednio 37% i 26,6%).

W strukturze nakładów na B+R największa część środków przeznaczana jest na badania z dziedziny nauk rolniczych (36% wobec 7,6% w kraju), następnie nauk inżynierskich i technicznych (26% wobec 47%) i nauk przyrodniczych (14% wobec 25%), co wskazuje na specjalizację w zakresie badań zgodną z profilem gospodarczym regionu.

Innym wyznacznikiem potencjału badawczo - rozwojowego regionu jest wielkość zatrudnienia w sferze badawczo - rozwojowej. W roku 2010 zatrudnienie w sferze B+R, mierzone w ekwiwalentach pełnego czasu pracy – EPC, wyniosło ponad 3,4 tys. etatów i nieznacznie zmniejszyło się od roku 2005, co przy wzroście średnich wartości dla kraju oznacza spadek udziału zatrudnionych w sferze B+R z województwa lubelskiego. Udział pracowników naukowo-badawczych w personelu B+R w 2010 wynosił w EPC 85%, co stanowiło znacznie wyższy wskaźnik niż średnia krajowa (78,8%).

Niekorzystnie przedstawia się również struktura zatrudnienia. Podczas gdy w kraju na jednego pracownika naukowo - badawczego pracującego w sektorze przedsiębiorstw przypada 2,3 pracownika naukowo - badawczego w sektorze szkolnictwa wyższego, w województwie lubelskim stosunek ten wynosi 1:5.

W 2011 roku tylko 5,5% zgłoszonych w kraju patentów pochodziło z regionu lubelskiego (210), co plasowało województwo na 8 miejscu w kraju. W tym samym czasie podmioty z województwa lubelskiego zgłosiły 42 wzory użytkowe (na 879 zgłoszonych w kraju) i uzyskały 14 praw ochronnych na 431 w kraju (odpowiednio 4,5% i 2,8% udziału krajowego).

Oznacza to, że wkład instytucji sektora B+R Lubelszczyzny w rozwój innowacyjności gospodarki jest bardzo niski, co prowadzi do wniosku, że prowadzone prace badawcze koncentrują się na zakresie badań podstawowych.

W okresie ostatnich dwóch lat w bazie Scopus znalazło się blisko 2500 publikacji i ponad 1600 cytowań pochodzących z jednostek B+R w Lublinie. Oznacza to, że pracownicy lubelskich uczelni wyprzedzają w zasobach bazy Scopus naukowców ze zbliżonych wielkością ośrodków takich jak Gdańsk (2510; 315) czy Toruń (1019; 974),

jednak nadal niska liczba publikacji powoduje, że wyniki badań realizowanych w ośrodkach na Lubelszczyźnie nie mają wyraźnego znaczenia europejskiego czy światowego i w znacznej mierze są to teksty z zakresu medycyny (610), chemii (446), fizyki i astronomii (375), nauk biologicznych i rolnictwa (368) oraz biochemii, genetyki i biologii molekularnej (329). Podobnie wygląda sytuacja w przypadku cytowań prac naukowców z Lubelszczyzny. W większości przypadków są to publikacje medyczne, dotyczące chemii oraz z zakresu szeroko rozumianych nauk biologicznych. Jednym z istotnych czynników sprzyjającym umiędzynarodowieniu działalności B+R jest dorobek publikacyjny i opinia w środowisku naukowym. Przy niezadowalającym, w stosunku do potencjału, udziale pracowników naukowych z Lubelszczyzny w publikowaniu w renomowanych czasopismach, nie będzie w pełni możliwe nawiązanie szerokich kontaktów badawczych oraz naukowych, co nie przełoży się na zwiększenie uniwersalnego potencjału badawczego regionu.¹⁹

Bardzo ważnym wskaźnikiem powiązań jednostek B+R jest udział w Programach Ramowych Unii Europejskiej. W przypadku województwa lubelskiego do 7. Programu Ramowego zgłoszono 183 zespoły badawcze, przy czym dofinansowanie otrzymało 30. Instytucje naukowe województwa lubelskiego nie należą do potentatów w tym zakresie, nie są ani szczególnie aktywne w ubieganiu się o środki, ani też szczególnie skuteczne. Współczynnik sukcesu dla województwa lubelskiego wynosi 16,4%, dzięki czemu wyprzedziło nieznacznie województwa wielkopolskie (14,6%) i małopolskie (14%), a mimo to liczba składanych wniosków nie jest adekwatna do potencjału, jakim dysponują jednostki naukowe oraz uczelnie województwa lubelskiego.

Na poziomie kraju i UE wysoko notowany jest jedynie potencjał naukowy województwa lubelskiego w obszarach biotechnologii przemysłowej, kluczowej z punktu widzenia rozwoju nowoczesnego przemysłu (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Instytut Nawozów Sztucznych w Puławach), nanotechnologii (Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej (UMCS)) oraz fotoniki (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)²⁰.

Żadna z uczelni lubelskich nie znalazła się na liście koordynatorów projektów badawczych na Polskiej Mapie Drogowej Infrastruktury Badawczej opublikowanej przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w lutym 2011 roku.

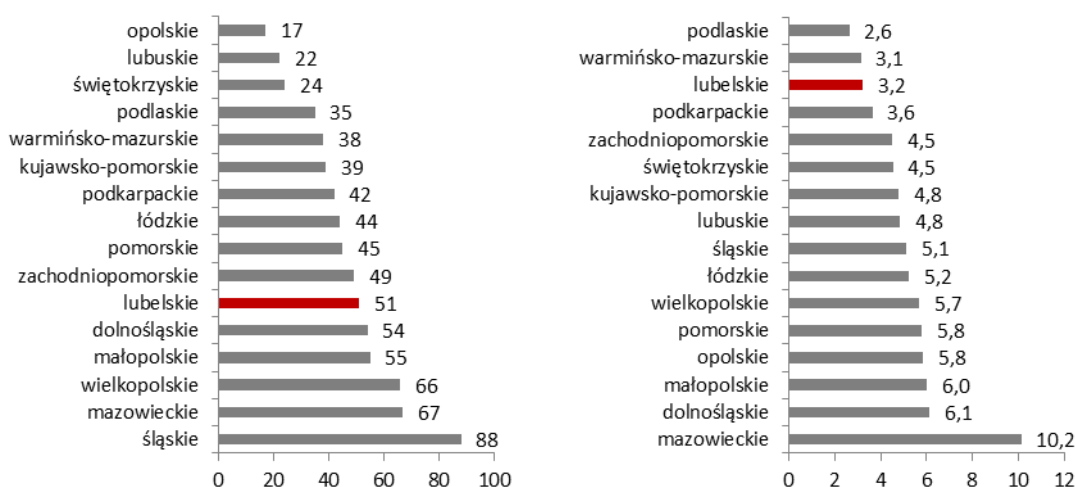
Pod względem zasobów ludzkich dla nauki i techniki z punktu widzenia wykształcenia jak i zawodów, ich udział w populacji województwa plasuje się poniżej średniej krajowej zarówno jako odsetek populacji ogółem, jak i jako odsetek ludności aktywnej zawodowo w 2010 roku.

Dla zwiększenia poziomu innowacyjności gospodarki niezbędne są sprawne i efektywne instytucje transferu wiedzy ze sfery nauki do przedsiębiorczości. W województwie lubelskim system tych ośrodków jest dobrze rozwinięty w aspekcie ilościowym. Pod względem liczby ośrodków lubelskie zajmuje dobrą pozycję na tle innych województw (3,2 tys. przedsiębiorstw na 1 ośrodek – 3 miejsce w kraju). Także rozkład przestrzenny jednostek wspierających przedsiębiorczość w województwie można uznać za dobry, a dostęp interesariuszy do tych instytucji za wystarczający. Jednocześnie jakość ich oddziaływania jest niewystarczająca, zwłaszcza w odniesieniu do wspierania innowacyjności. Świadczy o tym mała ilość transferów technologii przeprowadzanych przez działające w województwie lubelskim ośrodki; mała liczba firm technologicznych inkubowanych w regionalnych inkubatorach oraz stosunkowo mały udział firm technologicznych lub o dużym potencjale innowacyjnym funkcjonujących w Lubelskim Parku Naukowo-Technologicznym oraz w Regionalnym Parku Przemysłowym w Świdniku.

¹⁹ „Potencjał placówek naukowo badawczych województwa lubelskiego”, A. Olechnicka. 2012 r.

²⁰ Foresight Technologiczny przemysłu, Insight 2030, Streszczenie analizy końcowej

Tabela 4 Liczba ośrodków innowacji i przedsiębiorczości w 2010 r. (wykres lewy), Liczba przedsiębiorstw (w tys.) na jeden ośrodek innowacji i przedsiębiorczości w 2010 r. (wykres prawy)

Źródło: A. Płoszaj, Instytucje wsparcia biznesu i promowania innowacji w województwie lubelskim, ich działania, powiązania, skuteczność, 2011 r.

Według Indeksu Regionalnej Konkurencyjności, gdzie poziom rozwoju mierzony jest m. in. wartością PKB, województwo lubelskie zajmuje 214 miejsce spośród 268 europejskich regionów. W długim okresie czasu dystans rozwojowy województwa w stosunku do reszty kraju zwiększa się. Nadal potencjał ludnościowy regionu (5,7% mieszkańców Polski) nie odpowiada wielkości wytwarzanego PKB (3,8%). Wyjątkowy dla regionu był rok 2008, z wyższym udziałem w tworzeniu krajowego PKB oraz wyższą niż w Polsce dynamiką wzrostu, dający nadzieję na przyspieszenie wolno postępujących, ale korzystnych zjawisk. Dane za rok 2009 wskazują na wyraźne zahamowanie tych trendów. Na słabe wskaźniki makroekonomiczne regionu mają wpływ:

- utrzymywanie się tradycyjnej struktury gospodarki z wysokim udziałem mało efektywnego rolnictwa,
- niski wkład w tworzenie PKB sektorów generujących wysoką wartość dodaną (przemysł, usługi rynkowe) oraz sektora przedsiębiorstw.

Województwo lubelskie należy do regionów o najniższym poziomie uprzemysłowienia. Udział województwa w krajowej produkcji przemysłowej wynosi niespełna 2,5% i w porównaniu z rokiem 2005 (2,59%) wykazuje tendencję spadkową. W strukturze firm przeważają jednostki niewielkie, o stosunkowo mało skomplikowanej formie. Zauważalna jest koncentracja przedsiębiorczości w stolicy województwa, na terenie której zarejestrowanych jest ponad 25% wszystkich podmiotów gospodarczych. Działalność badawczo-rozwojowa i innowacyjna prowadzona jest głównie w jednostkach publicznych. Za pozytywny fakt należy uznać zgodność prowadzonej działalności badawczej ze specyfiką regionu (nauki przyrodnicze, medyczne), jednakże w niewystarczającym stopniu efekty tych badań przekładane są na praktykę gospodarczą.

Wskaźnik wartości nakładów na B+R w relacji do PKB (GERD) wyniósł w województwie 0,58% przy średniej dla kraju 0,68% i rośnie w podobnym do średniej krajowej tempie. W strukturze nakładów na B+R największa część środków przeznaczana jest na badania z dziedziny nauk rolniczych (36% wobec 7,6% w kraju).

Województwo dysponuje dużym potencjałem w produkcji rolnej, a zwłaszcza roślinnej. W ostatnich latach dokonują się zmiany w kierunku tworzenia większych i wydajniejszych gospodarstw rolnych, co pozwoli poprawić ich sytuację ekonomiczną. Lepsza kondycja finansowa powinna przyczynić się do wyzwolenia większych mocy produkcyjnych i w rezultacie wzmocnić pozycję Lubelszczyzny jako jednego z głównych producentów rolnych

5. Społeczeństwo

5.1. Ludność

W województwie lubelskim w marcu 2011 roku zamieszkiwało 2175,7 tys. osób, co stanowiło 5,6% ogółu ludności w kraju. W latach 2002 – 2011 liczba ludności zmniejszyła się o 1,1% (w kraju zaś nastąpił wzrost liczby ludności o 0,7%).

W marcu 2011 roku najwięcej mieszkańców liczył podregion lubelski - 717,3 tys. (33% liczby mieszkańców województwa lubelskiego), następnie chełmsko - zamojski - 651,2 tys. (29,9%), puławski - 496,9 tys. (22,8%) oraz bialski - 310,2 tys. (14,2%). Należy zauważyć, że zmiany w populacji w niejednakowym stopniu dotyczą poszczególnych obszarów. Na przestrzeni lat 2002 - 2011 największy spadek liczby mieszkańców nastąpił w podregionie chełmsko - zamojskim (2,4%), zaś najniższy w lubelskim (0,4%).

Wyniki spisu 2011 wykazały, że w 42 miastach zamieszkiwało 46,5% ogółu ludności (1011,5 tys. mieszkańców), podczas gdy przeciętnie w kraju ludność miast stanowiła 60,8% ogółu populacji.

Średnia gęstość zaludnienia w województwie lubelskim była niższa niż w kraju i wyniosła 87 osób na km² wobec 123 w kraju. W miastach na 1 km² przypadało 1042 osoby, a na wsi 48. Wskaźnik ten wykazywał znaczne zróżnicowanie między poszczególnymi powiatami województwa. Najwyższe wartości przyjmował w miastach na prawach powiatu: Lublinie (2368), Zamościu (2174), Chełmie (1881) i Białej Podlaskiej (1174), a najniższe w powiatach: włodawskim (32), parczewskim (38) oraz bialskim (41).

Prognoza zmian struktur demograficzno – zawodowych

Opracowana przez Główny Urząd Statystyczny „Prognoza ludności na lata 2008 – 2035” zakłada, że do roku 2035 liczba ludności w województwie lubelskim osiągnie poziom 87% liczby ludności odnotowanej w roku 2010. Oznacza to drastyczny spadek liczby ludności o 280 tys. i przyspieszenie niekorzystnego kierunku zmian. Prognoza opracowana została przy założeniu, że obecne tendencje demograficzne i migracyjne będą się utrzymywać.

W prognozowanym okresie nastąpią bardzo znaczące i w większości niekorzystne zmiany liczby i struktury ludności według grup biologicznych. W konsekwencji w końcu 2035 roku ludności w wieku przedprodukcyjnym będzie o 33% mniej niż na koniec 2008 roku. Następować będzie także coraz szybszy spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym, przy jednoczesnym dynamicznym przyroście grupy osób w wieku poprodukcyjnym.

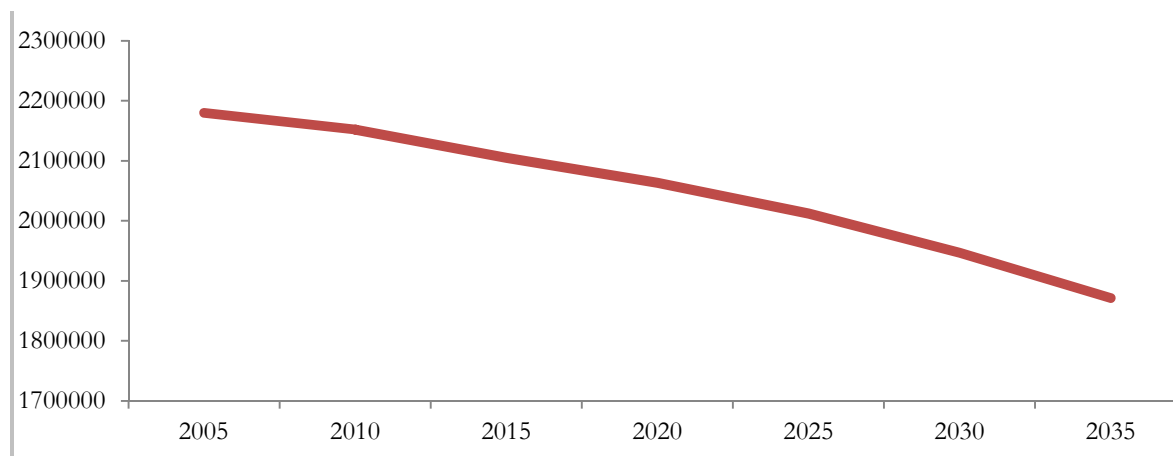
Prognozuje się, że jedynie w powiecie lubelskim wzrośnie liczba mieszkańców. W tym samym czasie liczba ludności w Lublinie zmniejszy się i tylko nieznacznie przekroczy 300 tys. osób. W konsekwencji łącznie w powiecie i mieście Lublinie liczba mieszkańców w 2035 roku będzie o około 4% mniejsza niż w 2010 roku. Zbliżony spadek liczby ludności wystąpi w powiatach świdnickim i łęczyńskim. O ponad 25% zmniejszy się liczba mieszkańców, od wielu lat najszybciej wyludniających się powiatów: tomaszowskiego, krasnostawskiego, włodawskiego oraz hrubieszowskiego a o ponad jedną trzecią powiatu ryckiego.

W podziale na podregiony najbardziej niekorzystne przewidywania odnoszą się do podregionu chełmsko - zamojskiego, gdzie ubytek ludności w 2035 roku może wynieść ok. 18%, co oznacza spadek liczby mieszkańców o 116 tys. osób. Postępujący proces

suburbanizacji, czyli zabudowy obszarów podmiejskich wokół Lublina, które terytorialnie są poza granicami miasta, a zwłaszcza gmin bezpośrednio graniczących z Lublinem, spowoduje zmniejszenie ludności w podregionie lubelskim. (Wykres 10.)

Wykres 6 Liczba ludności rzeczywista 2005-2010 i prognozowana przez GUS 2015-2035 w województwie lubelskim

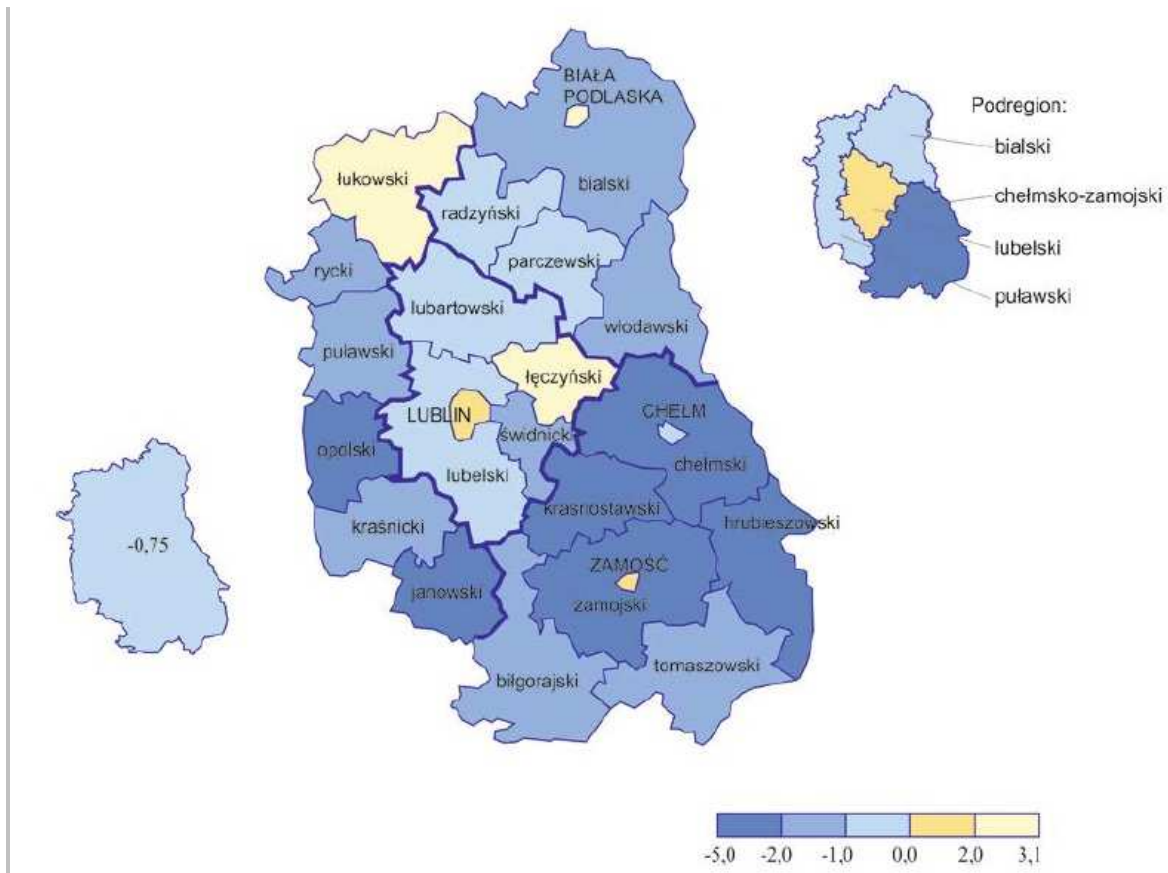
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Przyrost naturalny

W województwie lubelskim w 2011 roku zanotowano ujemny przyrost naturalny na poziomie -1,6 tys. osób. Współczynnik przyrostu naturalnego osiągnął wartość (-0,75‰) i był niższy niż w 2010 roku (-0,19‰), ale wyższy niż w roku 2005 (-0,84‰). Omawiany wskaźnik dla Polski osiągał znacznie wyższe wartości we wszystkich analizowanych okresach, a w 2011 roku ukształtował się na poziomie 0,34‰.

Największy (dodatni) przyrost naturalny w województwie lubelskim liczony na 1000 mieszkańców w 2011 roku wystąpił w powiecie łęczyńskim (3,10‰), w Białej Podlaskiej (2,94‰), powiecie łukowskim (2,26‰) oraz w Zamościu (0,78‰) i w Lublinie (0,61‰). Natomiast najmniejszy przyrost odnotowano w powiecie krasnostawskim (-5,04‰), hrubieszowskim (-3,35‰) oraz zamojskim (-2,84‰). (Mapa 12.)

Mapa 12 Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie lubelskim wg podregionów i powiatów w 2011 roku

Źródło: „Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego 2011”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2012 r.

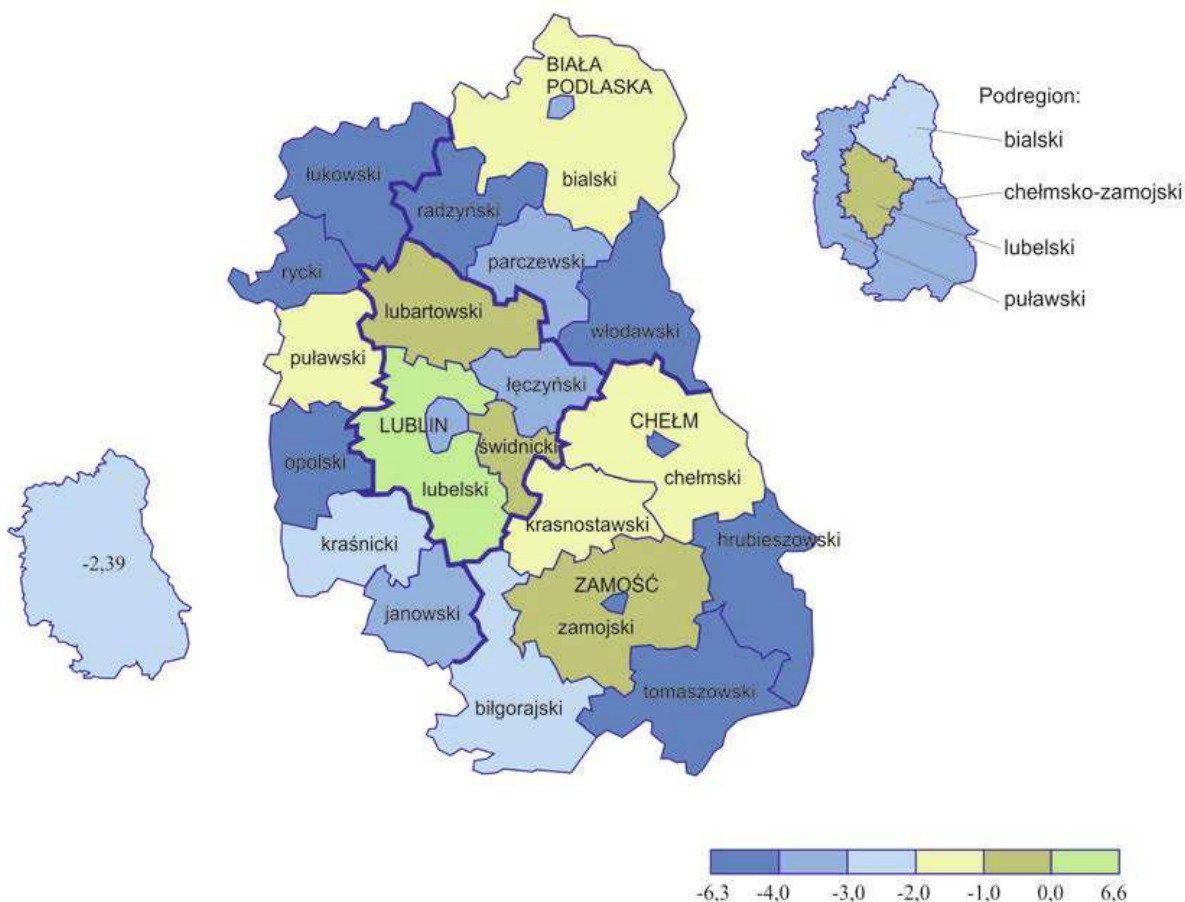
Migracje ludności

W 2011 roku, podobnie jak w latach wcześniejszych, saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na pobyt stały było ujemne. Oznacza to, że liczba osób wymeldowanych była wyższa od liczby osób zameldowanych. W 2011 roku z regionu wyemigrowało 5,1 tys. osób i jest to liczba wyższa niż notowana przed rokiem. Tym samym współczynnik migracji ogółem osiągnął wartość (-2,39‰) wobec ujemnego (-2,27‰) sprzed roku.

Największy ubytek ludności na 1000 mieszkańców wystąpił w powiecie hrubieszowskim (-6,34‰), w ryckim (-6,01‰) oraz w łukowskim (-5,04‰), natomiast przyrost odnotowano jedynie w powiecie lubelskim (6,62‰).

Odnosząc się do migracji zagranicznych należy skonstatować, że o ile ostatnie lata wskazywały spadek liczby wyjazdów Polaków za granicę na pobyt stały, to w 2011 roku w porównaniu do ubiegłego roku, odnotowano wzrost liczby emigrantów zarówno w kraju (o 14,4%), jak i w województwie lubelskim (o 27%). W latach 2005, 2010 i 2011 w Polsce liczba emigrantów przekraczała liczbę imigrantów. W województwie lubelskim w 2005 roku sytuacja była odwrotna, ale już w latach 2010 i 2011 liczba osób, które wymeldowały się z pobytu stałego w związku z wyjazdem poza granice kraju przekroczyła liczbę osób przybywających z zagranicy i meldujących się na pobyt stały. Najwięcej osób wyemigrowało do Wielkiej Brytanii (27,5%), Stanów Zjednoczonych (12,6%) i Niemiec (11,8%). (Mapa 13.)

Mapa 13 Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności w województwie lubelskim według podregionów i powiatów w 2011 roku

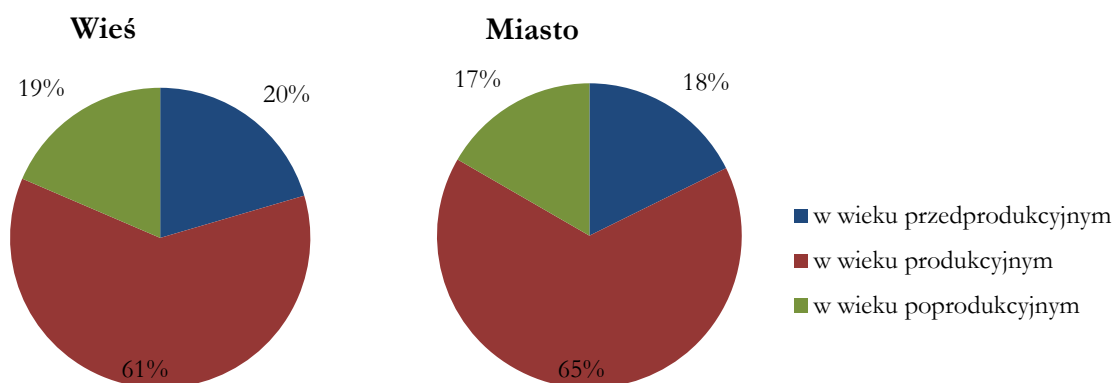
Źródło: „Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego 2011”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2012 r.

Struktura wiekowa ludności

Tendencje związane z przyrostem naturalnym, wydłużaniem się przeciętnego trwania życia oraz migracjami oddziałują bardzo wyraźnie na zmiany struktury wiekowej społeczeństwa w województwie.

Od 2005 roku zmniejszył się udział mieszkańców Lubelszczyzny w wieku przedprodukcyjnym (0 - 17 lat), bowiem w 2005 roku wynosił 21,6% ludności a w 2010 – 19,17%. Spadek udziału osób w tym wieku związany jest w głównej mierze z utrzymującą się na stałym poziomie (ok 22 tys. rocznie) liczbą urodzeń i wchodzeniem w wiek pełnoletności osób urodzonych pod koniec lat 90. W przypadku ludności w wieku produkcyjnym nastąpił wzrost udziału o 1,29%, co jest naturalną konsekwencją wchodzenia na rynek pracy osób urodzonych w czasie wyżu demograficznego. Zwiększył się również udział ludności w wieku poprodukcyjnym (o 1,15%), będący efektem zarówno niskiej liczby urodzeń jak i wydłużania się przeciętnego trwania życia. Tym samym stosunek ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym zwiększył się do 28% w 2010 roku (przy 26,7% w roku 2005). (Wykres 12.)

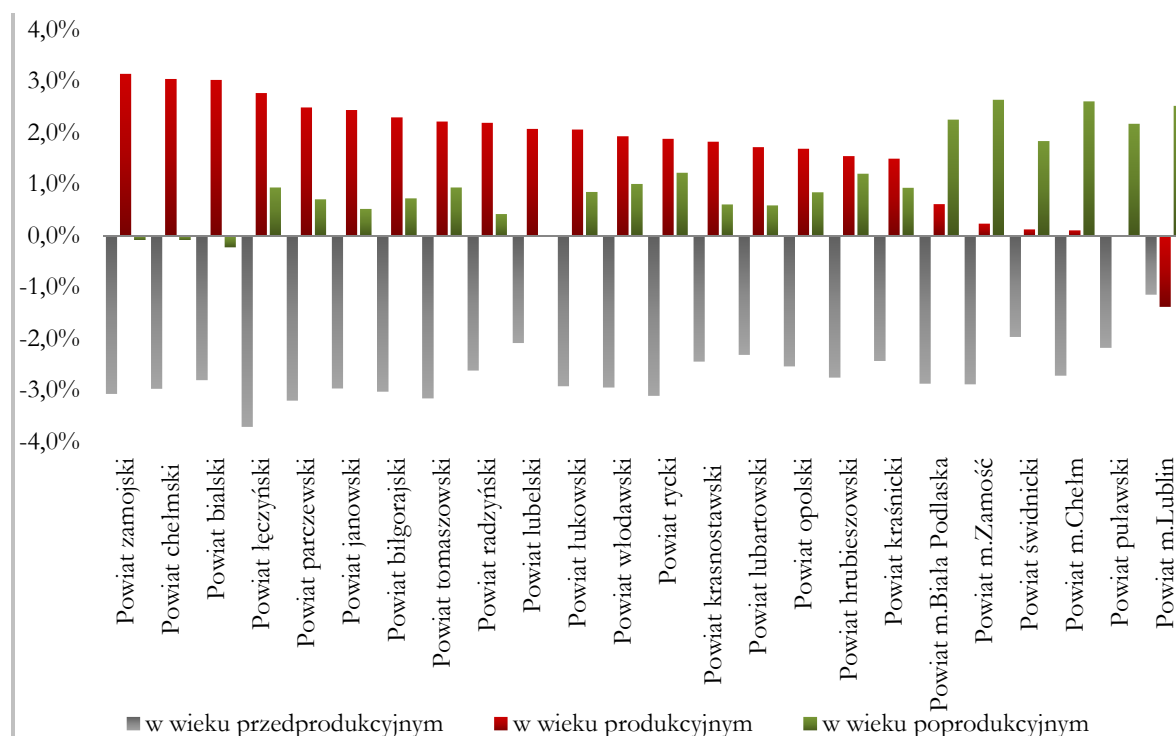
Wykres 7 Struktura wiekowych grup ludności w województwie lubelskim w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Struktura demograficzna Lubelszczyzny nieznacznie odbiega od przeciętnych struktur dla kraju. W 2010 roku w województwie notowany był nieznacznie większy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 1 punkt procentowy) i poprodukcyjnym (o 1,1 punktu procentowego), oraz mniejszy udział ludności w wieku produkcyjnym (o 2,1 punktu procentowego). Znacznie bardziej zróżnicowane są struktury wiekowe poszczególnych powiatów. (Wykres 12.)

Wykres 8 Zmiana udziału grup wiekowych w powiatach województwa lubelskiego w latach 2005 – 2010

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Największym udziałem ludności, która przekroczyła wiek poprodukcyjny charakteryzował się powiat krasnostawski (21%). Następnie plasują się powiat puławski (19,8%), hrubieszowski i zamojski (19,3%). Lepszą sytuacją w tej kwestii wyróżniały się powiaty: łęczyński (12,7%), m. Biała Podlaska (13,3%), m. Chełm (16,3%), które cechuje także najwyższy odsetek mieszkańców w wieku produkcyjnym. W odniesieniu do dzieci

i młodzieży do lat 17 (wiek przedprodukcyjny) największy udział tej grupy był w powiecie łukowskim 22,7%, natomiast najmniejszy w Lublinie 16,2 % (powiat lubelski 21%). Znaczne dysproporcje w obrębie województwa w tym zakresie są zjawiskiem podobnym jakie notowane są powszechnie w kraju. Świadczą o silnym odpływie osób aktywnych zawodowo z niektórych obszarów regionu oraz o niskiej ich atrakcyjności.

Od 2005 struktura ludności według płci nie uległa większym zmianom. Kobiety stanowiły 51,6% ogółu ludności województwa. Średnio na 100 mężczyzn, przypadało, 106 kobiet (w Polsce 107). W miastach przewaga liczebna kobiet była większa niż na wsi gdzie na 100 mężczyzn przypadało 112 kobiet wobec 102 na terenach wiejskich.

5.2. Rynek pracy

W województwie lubelskim w okresie od 2005 roku do 2011 kierunki trendów na rynku pracy były zmienne i krótkotrwałe. Lata 2005- 2011 można podzielić na dwa podokresy. Po korzystnej sytuacji w latach 2005-2008, nastąpił okres wzrostu stopy bezrobocia.

Aktywność ekonomiczna ludności

W IV kwartale 2011 roku w województwie lubelskim zbiorowość aktywnych zawodowo liczyła 1119 tys. osób, a biernych zawodowo – 843 tys. Do ludności aktywnej zawodowo zaliczono 1012 tys. osób pracujących i 106 tys. osób bezrobotnych.

Struktura ludności według statusu na rynku pracy uległa zmianie zarówno w stosunku do notowanej w IV kwartale roku poprzedniego, jak i pięć lat wcześniej. W odniesieniu do analogicznego okresu 2010 roku zwiększył się o 0,5 pkt proc. udział pracujących w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej, a zmalał o 0,5 pkt proc. odsetek osób biernych zawodowo. W porównaniu z IV kwartałem 2005 roku obserwowano wzrost udziału pracujących (o 1,8 pkt proc.) oraz spadek odsetka bezrobotnych (o 2,0 pkt proc.)

Liczba aktywnych zawodowo w IV kwartale 2011 roku zmniejszyła się w stosunku do zanotowanej w analogicznym okresie poprzedniego roku o 2,4%, natomiast w odniesieniu do sytuacji sprzed pięciu lat zwiększyła się o 2,4%. Tendencję spadkową obserwowano zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet. W omawianym okresie w województwie współczynnik aktywności zawodowej ukształtował się na poziomie 57,1% (jego wartość dla kraju wyniosła 56,3%). W regionie w ujęciu rocznym zaobserwowano wzrost aktywności zawodowej, a opisujący ją współczynnik zwiększył się o 0,5 pkt proc., natomiast w odniesieniu do analogicznego kwartału 2005 roku – zmniejszył się o 0,2 pkt proc. (w skali kraju zaobserwowano wzrost odpowiednio o 0,5 pkt proc. i 1,1 pkt proc.). W analizowanym okresie w województwie lubelskim wyższą wartość wskaźnika aktywności zawodowej odnotowano wśród mężczyzn niż wśród kobiet (63,8%, wobec 50,8%)²¹.

Bezrobocie

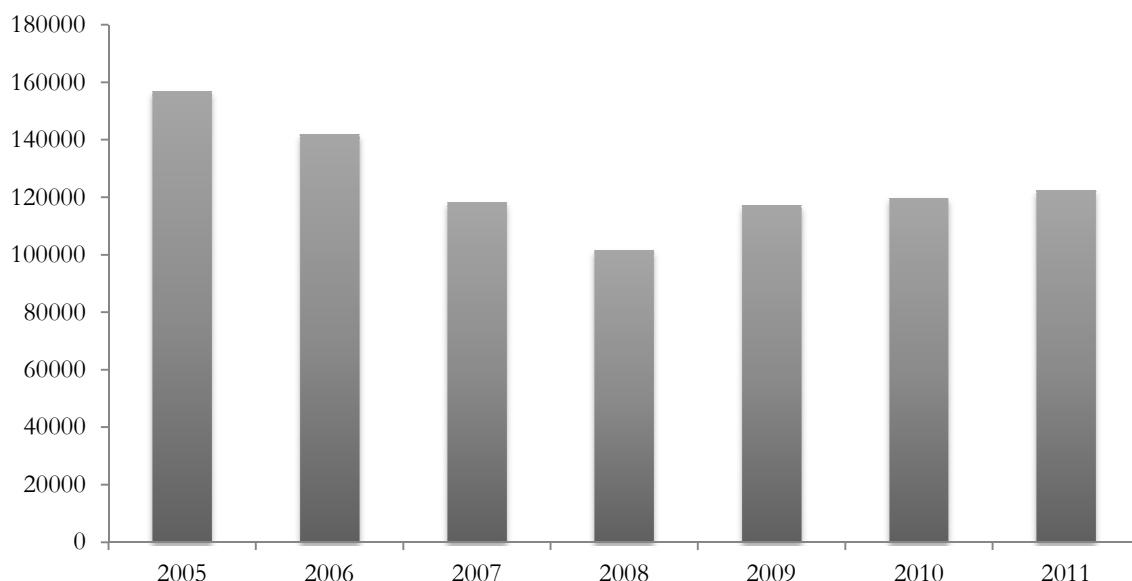
W 2011 roku liczba zarejestrowanych bezrobotnych w powiatowych urzędach pracy województwa lubelskiego wyniosła 122,4 tys. osób, co stanowiło 8,8% ludności w

---

²¹„Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego 2011, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2012 r.

wieku produkcyjnym (w kraju 7,9%). Osoby pozostające bez pracy z województwa lubelskiego stanowiły 6,1% ogółu bezrobotnych w kraju.

Wykres 9 Liczba osób zarejestrowanych jako bezrobotne w województwie lubelskim w latach 2005 - 2011

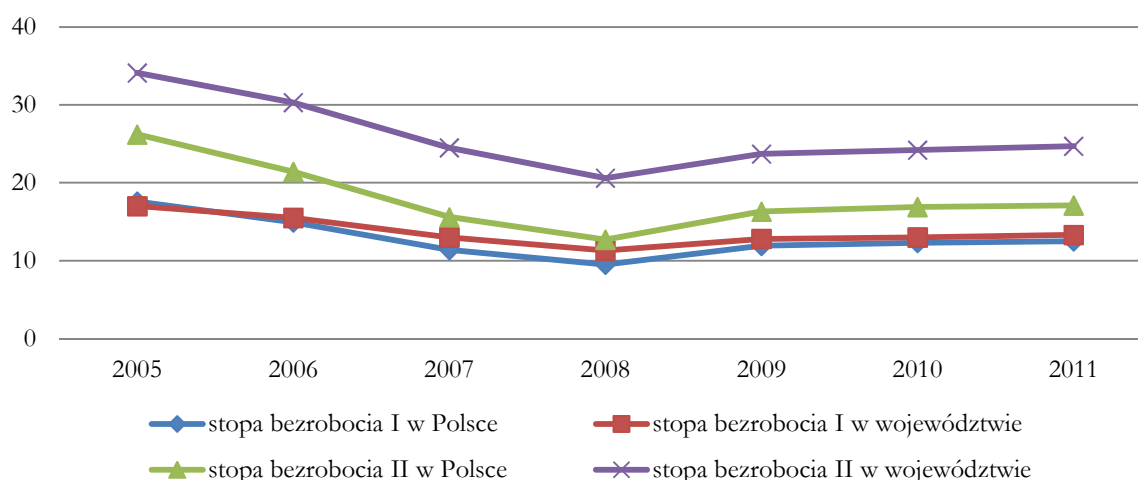

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Udział bezrobotnych w populacji aktywnej zawodowo (stopa I) od lat utrzymywał się na poziomie poniżej średniej krajowej, jednak od 2006 roku obserwuje się sytuację odwrotną. W 2011 roku omawiany wskaźnik był wyższy od krajowego o 0,8 pkt procentowego i wynosił 13,3% (w kraju 12,5%).

Odsetek bezrobotnych w subpopulacji pracujących poza rolnictwem indywidualnym (stopa II) od lat jest znacznie wyższy od wskaźnika krajowego. W końcu 2011 roku w Polsce, wskaźnik ten wynosił 17,1%, w województwie 24,7%. Wysoka stopa II świadczy m.in. o wysokim ukrytym bezrobociu, które występuje w województwie głównie na obszarach wiejskich.

Wykres 10 Stopa bezrobocia I i II w województwie lubelskim i w kraju w latach 2005 - 2011

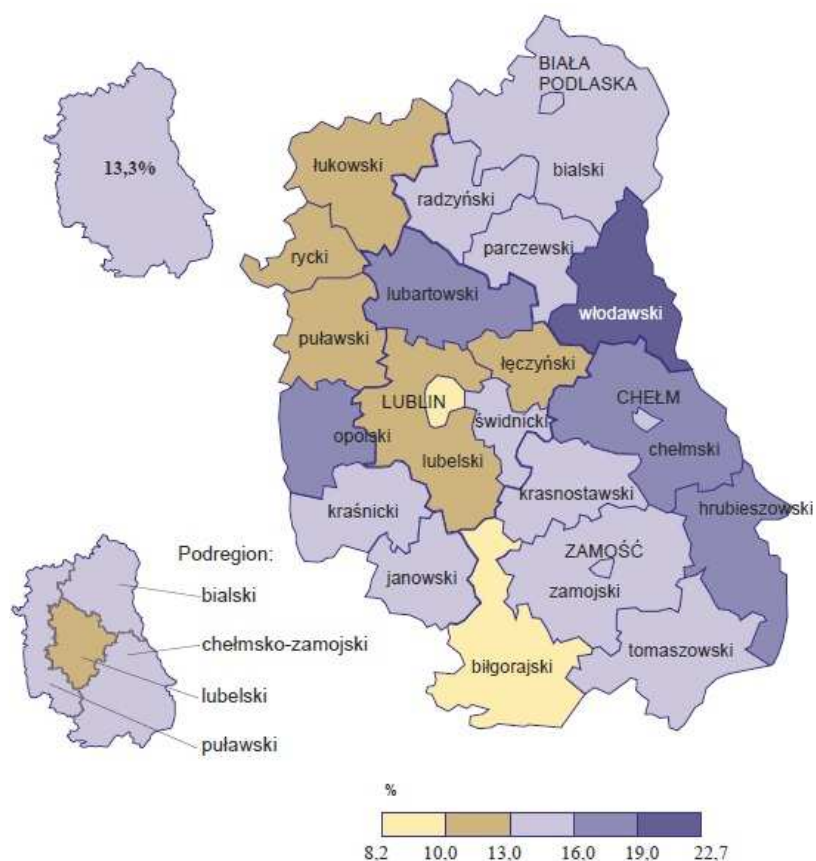

Źródło: „Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2011r.” Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: włodawskim (22,7%), hrubieszowskim (18,8%) oraz chełmskim (18,2%), zaś najniższą w powiecie biłgorajskim (8,2%). Relatywnie niska stopa bezrobocia występuje również w powiecie m. Lublin oraz powiecie lubelskim. Wiąże się to z większą liczbą instytucji i przedsiębiorstw działających na tym obszarze, które zatrudniają nie tylko osoby na nim zamieszkałe, ale również osoby dojeżdżające do pracy z powiatów sąsiadujących. Rozbieżność pomiędzy najniższą a najwyższą wartością wskaźnika w powiatach wynosi 14,5 pkt. proc., co świadczy o wysokim stopniu zróżnicowania regionalnego rynku pracy.

W stosunku do 2005 roku stopa bezrobocia rejestrowanego spadła we wszystkich powiatach, z wyjątkiem powiatu włodawskiego i hrubieszowskiego, gdzie niekorzystna sytuacja bezrobotnych nie zmieniła się. Największy spadek nastąpił w m. Chełm (o 8,3 pkt. proc.) oraz w powiecie łęczyńskim (7,7 pkt. proc.).

Mapa 14 Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa lubelskiego w 2011 roku

Źródło: „Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego 2011”, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2012 r.

Według raportu z badania „Kompleksowa analiza zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie 2012” opracowanego przez Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy wynika, iż w grupie zawodów deficytowych znalazły się m.in.: robotnicy budowlani robót stanu surowego i pokrewni, lekarze, analitycy systemowi i programiści, robotnicy pomocniczy w górnictwie i budownictwie, inżynierowie (z wyłączeniem elektrotechnologii), Systematyczna obserwacja rynku pracy pod kątem kształtowania się popytu i podaży siły roboczej w przekroju zawodowym jest jednym z najistotniejszych

kierunków działań zapobiegających bezrobociu zarówno wśród absolwentów, jak i osób bezrobotnych, które już podejmowały prace.

Z bezpośrednich reprezentatywnych badań pracodawców województwa lubelskiego (podmiotów gospodarki narodowej), zatrudniających powyżej 9 pracowników wynika, że w roku 2012 rekrutowało do 58% pracodawców (rekrutacje miały istotnie większą skalę w przemyśle- przyjmowano średnio 9,7 osób na firmę). Warty odnotowania jest fakt, że 57% nowozatrudnionych zastąpiło innych pracowników, którzy z pracy odeszli, bądź zmienili stanowisko. Problem ze znalezieniem pracowników dotyczy co czwartego rekrutującego. Częściej w branży przemysłowej oraz handlu i naprawie pojazdów samochodowych. Wykształcenia wyższego oczekują 34% rekrutujących, istotnie częściej w branżach edukacja oraz opieka zdrowotna i pomoc społeczna. Wykształcenia zawodowego oczekuje 19% rekrutujących, istotnie częściej poszukujący robotników przemysłowych i rzemieślników oraz operatorów i monterów maszyn i urządzeń.

Struktura bezrobocia według długości pozostawania bez pracy

Bezrobocie nie stanowi większego problemu społecznego, gdy ma charakter przejściowy i frykcyjny, a jego stopa nie przekracza 3 - 4% czynnych zawodowo. Natomiast wysoki udział bezrobocia długookresowego świadczy o niekorzystnej strukturze bezrobocia w województwie.

Na koniec 2011 roku w województwie ponad 68,5 tys. osób pozostawało w ewidencji urzędów pracy jako osoby długotrwale bezrobotne stanowiąc 56% ogółu populacji pozostających bez pracy (w kraju 50,3%).

Tabela 5 Długotrwale bezrobotni według wieku, wykształcenia i płci w 2011 roku

Grupy wiekowe	Lubelskie		Polska	
	Liczba	%	Liczba	%
18 - 24	11 496	16,8	148 059	14,8
25 - 34	22 622	33	278 860	28
35 - 44	13 224	19,3	202 501	20,3
45 - 54	13 428	19,6	227 142	22,8
55 - 59	6 115	8,9	109 495	11
60 - 64	1 679	2,4	30 556	3,1
Ogółem	68 564	100	996 613	100

Wykształcenie:	Lubelskie		Polska	
	Liczba	%	Liczba	%
Wyższe	8 405	12,3	88 192	8,9
Policealne i średnie zawodowe	16 005	23,3	207 950	20,9
Średnie ogólnokształcące	7 748	11,3	96 915	9,7
Zasadnicze zawodowe	18 012	26,3	290 300	29,1
Gimnazjalne i niższe	18 394	26,8	313 256	31,4
Ogółem	68 564	100	996 613	100

Płeć	Lubelskie		Polska	
	Liczba	%	Liczba	%
Kobiety	37 299	54,4	580 029	58,2
Mężczyźni	31 265	45,6	416 584	41,8
Ogółem	68 564	100	996 613	100

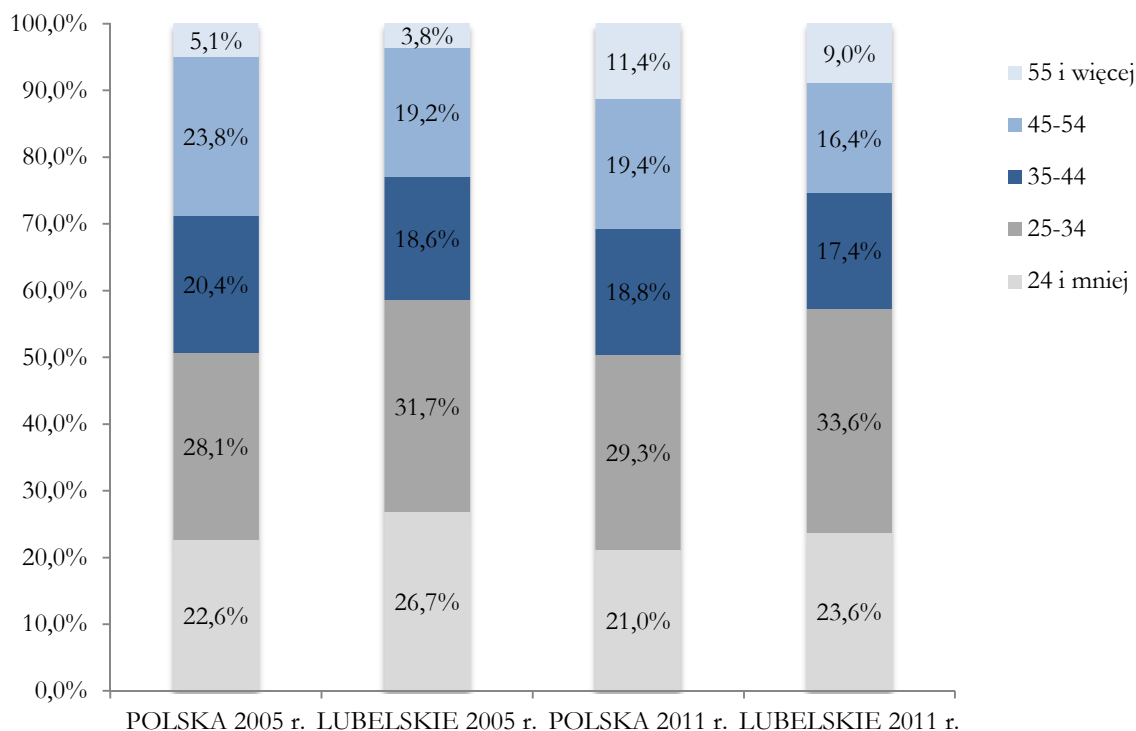
Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

Wśród długotrwale bezrobotnych większość stanowiły kobiety (54,4%) ponadto osoby młode (w wieku od 25 do 34 lat - 33,0% przy 28% w kraju) oraz osoby z wykształceniem gimnazjalnym (26,8%) i zasadniczym zawodowym (26,3%).

Struktura bezrobotnych według wieku

Zarówno w 2005 roku, jak również w 2011, dominującą grupą wiekową wśród bezrobotnych były osoby w wieku 25 - 34 lata. Począwszy od 2005 roku, stopa bezrobocia wśród ludzi do 34 roku życia jest wyższa niż przeciętnie w kraju. Sytuacja ta, jak również znaczna na tle całego kraju liczba studentów i absolwentów sprawiają, że konkurencja wśród wchodzących na rynek pracy jest szczególnie wysoka. Czynniki te mogą sprzyjać emigracji z Lubelszczyzny.

Wykres 11 Struktura wieku osób bezrobotnych w województwie lubelskim oraz w Polsce w 2005 i 2011 roku

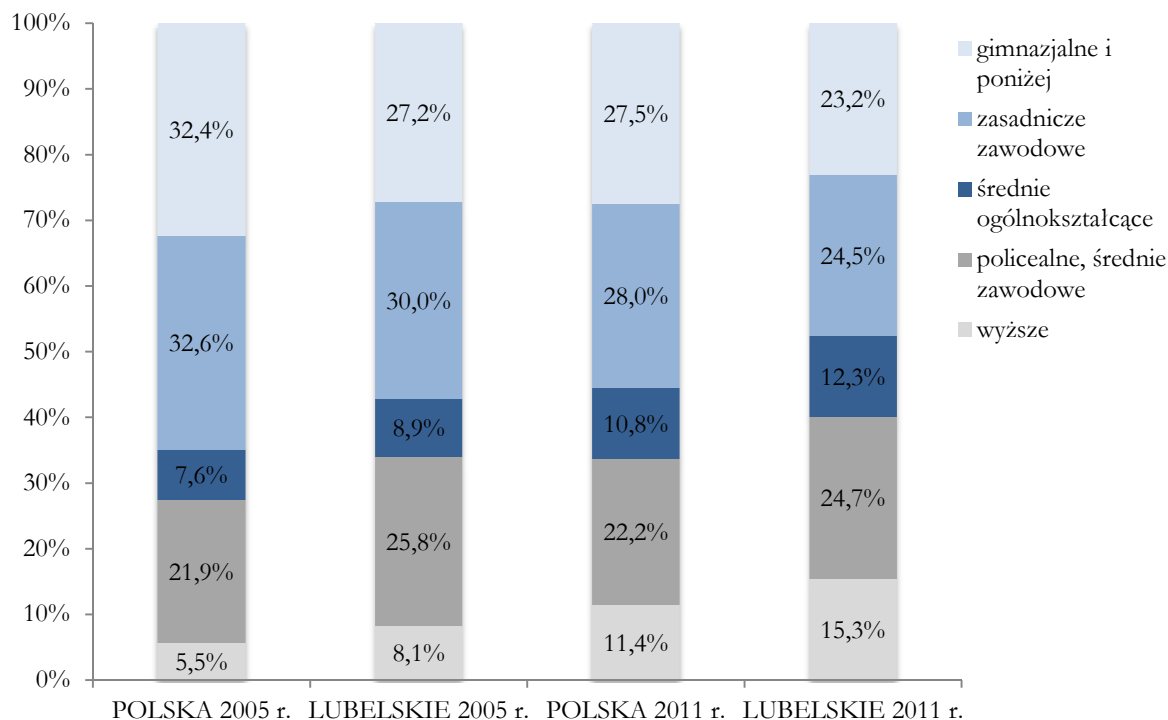
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Bezrobotni według poziomu wykształcenia

Osiągnięty poziom wykształcenia istotnie wpływa na szanse zatrudnienia, możliwości rozpoczęcia aktywności zawodowej czy uzyskiwane wynagrodzenie. Zarówno w kraju, jak i w województwie lubelskim osoby biernie zawodowo charakteryzują się niższym poziomem wykształcenia.

Osoby mniej wykształcone narażone są na większe ryzyko bezrobocia długotrwałego oraz cyklicznego, silnie zależnego od popytu na pracę. Wynika to z faktu, że osoby te są mniej mobilne i elastyczne oraz częściej zatrudnione w sektorach gospodarki bardziej podatnych na wahania koniunktury. Osoby z wyższym wykształceniem pracują znacznie częściej w sektorze usług, mniej zależnym od aktualnej sytuacji gospodarczej, a także w sektorze publicznym, który charakteryzuje się znaczną stabilnością zatrudnienia.

Wykres 12 Struktura wykształcenia osób bezrobotnych w województwie lubelskim oraz Polsce w 2005 i 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Według stanu na koniec 2011 roku najliczniejszą grupę wśród bezrobotnych na Lubelszczyźnie stanowili bezrobotni z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym (24,7%) oraz zasadniczym zawodowym - 24,5%. W kraju najwięcej bezrobotnych posiadało wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz gimnazjalne i niższe (odpowiednio 28,0% oraz 27,5%).

Zarówno w kraju, jak i w regionie lubelskim, większość bezrobotnych zarejestrowanych posiadających wyższe wykształcenie stanowiły kobiety (odpowiednio 68,7% i 67,7%).

Bezrobocie osób niepełnosprawnych

W 2011 roku w powiatowych urzędach pracy województwa lubelskiego zarejestrowanych było 5,7 tys. osób niepełnosprawnych (około 4% wszystkich bezrobotnych). Liczba ta obejmowała 4,4 tys. osób bezrobotnych i 1,3 tys. poszukujących pracy nie pozostających w zatrudnieniu. Prawo do zasiłku posiadało zaledwie 9,9% subpopulacji bezrobotnych niepełnosprawnych. Od 2005 roku utrzymuje się wzrostowa

tendencja ogólnej liczby bezrobotnych niepełnosprawnych, odnotowana również w całym kraju. Udział analizowanej grupy w badanym okresie wzrósł o ok. 1,5 pkt. procentowych

Najwięcej osób niepełnosprawnych stanowiły osoby w wieku 45 - 54 lata (34,5% w 2010 roku) oraz osoby z wykształceniem podstawowym i nieukończonym podstawowym oraz zasadniczym zawodowym (razem ok. 70% analizowanej populacji). Osoby z wyższym wykształceniem stanowiły jedynie 4,7% osób bezrobotnych niepełnosprawnych.

5.3. Edukacja

Wychowanie przedszkolne

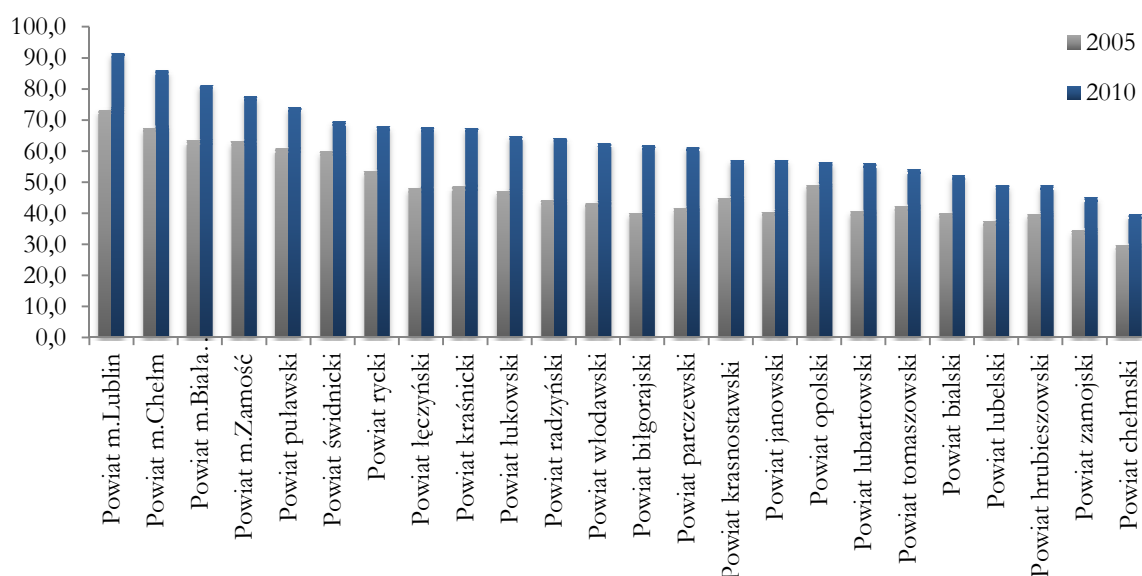
Według informacji Ministerstwa Edukacji Narodowej w Polsce wychowaniem przedszkolnym objętych jest niewiele ponad 53% czterolatków i 64% pięciolatków. To jeden z najniższych wskaźników upowszechnienia wychowania przedszkolnego wśród krajów OECD i UE. Wynika to przede wszystkim z braku elastyczności polskiego systemu edukacji przedszkolnej, do niedawna opartego jedynie na tradycyjnym, państwowym przedszkolu. W Polsce wychowanie przedszkolne realizowane jest w dwóch formach organizacyjnych: w przedszkolach i w oddziałach przedszkolnych przy szkołach podstawowych.

W 2010 roku w województwie lubelskim liczba przedszkoli ogółem wyniosła 414, co oznacza wzrost o 79 placówek w stosunku do 2005 roku, przy czym jest to wzrost niższy niż średnio notowany w Polsce.

Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku 3 - 6 lat wynosiła w 2010 roku 82,9 tys., zaś w 2005 roku ponad 86,3 tys. Wartość tego wskaźnika zmniejszyła się w powiecie zamojskim i krasnostawskim, natomiast wzrost liczby dzieci w przedszkolach odnotowano jedynie w sześciu powiatach (najwięcej w mieście Lublin i powiecie lubelskim).

W roku 2010 65,2% dzieci w wieku 3 - 6 lat było objętych wychowaniem przedszkolnym. W stosunku do roku 2005 zanotowano około 15% wzrost tego współczynnika we wszystkich powiatach, największy w powiecie biłgorajskim (o 21,7%), najmniejszy w powiatach: opolskim (o 7,4%) i hrubieszowskim (o 9,3%) (Wykres 17.)

Wykres 13 Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w układzie powiatów w 2005 i 2010 roku [%]

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Szkolnictwo podstawowe

W związku ze zmniejszaniem się liczby dzieci i młodzieży w wieku 7 - 12 lat, systematycznie maleje także liczba uczniów w szkołach podstawowych. Liczebność uczniów szkół podstawowych (bez specjalnych) w 2005 wynosiła ponad 154,8 tys., zaś w 2010 niespełna 128 tys. (spadek o 18%). Na jedną szkołę w 2010 roku przypadło w regionie 124 uczniów (w kraju 165). Malejąca liczba uczniów w szkołach stanowi istotny problem ekonomiczny, organizacyjny i kadrowy ponieważ wiele kosztów utrzymania szkół jest stałych i nie zależy od liczby uczniów..

Na Lubelszczyźnie w roku szkolnym 2010/2011 funkcjonowało 1055 szkół podstawowych, tj. mniej niż w 2005 roku o 9% (w kraju spadek o 4,5%). W latach 2005 – 2010 współczynnik skolaryzacji netto²² dla poziomu szkoły podstawowej nie ulegał znaczącym wahaniom. Zarówno dla województwa, jak i dla Polski, w 2010 roku wyniósł około 96%.

Wyniki sprawdzianów szóstoklasistów w województwie lubelskim, począwszy od roku 2008 wykazywały tendencje spadkową. W roku 2010 średni wynik sprawdzianów szóstoklasistów w szkołach podstawowych wyniósł 23,69 pkt. przy maksymalnym możliwym wyniku 40 pkt.

Szkolnictwo gimnazjalne

W roku 2010/2011 na terenie województwa funkcjonowało 467 gimnazjów, co oznacza wzrost ich liczby w okresie od 2005 roku, zarówno w regionie jak i średnio w kraju, o około 4%.

²² Współczynnik skolaryzacji netto jest to relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (w danej grupie wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

Pomimo zmniejszania się liczby uczniów obserwuje się tendencję wzrostu liczby szkół. Wiąże się z tym zmniejszenie przeciętnej liczby uczniów w szkole. Na jedną szkołę gimnazjalną w 2010 roku przypadło 160 uczniów (w kraju 171). (Wykres 19.) W latach 2005 – 2011 współczynnik skolaryzacji netto dla gimnazjów w województwie lubelskim spadł o blisko 2 pkt. procentowe i w 2011 roku wyniósł ok. 95,5% (w kraju 93,7%).

Średnie wyniki egzaminów gimnazjalnych w województwie lubelskim, począwszy od roku 2008, zarówno w części humanistycznej jak i matematyczno-przyrodniczej wykazywały tendencje spadkową. W roku 2010 średni wynik części humanistycznej egzaminu gimnazjalnego wyniósł 30,49 pkt. przy maksymalnym możliwym wyniku 50 pkt. natomiast średni wynik części matematyczno-przyrodniczej 23,15 pkt.

Komputeryzacja w szkołach podstawowych i gimnazjach

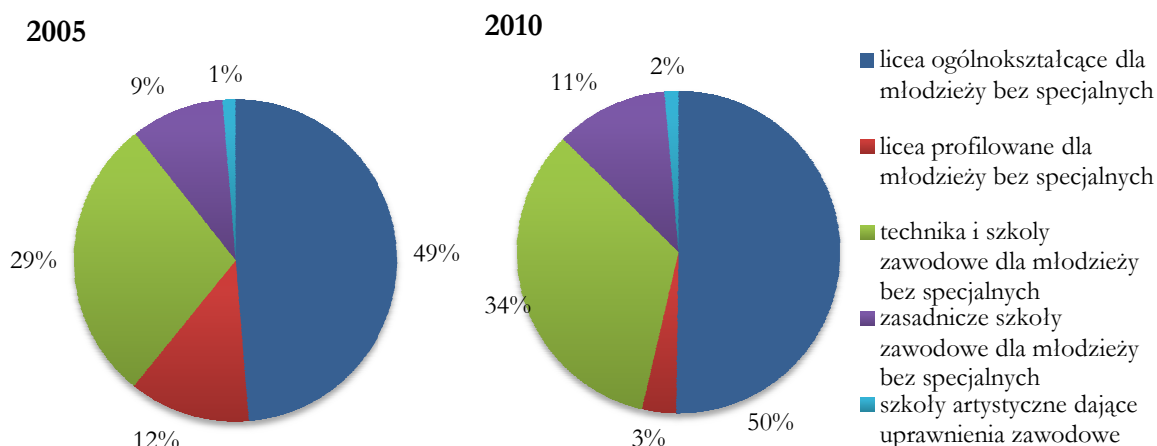
W badanym okresie w województwie lubelskim co roku wzrastała liczba komputerów z dostępem do Internetu przeznaczonych do użytku uczniów, zarówno w szkołach podstawowych jak i gimnazjalnych. W roku 2010 w szkołach podstawowych i gimnazjach znajdowało się 22408 komputerów z dostępem do Internetu przeznaczonych do użytku uczniów, z czego 66,2% znajdowało się w szkołach podstawowych, a 33,8% w gimnazjach. W roku 2010 na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów przypadało 8,69 uczniów w szkole podstawowej (bez specjalnych), a 10,26 ucznia w gimnazjum. W kraju wskaźnik komputeryzacji szkół wyniósł odpowiednio - 11,04 ucznia w przypadku szkół podstawowych oraz 11,55 ucznia w przypadku gimnazjów.

Szkolnictwo średnie

Kształcenie na poziomie średnim dla młodzieży w województwie lubelskim, odbywa się w 162 liceach ogólnokształcących, 36 liceach profilowanych, 156 szkołach technicznych i zawodowych, 89 zasadniczych szkołach zawodowych oraz 17 szkołach artystycznych dających uprawnienia zawodowe. W latach 2005 - 2010 nastąpił spadek liczby wszystkich typów szkół (z wyjątkiem zasadniczych szkół zawodowych).

Największa liczba uczniów notowana jest niezmiennie w liceach ogólnokształcących. Największy spadek liczby uczniów wystąpił w liceach profilowanych, gdzie z około 13 tys. uczniów w 2005 roku, liczba uczniów zmalała do 3 tys., co ma związek z likwidacją tego typu placówek. Wzrósł nieznacznie udział liczby osób w szkołach technicznych i zawodowych, oraz zasadniczych szkołach zawodowych. (Wykres 20.)

Wykres 14 Uczniowie w szkołach szkolnictwa średniego w województwie lubelskim w 2005 i 2010 roku

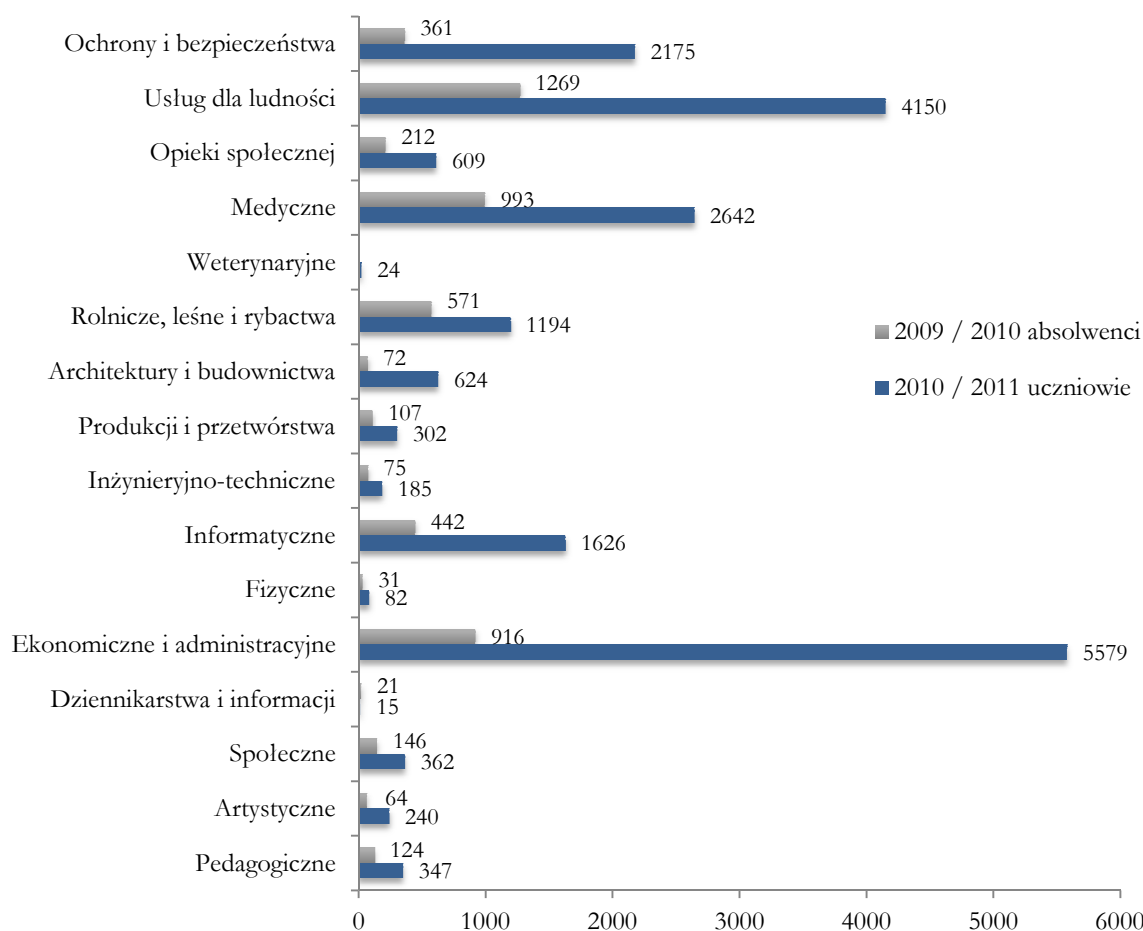
Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Szkolnictwo policealne

W regionie lubelskim w ramach szkolnictwa policealnego funkcjonuje 171 szkół, w tym 147 szkół dla dorosłych i 24 szkoły dla młodzieży. Ponad połowa z nich znajduje się w największych czterech miastach województwa. Ogólna liczba w latach 2005 – 2010 spadła o 10% tj. o 18 placówek, głównie za sprawą likwidacji szkół policealnych dla młodzieży.

W lubelskich szkołach policealnych w 2010 roku liczba uczniów wynosiła ponad 20 tys. i w stosunku do 2005 roku wzrosła o ok. 2 tys. Większość z nich (85%), stanowili uczniowie szkół dla dorosłych (w kraju 90%). Przeważającą grupą placówek zarządzana była przez podmioty z sektora prywatnego. Najpopularniejszymi kierunkami były szkoły ekonomiczno - administracyjne (28%), związane z usługami dla ludności, medyczne oraz informatyczne. (Wykres 21.)

Wykres 15 Uczniowie i absolwenci szkół policealnych (bez szkół specjalnych) wg grup kierunków kształcenia w latach 2009/2010 i 2010/2011

Źródło: „Rocznik Statystyczny Województwa Lubelskiego 2011”, Urząd Statystyczny w Lublinie

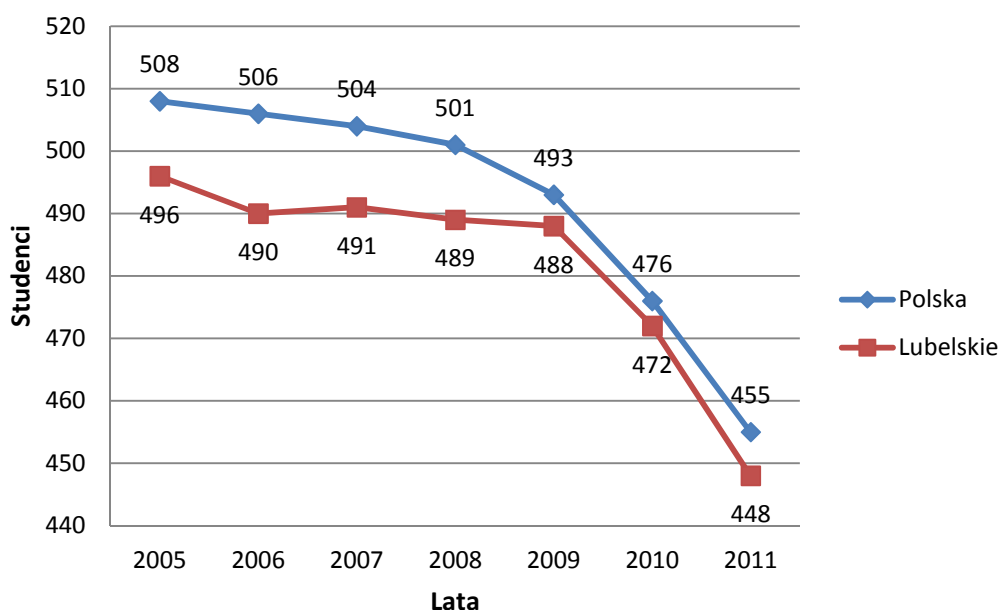
Szkolnictwo wyższe

Szkolnictwo wyższe w Polsce to jedna z najbardziej dynamicznie rozwijających się dziedzin życia społecznego. W ciągu dwudziestu ostatnich lat szkolnictwo wyższe przeszło przemiany zarówno ilościowe, jakościowe jak i instytucjonalne, które dostosowały poziom uczelni do obecnie panujących standardów na świecie i w UE. W tym okresie liczba studentów w Polsce wzrosła blisko pięciokrotnie z 400 tys. do prawie 2 milionów.

W województwie lubelskim funkcjonuje 9 uczelni publicznych oraz 13 niepublicznych. Uczelnie niepubliczne skoncentrowane są głównie na kształceniu w kierunkach społecznych oraz humanistycznych posiadając w dużej mierze podobne pod względem dydaktycznym oferty.

Od 2005 roku, tak w kraju jak i w regionie, utrzymuje się niekorzystne zjawisko spadku liczby studentów na 10 tys. ludności. W roku 2005 na 10 tys. ludności w województwie przypadało 496 studentów szkół wyższych zaś w roku 2011 liczba zmalała o 10% do poziomu 448 osób. W skali kraju spadek ukształtował się na tym samym poziomie (odpowiednio 508 osób w 2005r., 455 w 2011r.) (Wykres 5.).

Wykres 16   Studenci szkół wyższych na 10 tys. ludności

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Liczba studentów w regionie stanowiła 5,6% liczby wszystkich studiujących w szkołach wyższych w kraju. W 2010 roku w województwie lubelskim studiowało ogółem ponad 101,5 tys. osób, w tym 61,6 tys. na studiach stacjonarnych i niespełna 40 tys. na studiach niestacjonarnych. Największą grupę stanowili studenci uniwersytetów (41273), znacznie mniej było studentów wyższych szkół rolniczych (10835), wyższych szkół technicznych (10383) i uniwersytetów medycznych (7257).

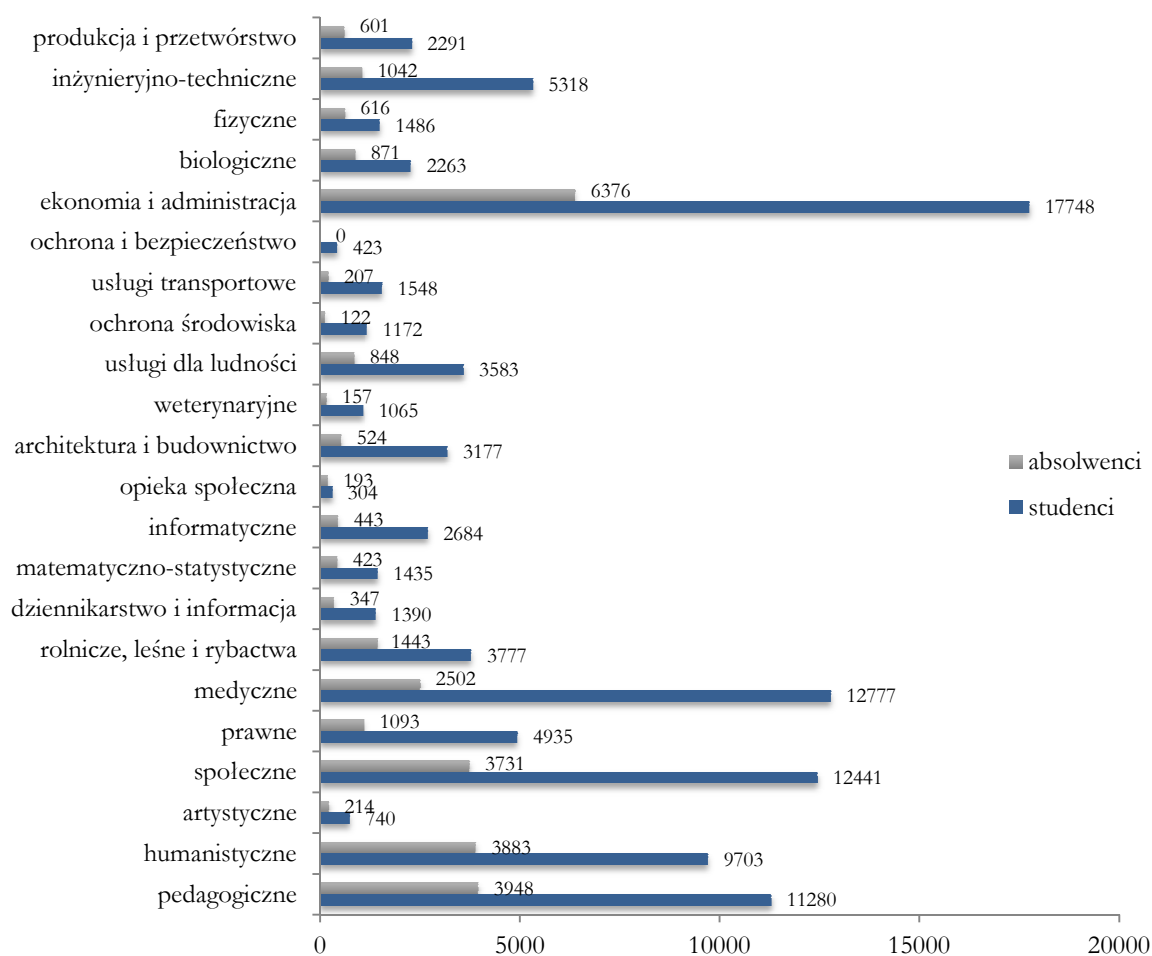
Największa liczba studentów studiowała na Uniwersytecie Marii Curie - Skłodowskiej (ponad 26,6 tys.), na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II (14,6 tys.), Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie (10,7 tys.), Politechnice Lubelskiej (10,5 tys.), natomiast Uniwersytet Medyczny kształcił 7,2 tys. studentów. Prawie 7 tys. osób studiowało w państwowych wyższych szkołach zawodowych (w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu). Natomiast w niepublicznych szkołach wyższych kształciło się ponad 22 tys. osób (około 22% ogółu).

W 2010 roku największe udziały studiujących zanotowały kierunki: – ekonomia i administracja (17,5%), kierunki medyczne (12,6%), społeczne (12,3%) i pedagogiczne (11,1%). Od 2005 roku zainteresowanie i popularność powyższych kierunków nie zmieniła się, z wyjątkiem medycznych, na których udział studentów w populacji ogółem zwiększył się o prawie 6 pkt. procentowych.

Na początku roku akademickiego 2009/2010 we wszystkich uczelniach województwa lubelskiego kształciło się 1,5 tys. studentów cudzoziemców tj. o 28,3% więcej niż w roku poprzednim. Najwięcej studentów z zagranicy studiowało na Uniwersytecie Medycznym (766 osób i 49,5% ogółu studiujących w tej grupie), Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II (202 osoby i 13,1%) oraz na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej (150 osób i 9,7%). Największym zainteresowaniem wśród studiujących cudzoziemców cieszą się kierunki medyczne (51,7% ogółu cudzoziemców), społeczne (17,0%) oraz humanistyczne (13,8%).

Wykres 17 Studenci i absolwenci szkół wyższych według wybranych grup kierunków studiów w województwie lubelskim w roku akademickim 2009/2010

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

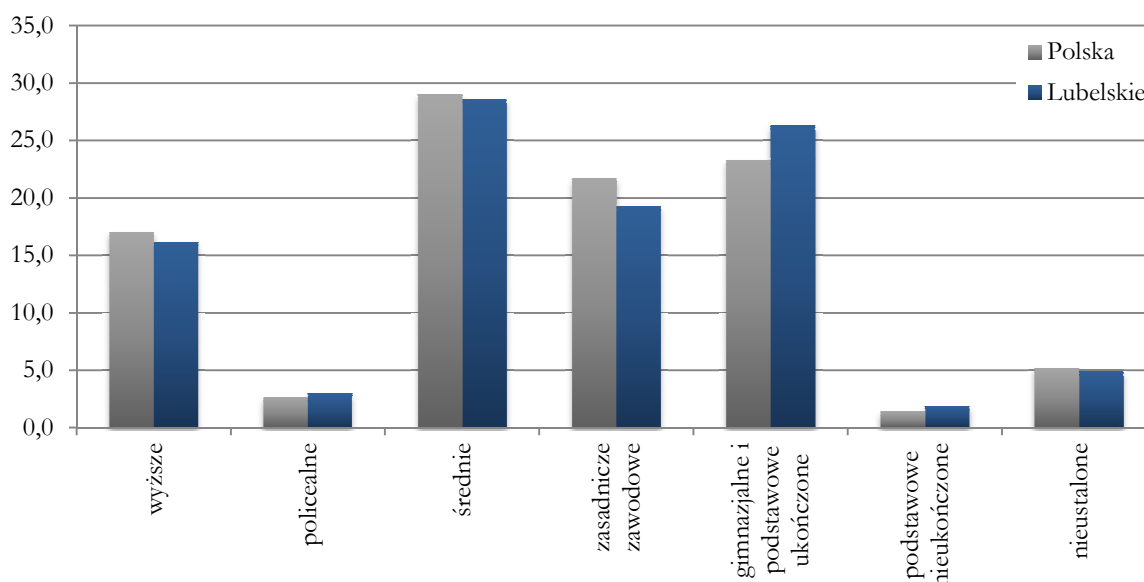
W roku akademickim 2009/2010 lubelskie uczelnie wypromowały 29584 absolwentów (6% ogółu absolwentów uczelni wyższych w Polsce). Najwięcej studentów ukończyło kierunki ekonomiczne i administracyjne (21,6% ogółu absolwentów), pedagogiczne (13,3%), humanistyczne (13,1%) natomiast najmniej – kierunki ochrony i bezpieczeństwa oraz ochronę środowiska.

Pomimo, że w województwie lubelskim obserwuje się coraz większy odsetek pracobiorców z wykształceniem wyższym, zauważalne są trudności z zaspokojeniem zapotrzebowania pracodawców na określone kwalifikacje zawodowe oraz kompetencje ponadzawodowe. Istotnym problemem jest zbyt duża liczba absolwentów szkół wyższych o kierunkach humanistycznych, dla których równolegle nie powstaje wystarczająca liczba miejsc pracy w regionie. Wzrost popularności szkolnictwa wyższego w znacznym stopniu pogłębił deprecjację szkolnictwa zawodowego, a w efekcie doprowadził do wzrostu poziomu bezrobocia wśród absolwentów szkół wyższych, związanego m.in. z nadmiernym upowszechnieniem kształcenia na poziomie wyższym. Ten niedopasowany do wymogów rynku pracy system szkolnictwa jest podstawowym elementem tworzącym strukturalne niedopasowania na regionalnym rynku pracy.

Poziom wykształcenia ludności

Od 2002 roku znacząco poprawił się poziom wykształcenia ludności regionu lubelskiego. W roku 2011 osoby z wyższym wykształceniem stanowiły w województwie lubelskim 16,1% ogółu ludności (w kraju 17%) podczas gdy w 2002 roku powyższy wskaźnik kształtował się na poziomie odpowiednio 9,4% i 10%. Nadal utrzymuje się wyższy w stosunku do średniej krajowej udział osób z niskim poziomem wykształcenia (podstawowe oraz gimnazjalne) (Wykres 23).

Wykres 18 Poziom wykształcenia ludności w 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Podnosi się poziom wykształcenia ludności wiejskiej i poprawia jej materialny standard życia. Ta poprawa idzie jednak w parze ze społeczno - ekonomiczną polaryzacją wsi. Młodzież wiejska ma coraz wyższe aspiracje edukacyjne i materialne, niewiele różniące się od aspiracji młodzieży miejskiej. Czynnikiem utrudniającym awans edukacyjny na wsi jest niski udział wiejskich dzieci w wychowaniu przedszkolnym. Jest to ważny etap kształtowania postaw i umiejętności dzieci, mający silny wpływ na dalsze etapy kształcenia. Młodzi ludzie wyjeżdżający do miasta po wyższe wykształcenie na ogół już nie wracają na wieś. Częściej nie wracają na wieś kobiety niż mężczyźni.

5.4. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Biblioteki

Na terenie województwa lubelskiego w roku 2011 funkcjonowało 765 placówek bibliotecznych, w tym 221 bibliotek, 379 filii i 165 punktów bibliotecznych. W stosunku do roku 2005 liczba placówek zwiększyła się o 23. Na koniec roku księgozbiór bibliotek zmniejszył się o 9% w porównaniu do roku 2005 i liczył 6276,5 tys. woluminów. Liczba czytelników zmniejszyła się o 12% i wyniosła 380,2 tys. osób, spośród których najliczniejszą grupę czytelników stanowiła młodzież w wieku 15 i poniżej 15 lat (30,9%), zaś najmniejszą osoby powyżej 60 roku życia (7,1%).

Liczba wypożyczeń w 2011 roku wyniosła 7488,7 tys. Najwięcej wypożyczył przeciętny czytelnik w powiecie bialskim (23), a najmniej w powiecie łączyńskim (15).

Placówki informacyjno-biblioteczne

Na koniec 2011 roku w regionie działało 117 placówek tego typu, z czego najliczniejszą grupę stanowiły biblioteki naukowe (57,3%), biblioteki fachowe (20,5%), biblioteki pedagogiczne (16,2%), zaś najmniej funkcjonowało bibliotek towarzystw naukowych (0,9%), ośrodków informacji naukowo - technicznej (1,7%) oraz bibliotek fachowo - beletrystycznych (3,4%). Liczba korzystających z placówek informacyjno - bibliotecznych w porównaniu do roku 2009 zmniejszyła się o 39,6% i pod koniec 2011 roku stanowiła 110,9 tys. czytelników²³.

Muzea i galerie sztuki

Liczba muzeów i oddziałów muzealnych na terenie województwa lubelskiego w roku 20005 wynosiła 39, zaś w 2011 r. wzrosła do 46²⁴. Instytucje te, w 2011 roku, zwiedziło łącznie 935,9 tys. osób (mniej niż w roku 2010 o 1,3%). Najwięcej zwiedzających skorzystało z ofert muzeów interdyscyplinarnych (22,1%), muzeów wnętrz (21,6%), martyrologicznych (16,0%) i historycznych (11,1%). Z ogólnej liczby zwiedzających 46,1% osób skorzystało z tzw. „bezpłatnych” wstępów do muzeów.

Liczba muzealiów w zasobach muzeów w 2011 roku wynosiła 420,2 tys., z czego najwięcej stanowiły numizmaty (24,9% ogółu muzealiów), eksponaty archeologiczne (23,3%), etnograficzne (17,2%) i dzieła sztuki (12,6%).

Poza muzeami na terenie województwa lubelskiego działało 6 instytucji paramuzealnych, w tym m.in. jeden ogród botaniczny i jeden ogród zoologiczny. Łączna liczba odwiedzających w 2011 roku wyniosła 227,7 tys., z czego 44,8 tys. stanowiła młodzież szkolna w grupach zorganizowanych.

W roku 2010 roku na terenie województwa lubelskiego funkcjonowało 11 galerii i salonów sztuki. Galerie sektora prywatnego stanowiły 60,0% ogółu. Łącznie w tych instytucjach zorganizowano ponad 150 wystaw, które obejrzało ok. 65 tys. zwiedzających. W strukturze zbiorów galerii przeważającą część stanowiło malarstwo, na drugim miejscu znalazły się zbiory z dziedziny grafiki. Pozostałą część zbiorów stanowiły: fotografia oraz tzw. nowe media elektroniczne, rysunek, filmy o sztuce, rzeźba, szkło i ceramika i inne. W 2011 roku liczba zorganizowanych wystaw zwiększyła się o 31,3% i wynosiła 197 ekspozycji, które odwiedziło 69,9 tys. osób.

Teatry i instytucje muzyczne

Według stanu na dzień 31.12.2011 roku w regionie funkcjonowało 6 teatrów i instytucji muzycznych posiadających scenę główną i stały zespół. Wśród nich można wyróżnić: 3 teatry dramatyczne, 1 teatr muzyczny (operetka), 1 filharmonię, 1 orkiestrę symfoniczną. Łącznie w województwie lubelskim na 1000 ludności z oferty programowej tych instytucji skorzystało 199 widzów i słuchaczy. W 2011 roku na terenie województwa odbyły się 1002 przedstawienia i koncerty (więcej o 6,6% w porównaniu do 2010 r.), w tym 791 zrealizowano przez rodzime instytucje. Najwięcej przedsięwzięć zorganizowały teatry dramatyczne (72,2%) oraz filharmonia i orkiestry (15,7%). Przedsiębiorstwa estradowe zorganizowały 19 imprez, w których wzięło udział 5,7 tys. osób (liczba zwiększyła się o 1,3 tys.). Dostępność instytucji kulturalnych dla wielu odbiorców jest

²³ Szerzej: „Instytucje kultury w województwie lubelskim w 2011 r.”, opracowanie sygnałowe, Urząd Statystyczny w Lublinie, 2012 r.

²⁴ Tamże; „Działalność instytucji kultury w Polsce w 2010 r.”, informacja sygnałowa, wyniki badań GUS, Urząd Statystyczny w Krakowie – Ośrodek Statystyki Kultury, Kraków 2011.

ściśle związana z odległością ich miejsca zamieszkania od centrów regionalnych. Nierówności pod względem uczestnictwa w kulturze są przede wszystkim konsekwencją nierównego dostępu do instytucji kultury z uwagi na ich koncentrację w stolicy województwa, co jest niewątpliwie dużym ograniczeniem dla ludności mieszkającej w dużej odległości od miasta wojewódzkiego.

Wśród znaczących instytucji artystycznych znajdują się m.in. Teatr im. J. Osterwy w Lublinie, Filharmonia im. H. Wieniawskiego w Lublinie, Teatr Muzyczny w Lublinie, Teatr im. H. Ch. Andersena w Lublinie, a także Ośrodek Brama Grodzka - Teatr NNOśrodek Praktyk Teatralnych „Gardzienice”, którego działalność jest znana nie tylko w Polsce.

Domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice

Wg stanu z grudnia 2011 roku w województwie lubelskim działały: 123 ośrodki kultury, 38 domów kultury, 15 klubów i 2 świetlice. Z ogółu wymienionych podmiotów 63,5% zlokalizowanych było na wsi, a 36,5% w mieście. Instytucje zorganizowały łącznie 10,5 tys. imprez, a więc o 25,4% mniej niż w roku 2009. Najwięcej stanowiły występy zespołów amatorskich (24,7%), następnie prelekcje, spotkania, wykłady (16,0%), wystawy (10,9%), imprezy turystyczne i sportowo - rekreacyjne (10,1%). Łącznie w przedsięwzięciach zorganizowanych przez domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice uczestniczyło w 2011 roku 2259,9 tys. osób, co stanowiło przeciętnie 215 osób na 1 imprezę.

Kina

Liczba kin stałych w regionie zmniejszyła się w porównaniu do lat poprzednich o 2 wynosząc w 2011 roku 27. Ogółem w województwie lubelskim funkcjonowało 36 sal projekcyjnych, w których wyświetlono 30,2 tys. seansów (o 14,2% więcej niż w roku 2010), dla 1269,9 tys. widzów i stanowiło to 42 osoby przypadające na jedną projekcję. Jak pokazują dane, kino, jest najczęściej odwiedzaną instytucją kultury w ostatnich kilku latach. Repertuar kin, korzystających z tych samych dystrybutorów, co inne placówki w Polsce, nie odbiega od oferty proponowanej widzom w pozostałych województwach.

Dziedzictwo kulturowe

Lubelszczyzna jest to region charakteryzujący się bogactwem polskiej kultury przy widocznym jej zróżnicowaniu w istniejących czterech subregionach: lubelskim, białskim, chełmsko - zamojskim, puławskim, z kilkoma najwyższej klasy zabytkami, zespołami urbanistycznymi i parkowo-pałacowymi, naznaczony wielokulturowością. W Horodle została zawarta unia polsko-litewska (1413 rok), decydująca o dalszych losach obydwu narodów, której następstwem była unia podpisana w stolicy regionu w roku 1569 roku, stanowiąca wspólne dziedzictwo historyczne Polaków, Litwinów, Białorusinów, Ukraińców, a także dziedzictwo jednoczącej się Europy.

Według stanu na dzień 31.12.2010 roku w województwie lubelskim wpisano łącznie do rejestru zabytków 3746 obiektów, co w skali kraju daje 9 pozycję wśród województw. Pomimo że charakterystyka ilościowa zabytków nie odzwierciedla wysokich walorów kulturowych regionu, o jakości decydują obiekty o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego Polski, Europy, a nawet kultury ogólnoświatowej.

Na terenie województwa znajduje się zespół urbanistyczny Starego Miasta w Zamościu jako jedyny dotychczas zabytek Lubelszczyzny wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ponadto, na tzw. prezydenckiej liście zabytków uznanych za Pomniki Historii Państwa Polskiego znajdują się: historyczny zespół miasta Zamość w zasięgu obwarowań XIX-wiecznych, Kazimierz Dolny wraz z okolicznymi miejscowościami, zespół pałacowo - parkowy w Kozłówcze oraz historyczny zespół architektoniczno – urbanistyczny Lublina. Warto podkreślić, iż trzy znajdujące się w Lublinie obiekty: kościół św. Stanisława wraz z klasztorem dominikanów, kościół Św. Trójcy i pomnik Unii Lubelskiej zostały wpisane na Listę Dziedzictwa Europejskiego jako symbol europejskich idei integracyjnych, ponadnarodowego dziedzictwa demokracji i tolerancji oraz dialogu kultur między Wschodem a Zachodem.

Dodatkowo, na Lubelszczyźnie znajduje się cały szereg unikalnych, małomiasteczkowych zespołów miejskich i układów urbanistycznych, często z cennymi zabytkami architektury i przyrody.

Jednym z elementów dziedzictwa kulturowego regionu, świadczącym o jego potencjale, jest wielokulturowość, której ślady do dziś są widoczne głównie w zabytkach sakralnych i nekropoliach. Na terenie województwa znajdują się świątynie katolickie, grecko-katolickie, prawosławne, ewangelickie i synagogi oraz żydowskie domy modlitwy. Niekiedy zabytkom kultury sakralnej towarzyszą obiekty pomocnicze, nie będące miejscem kultu. Ze względu na szczególny charakter ich funkcjonowania w ścisłym powiązaniu z miejscową ludnością, a zarazem ze względu na ukształtowaną w ciągu wieków specyficzną formę, budowle sakralne zachowały w znacznym stopniu swe cechy, i to pomimo stosunkowo częstych modernizacji lub zmiany konfesji, reprezentując niemal wszystkie epoki i style historyczne od wczesnego gotyku po okres międzywojenny²⁵.

Ekspozycją elementów dziedzictwa kulturowego w chwili obecnej zajmują się głównie skanseny (Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, w mniejszym stopniu Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia w Holi), społeczności lokalne, ośrodki kultury, a w przypadku kulinariów – cieszące się dużym powodzeniem targi czy gale kuchni regionalnej i inne. Ponadto na terenie regionu działają ośrodki rzemiosła i sztuki ludowej, których głównym zadaniem jest wspieranie zanikających zawodów, takich jak: plecionkarstwo i wikliniarstwo, kowalstwo, garncarstwo, tkactwo, rzeźba ludowa, malarstwo i plastyka obrzędowa. Działające w tradycyjnej formie ośrodki przemysłów kultury stanowią nie tylko atrakcję turystyczną, ale mogą być źródłem dochodu dla zaangażowanych w działania mieszkańców Lubelszczyzny.

Zestawiając najważniejsze atuty dziedzictwa kulturowego regionu należy wspomnieć o nowym, bardzo rozwojowym trendzie w działaniach kulturalnych i turystyce, wyrosłym na doniosłych badaniach archeologicznych i sięgającym po najodleglejszą przeszłość regionu. To archeologia, ale w zupełnie nowym wydaniu, generująca nowoczesne produkty turystyczne. Na południowym wschodzie na bazie odkryć osad Gotów rozwija się projekt Gotania, angażujący aż 10 gmin z trzech powiatów. Na zachodzie, w obrębie Powiśla, rozwija się projekt wykorzystujący niekwestionowany atut jakim jest największe w kraju skupisko wczesnosłowiańskich grodów nad Chodelką. Miejsca, ośrodki i nowe produkty wyrosłe na bazie badań i stanowisk archeologicznych są tym atrakcyjniejsze, że w naturalny sposób łączą się z innym modnym trendem – geoturystyką i coraz popularniejszymi geoparkami. W naszym regionie realizowany jest już – od 2011 roku - projekt Geopark „Kamienny las na Roztoczu”, obejmujący m.in. szlak geoturystyczny w obszarze powiatów biłgorajskiego i tomaszowskiego, a na Powiślu trwa

---

²⁵ Szerzej: „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskim na lata 2011-2014”, Lublin 2011; http://kultura.lublin.eu/projekty,1,279,Znak_Dziedzictwa_Europejskiego.html?locale=pl_PL dostęp z dnia: 24.08.2012 r.; <http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/publikacje/artykuly/zarzadzanie/kalamucka.pdf> dostęp z dnia: 26.08.2012 r.

dokumentacja Geoparku „Małopolski Przełom Wisły”, obejmującego najciekawsze stanowiska geologiczne i krajobrazowe na odcinku pomiędzy Zawichostem i Puławami.

Lubelskie to także obszar dotknięty zbrodniami totalitaryzmów XX wieku. Są one szczególnym znakiem pamięci dla mieszkańców województwa, obrazującym do czego prowadziły te systemy. Edukacyjne przyjazdy zagraniczne i krajowe głównie do miejsc pamięci ofiar hitlerowskiego reżimu (byłe obozy zagłady: Majdanek, Bełżec, Sobibór) stwarzają perspektywę, wymagającą jednak rozwinięcia, aby uczestnicy tych przyjazdów poznali również bogate wielowiekowe dziedzictwo i kulturę regionu²⁶.

Potencjał instytucji kultury i liczba osób korzystających z ich oferty plasują region w połowie stawki ogólnopolskiej, choć niewątpliwie przy odpowiedniej promocji i jeszcze szerszym rozwoju ich infrastruktury województwo mogłoby liczyć na wzrost zainteresowania turystyką kulturową, w tym zwłaszcza osób z zagranicy. Podmioty działające w dziedzinie kultury mają olbrzymi wpływ edukacyjny, a także w oparciu o swoją bazę lokalową, warsztatową, kadrową stwarzają możliwości nowych działań..

Jednym z istotnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu jest folklor: strój ludowy, gwara, muzyka, obyczaje, rzemiosło i to, co dziś uchwyć najłatwiej – kuchnia regionalna. Ponadto na terenie regionu działają ośrodki rzemiosła i sztuki ludowej, których głównym zadaniem jest wspieranie zanikających zawodów, takich jak: plecionkarstwo i wikliniarstwo, kowalstwo, garncarstwo, tkactwo, rzeźba ludowa, malarstwo i plastyka obrzędowa. Funkcjonujące w tradycyjnej formie ośrodki przemysłów kultury stanowią nie tylko atrakcję turystyczną, ale mogą być źródłem dochodu dla zaangażowanych w działania mieszkańców Lubelszczyzny.

Za najbardziej rozpoznawalne imprezy kulturalne na terenie województwa o zasięgu krajowym i międzynarodowym uznać można m.in. Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu Dolnym, Międzynarodowy Festiwal „Konfrontacje Teatralne w Lublinie”, Międzynarodowy Konkurs Młodych Skrzypków im. Karola Lipińskiego i Henryka Wieniawskiego w Lublinie, Festiwal Spotkań Kultur „Caper Lublinitis” w Lublinie i Nałęczowie, Festiwal Wokalny Belcanto w Nałęczowie, Zamojskie Lato Teatralne w Zamościu, Międzynarodowe Spotkania Wokalistów Jazzowych w Zamościu, Międzynarodowe Warsztaty Jazzowe w Puławach, Dni Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim, Dni Dobrosąsiedztwa będące wspólnym projektem partnerów z Polski i Ukrainy, czy zyskujące coraz większą popularność „Noc Kultury” i Jarmark Jagielloński w Lublinie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że przynajmniej dwie prestiżowe imprezy filmowe o renomie już międzynarodowej mają miejsce w Lubelskiem. Są to: Festiwal „Dwa Brzegi” w Kazimierzu Dolnym i Letnia Akademia Filmowa w Zwierzyńcu, dające tysiącom uczestników okazję do spotkania z innymi zjawiskami kultury (koncerty, wystawy itp.).

Województwo cechuje dość silne zaangażowanie społeczeństwa w działalność organizacji pozarządowych w zakresie kultury. Sytuacja ta dotyczy w dużej mierze Lublina i środowisk organizacji pozarządowych, młodzieżowych, uczniowskich, studenckich, ale też starszych, co w znamienne sposób wykazały zmagania o uzyskanie miana Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Prężnie działają środowiska pozostałych największych miast Lubelszczyzny. Interesującym przykładem jest w tym zakresie Zamość, ale także Biała Podlaska, Chełm, Puławy. Równie prężnie funkcjonują mniejsze społeczności lokalne, kultywujące tradycyjne formy kultury wpływając tym samym na integrację wielopokoleniową.

---

²⁶ <http://www.majdanek.eu/articles.php?acid=227>, dostęp z dnia 24.10.2012; Jak wynika ze statystyk prowadzonych przez Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie w roku 2011 były obóz koncentracyjny na Majdanku i obóz Zagłady w Bełżcu odwiedziło prawie 55 tys. osób z zagranicy oraz ok. 67 tys. z Polski. Szerzej.: „Raport Roczny 2011”, Państwowe Muzeum na Majdanku, Lublin 2012.

Kultura fizyczna

Pod względem pozycji i rozwoju sportu wyczynowego region należy do słabszych w Polsce. Dane dotyczące klubów sportowych wskazują na spadek ich ilości w ostatnim okresie. Z danych prezentowanych przez Urząd Statystyczny co dwa lata wynika, iż od 2006 liczba klubów spadła o 21%. Największa ilość tych podmiotów znajduje się w m. Lublin, powiecie łukowskim oraz bialskim, natomiast najmniejsza we włodawskim i hrubieszowskim. Wraz ze zmniejszeniem liczby klubów spadła liczba członków i osób ćwiczących, odpowiednio o 29% i 23% (osoba ćwicząca może być wykazana wielokrotnie, jeśli uprawia więcej niż jedną dyscyplinę sportu). Dane krajowe wykazują podobne tendencje jednak o znacznie mniejszej sile, bowiem liczba klubów spadła o jedynie ok. 3%, członków o 11%, zaś ilość osób ćwiczących o 5%.

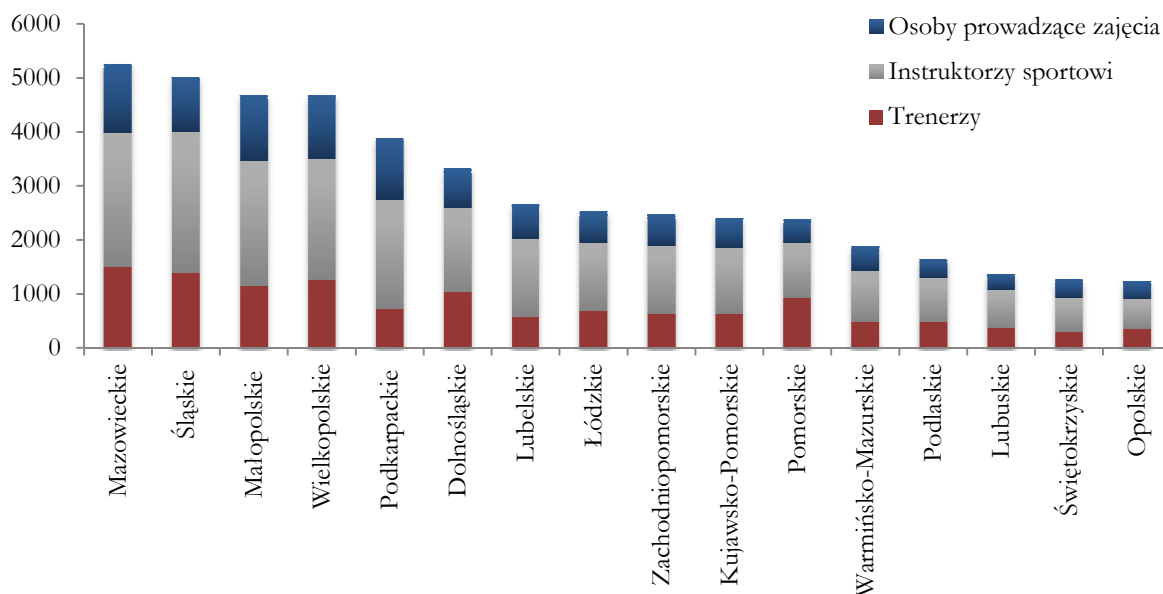
Tabela 6 Liczba klubów sportowych i członków w województwie lubelskim w latach 2004 - 2010

Lubelskie	2004	2006	2008	2010
Kluby	872	993	917	787
Członkowie	66 539	71 240	65 938	50 308

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

W latach 2006 – 2010 w regionie zmniejszyła się również ilość sekcji (o 26%), trenerów (o 7%) i instruktorów sportowych (o 6%). Spadek kadry sportowej dotyczył również osób prowadzących zajęcia.

Wykres 19 Kadra w klubach sportowych w województwach w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

W województwie lubelskim do najpopularniejszych sportów pod względem ilości sekcji oraz osób ćwiczących należały:

- piłka nożna (liczba sekcji - 270, liczba ćwiczących – 13995),
- piłka siatkowa (liczba sekcji - 71, liczba ćwiczących – 1775),
- lekkoatletyka (liczba sekcji - 24, liczba ćwiczących – 877),

- piłka ręczna (liczba sekcji - 19, liczba ćwiczących – 827),
- tenis stołowy (liczba sekcji - 42, liczba ćwiczących – 626),
- koszykówka (liczba sekcji - 22, liczba ćwiczących – 595).

Na miano wizytówki województwa w grach zespołowych pracują aktywnie piłkarze ręczni puławskich Azotów i piłkarki ręczne SPR Lublin oraz rugbiści lubelskich Budowlanych. Wiodące w województwie dyscypliny indywidualne zaliczane do grona dyscyplin olimpijskich to tradycyjnie zapasy, podnoszenie ciężarów, pływanie, lekkoatletyka i kolarstwo. W pozostałych, wyniki osiągnięte przez reprezentantów Lubelszczyzny nie są zadowalające. Wpływa na to przede wszystkim, słaba infrastruktura sportowa regionu, słaba organizacja klubów, brak sprawnie funkcjonującej piramidy szkoleniowej w większości dyscyplin, mała liczba trenerów i instruktorów podnoszących systematycznie kwalifikacje. Ponadto brak skutecznego, zapewniającego wysokie wyniki sportowe systemu finansowania oraz niski poziom pozyskiwania środków zewnętrznych nie sprzyja osiąganiu rezultatów. Stworzenie warunków do uprawiania różnych form rekreacji oraz zapewnienie rozwoju i udostępnienie obiektów sportowych podniesie nie tylko jakość życia i kondycję fizyczną mieszkańców ale przełoży się również na poprawę wyników osiąganych przez sportowców na arenach krajowych oraz międzynarodowych.

5.5. Ochrona zdrowia

W województwie lubelskim od wielu lat utrzymuje się pozytywna tendencja wydłużania przeciętnego dalszego trwania życia. Od 2005 roku w odniesieniu do płci męskiej wskaźnik ten wzrósł o 1,3 roku tj. do 71,2 lat, a w przypadku kobiet o 1,1 roku tj. do 81 lat. Tempo wydłużania trwania życia jest zbliżone do notowanego w kraju, przy czym długość życia mężczyzn w województwie jest nieco niższa, zaś kobiet wyższa. Według „Prognozy ludności na lata 2008 – 2035” opracowanej przez GUS przewidywany jest dalszy wzrost długości życia mieszkańców województwa, szybszy niż przeciętnie w kraju. Szacuje się też, że szybciej rosnać będzie długość życia mężczyzn niż kobiet. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej w 2035 roku według prognozy wynosić będzie 76,7 lat (średnio w Polsce 77,1 lat) natomiast noworodka płci żeńskiej 83,2 lat (średnio w Polsce 82,9 lat). Współczynnik zgonów niemowląt (liczony na 1000 urodzeń żywych) w 2011 roku przyjął wartość 4,45‰, wobec 4,68‰ w roku 2010. Współczynnik ten był niższy od krajowego, który w 2011 roku osiągnął poziom 4,73%.

Województwo lubelskie cechuje się najwyższą wartością wskaźnika nadumieralności mężczyzn, będącego różnicą pomiędzy przeciętnym dalszym trwaniem życia noworodka płci żeńskiej i męskiej. Jest jedynym regionem, gdzie kobiety żyją ponad 9 lat dłużej niż mężczyźni. Jeszcze drastyczniej sytuacja przedstawia się w odniesieniu do obszarów wiejskich gdzie ta różnica wynosi ponad 11 lat.

Stan zdrowia ludności

Dominującymi przyczynami zgonów mieszkańców Polski są choroby układu krążenia, a następnie nowotwory złośliwe. Są to również najczęstsze zagrożenia życia i zdrowia w województwie lubelskim. W 2010 roku w regionie powodem 51% zgonów były choroby układu krążenia, zaś 21% nowotwory. Dość częstymi przyczynami śmierci są choroby układu oddechowego oraz choroby układu trawiennego.

W województwie lubelskim liczba nowych zachorowań na nowotwory złośliwe ogółem wynosi około 7000 przypadków rocznie w okresie 2005-2009. Roczne wahania współczynników zachorowalności wynikają przede wszystkim z niedorejestrowania. W tak niewielkiej populacji nawet kilka zgłoszonych lub pominiętych przypadków znacząco

zmienia obraz zachorowalności i wartości współczynników. W porównaniu z resztą kraju Lubelszczyzna jest regionem o niższej niż przeciętna zachorowalności na nowotwory złośliwe. Natomiast struktura zachorowalności jest zbliżona do ogólnopolskiej. Wśród mężczyzn dominują nowotwory płuca, żołądka, gruczołu krokowego, pęcherza moczowego, krtani i jelita grubego. Wśród kobiet najczęstszymi nowotworami są nowotwory gruczołu piersiowego, szyjki i trzonu macicy, płuca, jajnika i przewodu pokarmowego²⁷.

Stan służby zdrowia

Na terenie województwa lubelskiego w 2010 roku funkcjonowały 42 szpitale zaś w 2005 roku liczba ta wynosiła 41. Spośród ogólnej liczby tych placówek 32 stanowią szpitale publiczne, których liczba zmniejszyła się o 2 przez okres pięciu lat.

Liczba ludności przypadająca na jedno łóżko w szpitalach ogólnych w 2010 roku w województwie wyniosła 192, podczas gdy w kraju równała się 213. Wracając do wartości wskaźników w roku 2005 w Polsce sytuacja nie zmieniła się, natomiast w regionie spadła o 5 osób. Prawie połowa miejsc szpitalnych skupionych jest w powiatach grodzkich, w tym blisko 32% w Lublinie, 6,7% w Zamościu, 5,3% w Chełmie i 5,2% w Białej Podlaskiej. Spośród powiatów ziemskich korzystne wartości w tym zakresie osiągnęły szpitale powiatów puławskiego - 5,8%, łukowskiego - 4,8% oraz tomaszowskiego - 4,3%.

Specjalistyczną opiekę szpitalną o zasięgu ponadregionalnym realizują szpitale kliniczne w Lublinie oraz szpitale specjalistyczne w Lublinie, Białej Podlaskiej, Chełmie, Zamościu, Łęcznej, Lubartowie i Puławach; szpitale psychiatryczne w Lublinie, Suchowoli (powiat radzyński) i Radecznicy (powiat zamojski). Na terenie województwa funkcjonuje także 5 ośrodków opieki hospicyjnej oraz 85 stacjonarnych zakładów pomocy społecznej (w tym 42 domy pomocy społecznej).

W okresie 2005 -2010 roku, zgodnie z rejestrami prowadzonymi przez izby lekarskie wskaźnik zestawiający liczbę lekarzy z liczb ludności dla województwa był wyższy od średniej krajowej o średnio 3 % i oscylował w przedziale 34 - 36%.

W 2010 roku liczba porad udzielonych w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej wyniosła około 16,7 mln. Wskaźnik udzielonych porad lekarskich na 1 mieszkańca wynosił 7,8 – z czego 6,6 stanowiły porady lekarskie, a 1,2 stomatologiczne. Poza wskaźnikiem udzielonych porad stomatologicznych, który blisko dwukrotnie przewyższał średnią dla kraju, pozostałe, w kraju i w województwie lubelskim, kształtują się na podobnym poziomie.

Wskaźnik łóżek krótkoterminowych w województwie lubelskim jest jednym z najwyższych w Polsce (na drugim miejscu po województwie śląskim) i wynosi ok. 53 łóżka /10 tys. mieszkańców, ze znaczną koncentracją w Lublinie – wskaźnik 126 łóżek na 10 tys. mieszkańców powiatów m. Lublin i powiat lubelski. W zestawieniu z niedoborem łóżek długoterminowych wskazuje to na niedostosowanie infrastruktury świadczeń medycznych stacjonarnych do rzeczywistych potrzeb zdrowotnych wskazując na potencjalne kierunki restrukturyzacji szpitali.

Na terenie powiatów lubelskich (495 008 mieszkańców) w opiece długoterminowej funkcjonuje 205 łóżek długoterminowych, co w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców daje wskaźnik 4,14 łóżka.

Restrukturyzacja szpitali może polegać na przekształcaniach łóżek krótkoterminowych w niezbędne łóżka długoterminowe i psychiatryczne (patrz niżej) co z jednej strony powoduje zabezpieczenie potrzeb zdrowotnych mieszkańców lubelszczyzny,

²⁷ Dane Wojewódzkiego Rejestru Nowotworów, Centrum Onkologii Ziemi Lubelskiej

a z drugiej możliwość restrukturyzacji podmiotów leczniczych i zagospodarowanie posiadanych zasobów tak infrastrukturalnych, jak i osobowych. Ma to znaczenie z punktu widzenia pozycji podmiotów leczniczych w polityce gospodarczej województwa.

Następujące i prognozowane starzenie się społeczeństwa stanowi wyzwanie dla funkcjonowania systemu służby zdrowia oraz opieki medycznej i szpitalnej. Bez prewencji trudno będzie utrzymać koszty opieki zdrowotnej na poziomie możliwym do zaakceptowania przez sektor finansów publicznych. Ważna jest wczesna edukacja dotycząca roli i wpływu profilaktyki na zdrowie społeczeństwa.

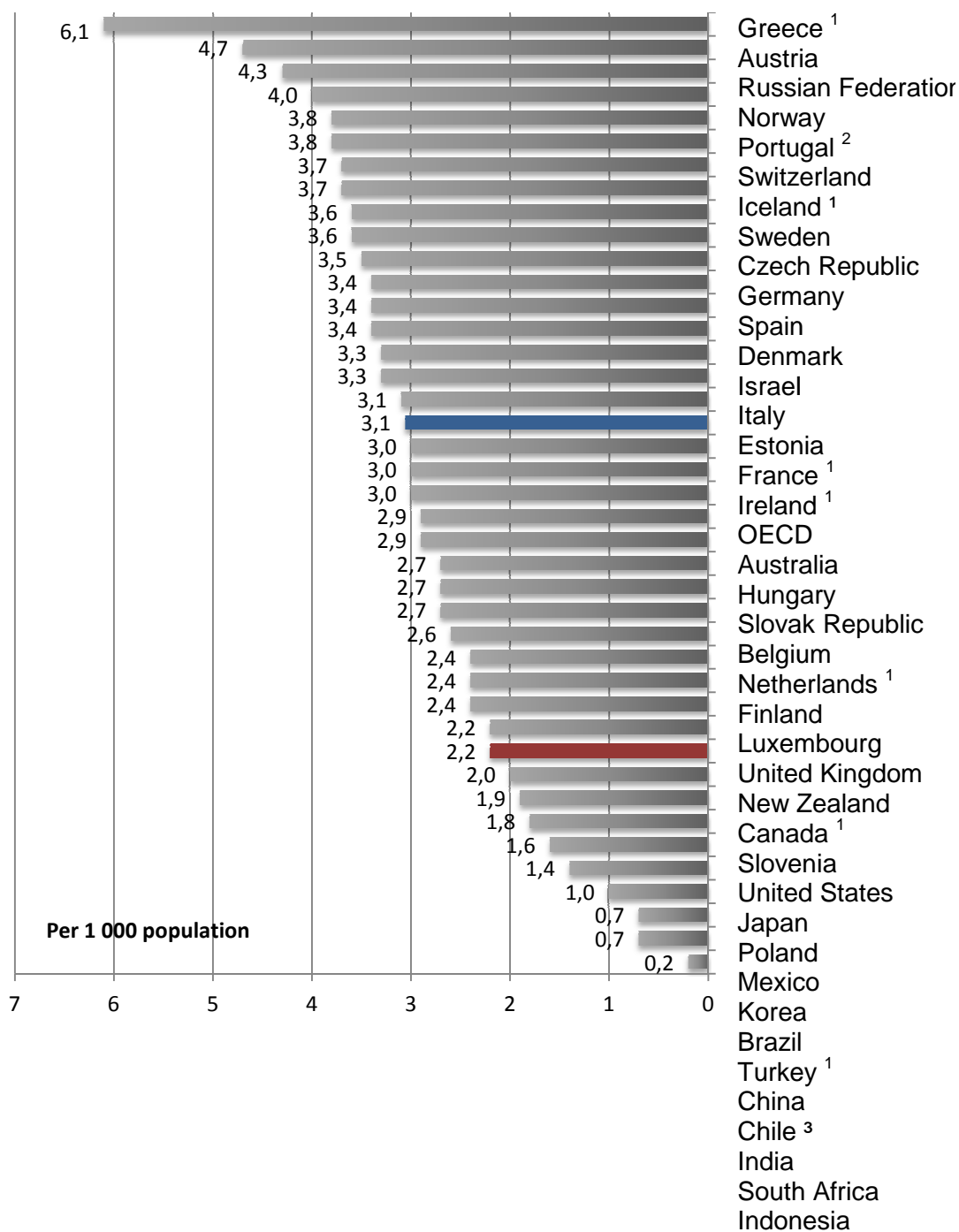
Wieloletnie doświadczenia prywatnego uzdrowiska w Nałęczowie i jego awans do ścisłej krajowej czołówki w sektorze komercyjnych usług medycznych, pokazują drogę dla innych ośrodków regionu, dysponujących odpowiednią kadram i bazą (przede wszystkim Lublin i aglomeracja lubelska oraz o miejscowości tzw. trójkąta turystycznego). Już obecnie rozwijana oferta usług Nałęczowa (jako lidera nowej grupy polskich uzdrowisk), to z jednej strony tradycyjne turnusy sanatoryjne, szpitalne i rehabilitacyjne dofinansowane z funduszu, z drugiej zaś medycyna specjalistyczna, w tym odmładzająca, chirurgia plastyczna, chirurgia oka, ale także komercyjne pobyty rehabilitacyjne, włącznie z pooperacyjnymi, np. dla pacjentów z endoprotezami biodra. Poza tym cała gama usług hydroterapii i rekreacji wodnej w oparciu o nowe centra basenowe.

Turystyka medyczna ma szanse dynamicznego rozwoju w wyżej wymienionych ośrodkach także w kontekście poprawy dostępności komunikacyjnej regionu – poprzez uruchomienie lotniska regionalnego oraz ekspresowej obwodnicy Sielce - Piaski w ciągu drogi krajowej nr 17 (i zmodernizowanej już drogi wojewódzkiej nr 826, łączącej krajową 17 z Nałęczowem).

Statystyki OECD mówią o wysokości eksportu usług medycznych - około 403 mln euro z widocznym i znaczącym trendem wzrostowym między 2003 - 2008. Warto zaznaczyć, że eksport usług medycznych w ujęciu OECD obejmuje zarówno turystykę medyczną w sensie ścisłym jak i telemedycynę czy handel farmaceutykami.

Najbardziej strategicznym zasobem który determinuje funkcjonowanie rynku medycznego jest wyszkolona kadra medyczna a w szczególności lekarze. Zasób ten jest strategiczny ze względu na okoliczność, że jego wytworzenie wymaga nakładu środków i czasu.

Wykres 20 Średnia ilość praktykujących lekarzy przypadająca na 1000 mieszkańców w państwach OECD

Źródło: "OECD Health Data 2011"; WHO-Europe for the Russian Federation and national sources for other non-OECD countries

Tabela 7 Liczba lekarzy pracujących w województwie lubelskim i w Lublinie

	Przybliżona liczba lekarzy praktykujących [bez lekarzy dentyistów]	Populacja	Wskaźnik na 1000 mieszkańców
Lublin	2837	348 567	8,1
Lubelskie	7422	2 171 857	3,4

Źródło: Opracowanie Departamentu Zdrowia i Polityki Społecznej UMWL na podstawie danych GUS z 2011 i OIL z 2012 r.

Zorganizowana współpraca w obszarze praktyki, nauk medycznych, nowych technologii umożliwi efektywne połączenie i wykorzystanie potencjału osób, przedsiębiorstw, jednostek naukowo - badawczych, instytucji otoczenia biznesu oraz władz lokalnych i regionalnych. Spodziewane rezultaty to zwiększenie konkurencyjności gospodarczej województwa lubelskiego, wzrost gospodarczy w województwie lubelskim, podnoszenie jakości świadczeń przez wdrażanie nowych technologii, procedur, materiałów i leków.

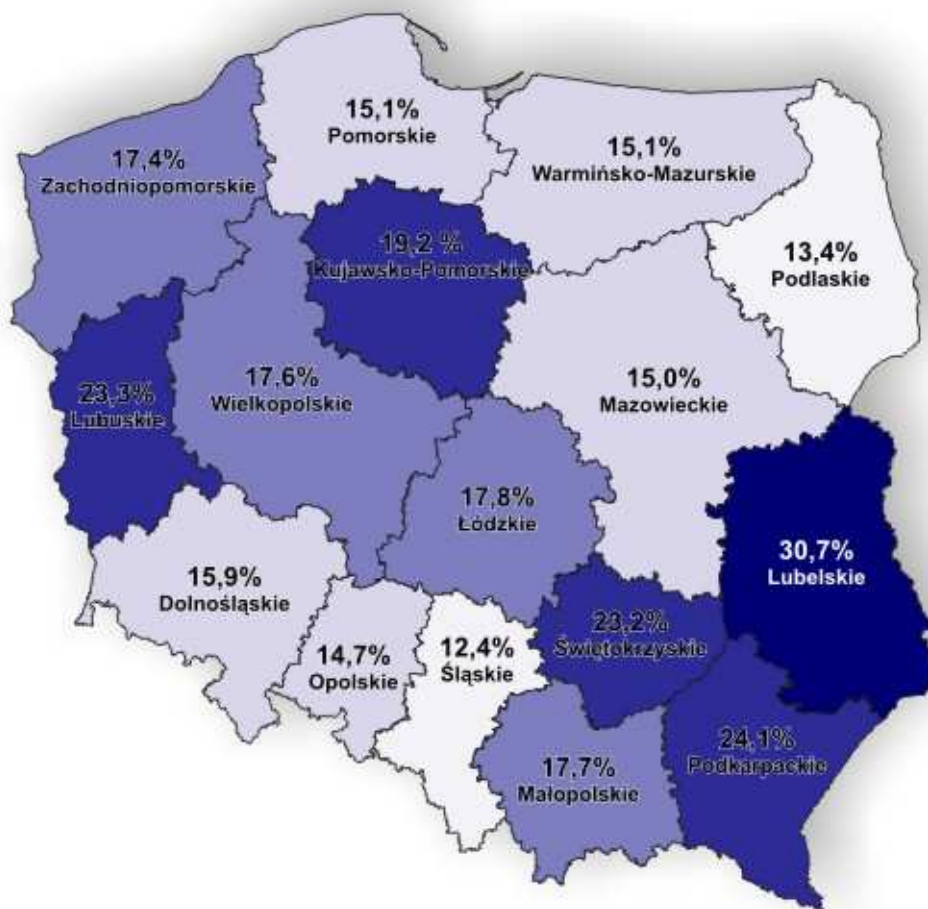
5.6. Pomoc społeczna

Zgodnie z europejskimi badaniami dochodów i warunków życia ludności (2010r.)²⁸ w 2010 roku 16,4% ludności w Unii Europejskiej było zagrożonych ubóstwem. Oznacza to, że ich dochody po uwzględnieniu transferów społecznych były poniżej granicy ubóstwa. Od 2005 roku odsetek osób zagrożonych ubóstwem w UE, waha się między 16% i 17%. W Polsce w 2010 roku 17,6% ludności było zagrożonych ubóstwem, a poziom granicy ubóstwa dla jednej osoby wynosi 11 439 zł rocznie.

---

²⁸ W 2005 r. po raz pierwszy we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej zrealizowane zostało współfinansowane ze środków Komisji Europejskiej badanie dochodów i warunków życia ludności, zwane według skróconej z języka angielskiego nazwy tego badania - EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions). Celem wprowadzenia EU-SILC w krajach członkowskich jest pozyskanie podstawowego źródła porównywalnych na poziomie Unii danych z zakresu sytuacji dochodowej, ubóstwa i innych aspektów warunków życia ludności. Dotyczy to także uzgodnionych wspólnie i przyjętych przez kraje członkowskie Unii wskaźników wykorzystywanych do monitorowania polityki społecznej w zakresie spójności społecznej.

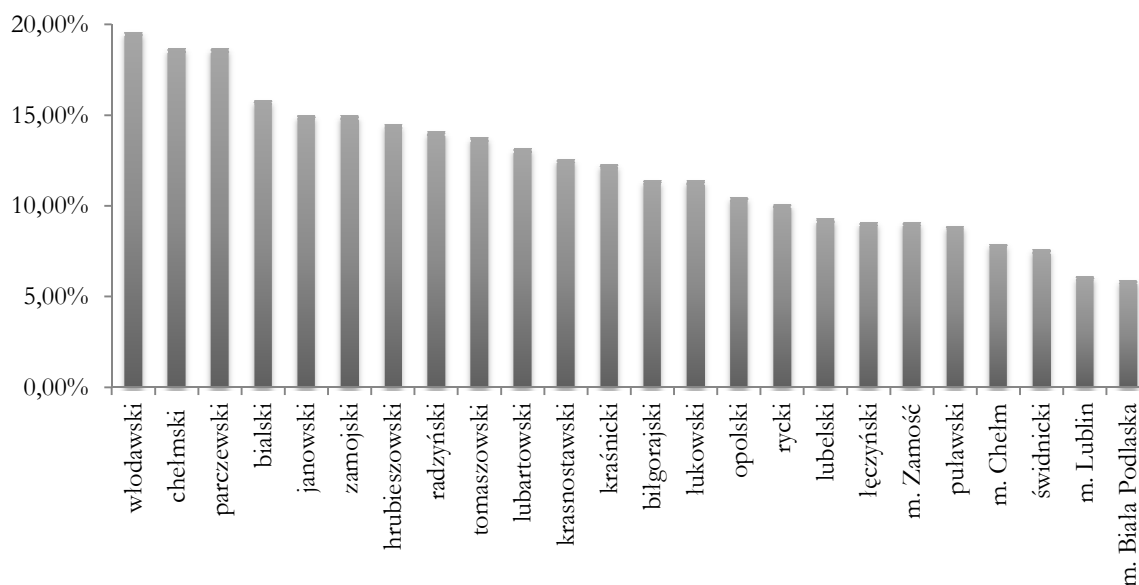
Mapa 15 Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Polsce (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych) w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie: „Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2010 r.”, GUS

Województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższym w kraju ponad 30% wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem i jego wartość systematycznie rośnie.

Wykres 21 Odsetek liczby osób korzystających z pomocy społecznej do liczby ludności w powiatach województwa lubelskiego w 2010 roku

Źródło: Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lublinie

W 2010 roku 11,1% mieszkańców województwa korzystało z pomocy społecznej. Odsetek korzystających ze świadczeń pomocy społecznej jest zróżnicowany terytorialnie i waha się od 5,9% w mieście Biała Podlaska do 19,6% w powiecie włodawskim. Prawie połowa rodzin objętych wsparciem – 41556 (49%) to rodziny z dziećmi.

Na terenie województwa lubelskiego w 2010 roku działalność prowadziły 304 jednostki organizacyjne pomocy społecznej o zasięgu lokalnym i ponadgminnym. Najbardziej rozwinięta infrastruktura w zakresie pomocy społecznej znajduje się w mieście Lublin, gdzie liczba jednostek organizacyjnych pomocy i integracji społecznej wynosi 87, co stanowi prawie 1/3 wszystkich podmiotów tego typu funkcjonujących na terenie województwa. Powyżej 20 jednostek pomocy społecznej o zasięgu lokalnym i ponadgminnym skupia jedynie powiat lubelski (28). W powiecie bialskim i mieście grodzkim Zamość funkcjonuje 20 różnego typu placówek. Najmniej placówek funkcjonuje w powiatach: hrubieszowskim, janowskim, opolskim, radzyńskim, włodawskim, ryckim oraz mieście grodzkim Chełm i Biała Podlaska - liczba tego typu placówek nie przekracza 5. Wyrównanie poziomu infrastruktury społecznej pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi stanowi wyzwanie rozwojowe regionu.

5.7. Kapitał społeczny

Kapitał społeczny, utożsamiany z zaufaniem, oparty na otwartości, wspólnotowości, silnych więziach i tożsamości pomnaża zaufanie i zwiększa zdolność do kooperacji, zakorzenia w świecie własnej kultury, jest podstawą budowania nowoczesnej relacji państwo – obywatele. Polacy, ogólnie rzecz biorąc, wykazują niższy poziom zaufania do współobywateli i do instytucji, niż mieszkańcy innych krajów. Lubelszczyzna nie odbiega w tej mierze od wartości ogólnopolskich, choć poziom zaufania do sąsiadów i do władz lokalnych jest w regionie nieco wyższy, niż średnio w kraju.

Aktywność obywatelska mieszkańców Lubelszczyzny najczęściej wyraża się w przekazaniu 1% odpisów podatkowych na rzecz wybranej organizacji pożytku publicznego – 36,2%. Całkowity brak działań deklaruje 68,4%. Mieszkańcy regionu najczęściej należą do organizacji religijnych – 13,9% i charytatywnych – 6,7%. W dość znacznym procencie mieszkańcy Lubelszczyzny włączają się działania na rzecz swojej społeczności – 24,4%.

Są to zwykle akcje doraźne i nie posiadają swojej zinstytucjonalizowanej postaci. Oznacza to, że mieszkańcy Lubelszczyzny tworzą społeczeństwo przywiązane do tradycyjnego, konserwatywnego stylu działania w sferze publicznej.²⁹

Od roku 2005 wzrasta liczba organizacji pozarządowych w regionie. W stosunku do roku 2009 poprzedniego odnotowano wzrost o 342 organizacje, jednakże biorąc pod uwagę rok 2005 ich liczba łącznie wzrosła o 2876, a więc ponad 150%. Podobny, ponad 150% wzrost, w ostatnich 7 latach zaobserwowano w liczbie podmiotów o statusie organizacji pożytku publicznego (wg strony internetowej www.ngo.pl w województwie lubelskim działa 7373 organizacje pozarządowych i 421 organizacji pożytku publicznego, natomiast wg Banku Danych Lokalnych GUS liczba aktywnych organizacji pozarządowych wyniosła w 2010r. 4,9 tys. przy 400 organizacjach pożytku publicznego).

Od połowy lat dziewięćdziesiątych z roku na rok systematycznie maleje liczba ludności województwa lubelskiego i według prognoz tendencja ta będzie się nadal utrzymywała. Zahamowanie spadku liczby mieszkańców należy do głównych wyzwań rozwojowych dla regionu. Żeby temu sprostać należy tworzyć warunki do tego, aby młodzi ludzie – wykorzystując swoją energię i bardzo dobre wykształcenie nie wyjeżdżali do większych aglomeracji a wiązali swoją przyszłość z regionem. Coraz niższy przyrost naturalny i postępujące w ślad za tym starzenie się społeczeństwa wymusza konieczność skoncentrowania się na sposobach zatrzymania wykwalifikowanej siły roboczej, która będzie stanowić trzon przyszłych kadr.

Znaczne dysproporcje w obrębie województwa w zakresie struktury wiekowej ludności są konsekwencją malejącej liczby urodzeń, ujemnego saldo migracji, najczęściej ludzi młodych oraz wydłużania się przeciętnego trwania życia. Świadczą również o silnym odpływie osób aktywnych zawodowo z obszarów regionu o niskiej atrakcyjności.

Wydłużanie przeciętnego dalszego trwania życia stanowi wyzwanie dla funkcjonowania systemu służby zdrowia. Zapewnienie specjalistycznej opieki medycznej i szpitalnej oraz podniesienie dostępności i jakości opieki zdrowotnej, przy utrzymaniu liczby placówek w województwie to jeden z czynników determinujących stan zdrowia społeczeństwa. Istotna jest też wczesna edukacja dotycząca roli i wpływu profilaktyki.

Sytuacja demograficzna charakteryzująca się niską dzietnością i coraz mniejszą liczebnością kolejnych roczników przekłada się na liczbę uczniów i studentów. Systematycznie maleje liczba uczniów szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych.

Poprawia się poziom wykształcenia mieszkańców województwa. Wzrasta liczba osób posiadających wykształcenie wyższe jednakże odsetek osób posiadających wykształcenie podstawowe oraz gimnazjalne jest nadal wysoki. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych jak też liczba pracujących wzrasta. Przedsiębiorstwa pomimo, że zwiększają liczbę miejsc pracy nie są w stanie jej zapewnić wszystkim nowo rejestrowanym bezrobotnym, w tym liczny wchodzącym na rynek pracy absolwentom. Dość duże terytorialne zróżnicowanie stopy bezrobocia jest wynikiem koncentracji instytucji i przedsiębiorstw w danym obszarze (powiat lubelski), które zatrudniają nie tylko osoby na nim zamieszkałe, ale również osoby dojeżdżające do pracy z sąsiednich powiatów.

Nieznacznie wzrósł udział osób pracujących w sektorze przemysłowym - 0,05%, oraz usług rynkowych - 1,7% generowany przede wszystkim przez powiat miasta Lublin.

Województwo lubelskie posiada najwyższy w kraju, ponad 30% wskaźnik zagrożenia ubóstwem i jego wartość systematycznie rośnie. Do głównych przyczyn tego stanu należy zaliczyć procesy społeczno – ekonomiczne warunkujące sytuację materialną, a przede wszystkim brak ofert pracy.

²⁹ Dr Agnieszka Kolasa-Nowak, „Aktywność obywatelska mieszkańców Lubelszczyzny” ekspertyza wykonana w ramach projektu Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny na zamówienie Departamentu Gospodarki i Innowacji UMWL, Lublin 2012;

6. Infrastruktura

6.1. Infrastruktura drogowa

W Polsce ogólna długość dróg publicznych na koniec 2011 roku wyniosła 412,3 tys. km, z czego 68% stanowiły drogi o nawierzchni twardej, a 32% drogi o nawierzchni gruntowej. Długość dróg publicznych w województwie lubelskim wynosiła 34,6 tys. km (61,6% - nawierzchnia twarda, 38,4% - nawierzchnia gruntowa).

Gęstość dróg publicznych o twardej nawierzchni w województwie w 2011 roku wynosiła 84,9 km/100 km² (Polska - 89,7 km/100 km²) i od 2005 roku stopniowo się zwiększa. Biorąc pod uwagę omawiany wskaźnik lubelskie plasują się na miejscu 10 wśród innych województw. Najlepiej wypada województwo śląskie osiągając wartość – 180,1 km/100 km², natomiast najmniej korzystna sytuacja występuje w województwie warmińsko - mazurskim – 53,2 km/100 km².³⁰

Mapa 16 Drogi publiczne o twardej nawierzchni na 100 km² w 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie: „Transport - wyniki działalności w 2011 r.”, GUS 2012 r.

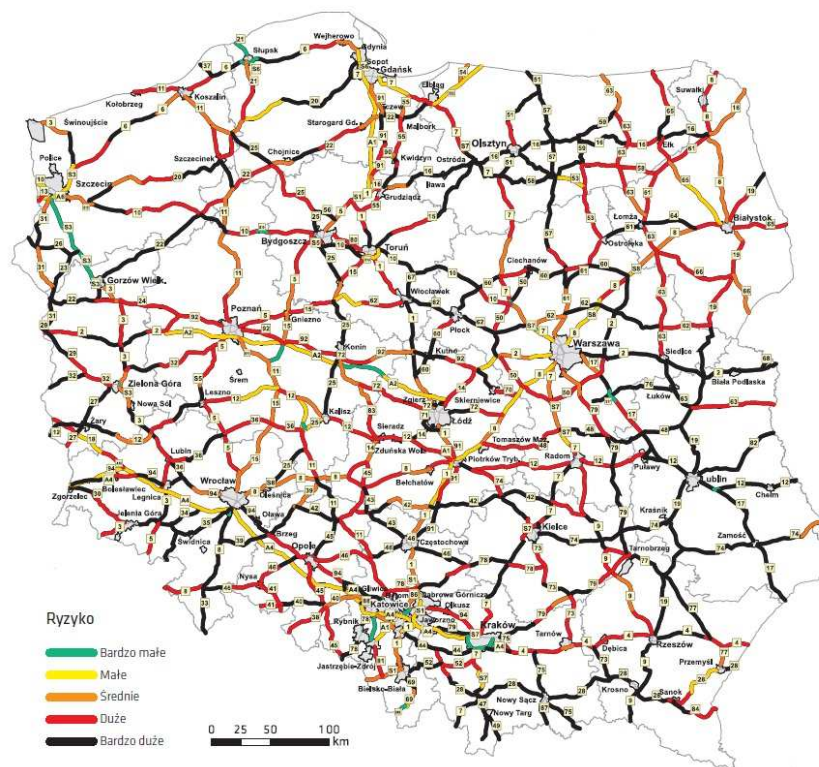
W 2011 roku województwo lubelskie nie posiadało żadnego odcinka autostrady, a zaledwie 7,8 kilometra dróg przypadają na drogi ekspresowe. Ponadto większość dróg Lubelszczyzny, budowanych jeszcze przed rokiem 1990, nie jest przygotowana

³⁰ „Transport – wyniki działalności w 2011 r.”, GUS 2012 r.

do przenoszenia obciążeń, jakie występują obecnie. Konieczna jest zatem rozbudowa sieci dróg w województwie, w tym budowa autostrady A - 2 oraz sieci dróg ekspresowych S - 12, S - 17 i S - 19, jak również modernizacja istniejących już dróg krajowych i budowa obwodnic wybranych miast.

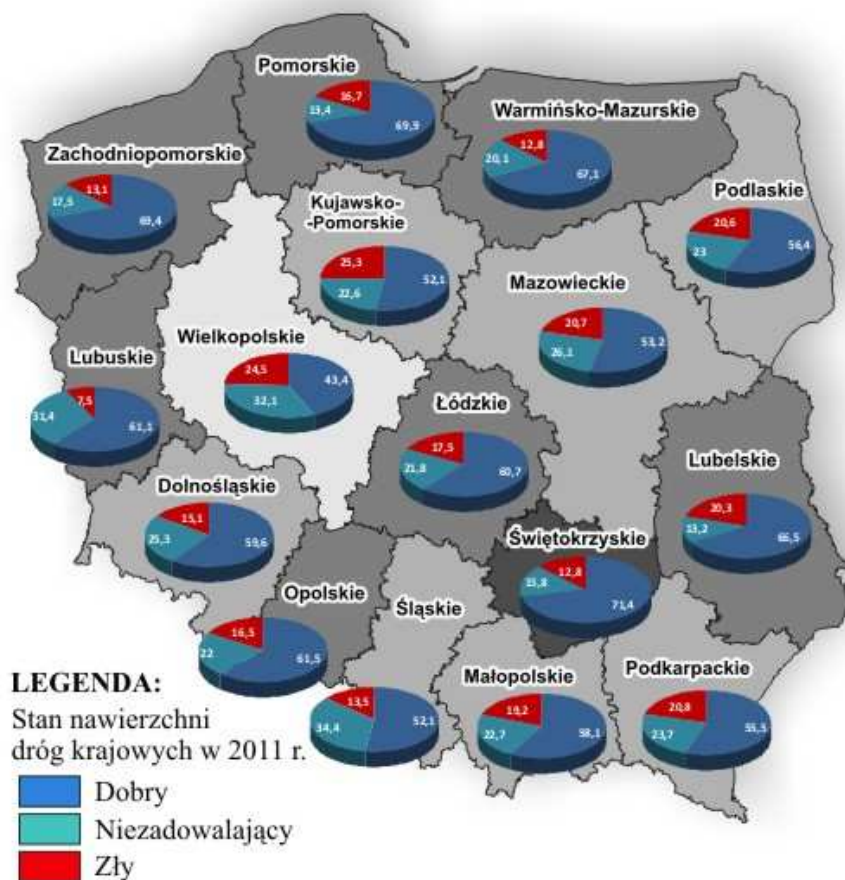
Mapa 17 Ryzyko indywidualne na drogach krajowych w Polsce

Źródło: EuroRAP

Według raportu przygotowanego przez Departament Studiów Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad pt. „Raport o stanie technicznym sieci dróg krajowych na koniec 2011 roku” w Polsce za drogi o dobrym stanie technicznym uznano 58,8% ogółu, o stanie niezadawalającym - 23,6%, natomiast złym – 17,6%. Stan nawierzchni dróg krajowych był zróżnicowany w poszczególnych regionach kraju. Województwo lubelskie według klasyfikacji złego stanu nawierzchni zajmuje miejsce 6, przekraczając średnią krajową.

Mapa 18 Ocena stanu nawierzchni dróg krajowych w poszczególnych województwach w 2011 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie: „Raport o stanie technicznym sieci dróg krajowych na koniec 2011 roku”, GDDKiA

Według stanu na koniec 2011 roku na obszarze województwa lubelskiego sieć dróg publicznych o twardej nawierzchni wynosiła 21 325 km spośród których 1 058 km stanowiły drogi krajowe, 2 209 km – drogi wojewódzkie, 10 163 km – drogi powiatowe, natomiast pozostałe 7 895 km – drogi gminne.³¹

Drogi krajowe przebiegające przez województwo stanowią 3% wszystkich dróg publicznych o twardej nawierzchni, przy 5,6% udziale w kraju. Jak przedstawiono powyżej, stan techniczny dróg krajowych w województwie jest niewystarczający, jest on istotnym problemem zarówno w regionie, jak i w kraju.

Biorąc pod uwagę gęstość zaludnienia, która jest istotnym miernikiem w planowaniu przebiegu sieci i mierzenia natężenia, obecny układ dróg charakteryzuje się przeciętną gęstością. Do głównych ograniczeń sieci należy: brak infrastruktury transportowej o odpowiednich parametrach łączącej północ z południem, połączenie ze wschodnią granicą, brak odpowiednich urządzeń bezpieczeństwa ruchu, niewystarczająca ilość przepraw mostowych i niezadawalający stan techniczny strategicznych przepraw mostowych. Problemem jest również brak obwodnic terenów zurbanizowanych.

Sieć dróg krajowych w regionie tworzą:

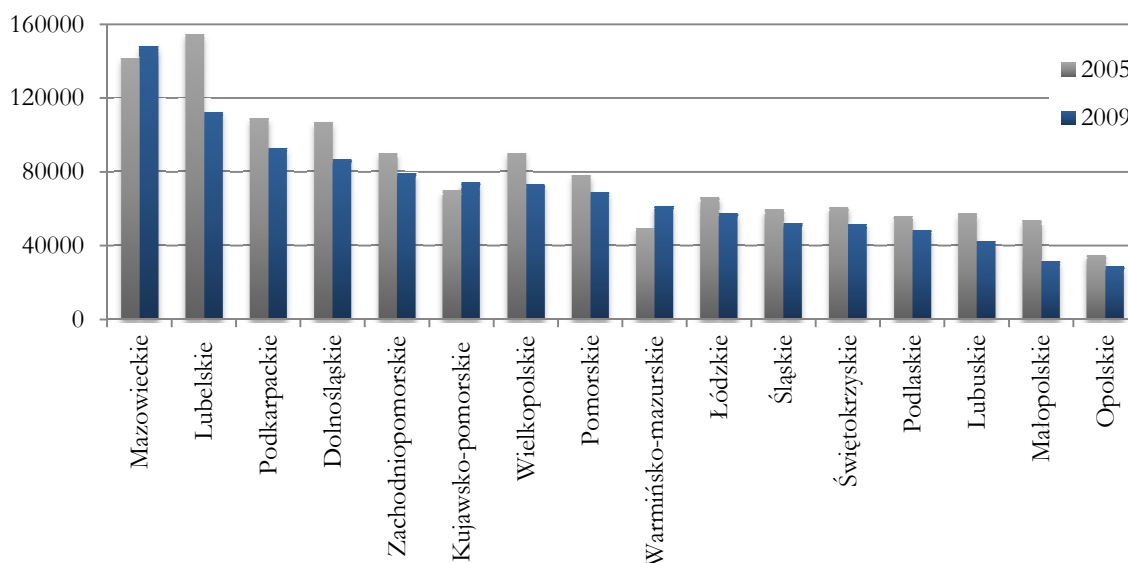
³¹ „Rocznik Statystyczny Województwa Lubelskiego 2012” GUS

- drogi międzynarodowe „E”:
  - droga krajowa nr 2 (E30) (Siedlce) – Biała Podlaska – Terespol – wschodnia granica państwa, położona w paneuropejskim korytarzu transportowym nr II Berlin-Warszawa-Moskwa-Niżni Nowogród, należąca do Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T,
  - droga krajowa nr 12 (E373) Radom- Lublin - Piaski – Chełm – Dorohusk – wschodnia granica państwa, położona w korytarzu uzupełniającym paneuropejskiej sieci TEN-T, należąca w części do Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T,
  - droga krajowa nr 17 (E372) (Warszawa/Zakręt) – Kurów – Lublin – Piaski – Krasnystaw – Zamość – Tomaszów Lubelski – Hrebenne – wschodnia granica państwa, położona w korytarzu uzupełniającym paneuropejskiej sieci TEN-T, należąca do Transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T
  - droga krajowa nr 19 projektowana część sieci TEN-T. DK19 na odcinku Lublin-Rzeszów projektowana jest w rewizji TEN-T jako część sieci bazowej. Na pozostałych odcinkach jako część sieci kompleksowej.
- drogi krajowe o znaczeniu międzyregionalnym i regionalnym:
  - nr 19 (Białystok) – Międzyrzec Podlaski – Kock – Lubartów – Lublin – Kraśnik – Janów Lubelski – (Rzeszów),
  - nr 48 (Tomaszów Mazowiecki) – Dęblin – Moszczanka – Kock,
  - nr 63 (Siedlce) – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – granica państwa,
  - nr 68 wschodnia granica państwa – Kukuryki – Wólka Dobryńska - (droga nr 2),
  - nr 74 (Ożarów) – Annopol – Kraśnik – Janów Lubelski – Frampol – Gorajec – Szczepreszyn – Zamość – Hrubieszów – Zosin – granica państwa,
  - nr 76 (Garwolin) – Stoczek Łukowski – Łuków,
  - nr 82 Lublin – Cyców – Włodawa – granica państwa.

Transport publiczny

Województwo lubelskie posiada jedną z najdłuższych sieci połączeń autobusowych, a trzon stanowią regularne połączenia krajowe. W 2009 roku długość linii regularnych wynosiła 112589 km (więcej od nas posiadało województwo mazowieckie 148139 km). W ogólnej liczbie linii dominowały linie podmiejskie, zarówno w województwie, jak i w kraju. Sieć połączeń autobusowych jest ukształtowana i ustabilizowana.

Wykres 22 Długość linii regularnej komunikacji autobusowej w województwach w latach 2005 i 2009 [km]

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

Przyrost długości w 2009 roku odnotowano jedynie w województwie warmińsko - mazurskim (19%), w województwie kujawsko - pomorskim (6%) i województwie mazowieckim (5%). W województwie lubelskim, długość linii regularnej komunikacji autobusowej w 2009 roku (w porównaniu z rokiem 2005) zmalała o 37%.

6.2. Infrastruktura kolejowa

Największym problemem w rozwoju tej gałęzi transportu jest niewystarczający stan techniczny znacznej części eksploatowanej sieci kolejowej, będący wynikiem wieloletniego niedofinansowania. Niekorzystne trendy w transporcie kolejowym doprowadziły zarówno do ograniczenia ilości obsługiwanych połączeń pasażerskich, jak i zmniejszenia całkowitej długości eksploatowanych w Polsce linii kolejowych. Niezadowolający jest również stan eksploatowanego taboru, dworców i urządzeń technicznych, których znaczna część jest przestarzała.

Sieć kolejowa w województwie lubelskim, podobnie jak w całej Polsce wschodniej, jest dość uboga w porównaniu do innych obszarów kraju. Według danych pochodzących z „Rocznika Statystycznego Województwa Lubelskiego 2012” Głównego Urzędu Statystycznego w 2011 roku przez teren Lubelszczyzny przebiegało łącznie 1041 km linii kolejowych, co stanowiło 5,1% w skali kraju (Polska – 20228 km). Na przestrzeni lat 2005 - 2011 zarówno w kraju, jak i w województwie, gęstość linii kolejowych nie uległa zmianie. Wskaźnik gęstości w regionie oscyluje w przedziale 4,1 - 4,3 km/100 km², zaś w kraju 6,4 - 6,5 km/100km². W związku z niewielką gęstością zaludnienia w regionie, pod względem długości linii kolejowych ogółem na 10 tysięcy ludności, województwo wypada dość korzystnie, osiągając wartość wskaźnika 4,9 km (Polska – 5,3 km). Długość linii zelektryfikowanych w regionie wynosi 409 km, tj. 39% ogółu eksploatowanych linii kolejowych, podczas gdy średnia w kraju stanowi 59%.

Głównymi elementami sieci kolejowej w województwie lubelskim są 3 linie prowadzące z zachodu w kierunku wschodniej granicy państwa:

- linia nr 2 (relacji Warszawa – Biała Podlaska – Terespol, prowadząca przez Mińsk do Moskwy, położona w paneuropejskim korytarzu transportowym nr II Berlin – Warszawa – Moskwa, w paneuropejskiej sieci TEN-T,
- linia nr 7 (relacji Warszawa – Lublin – Dorohusk, prowadząca do Kijowa położona w korytarzu uzupełniającym paneuropejskiej sieci TEN-T,
- Linia Hutnicza - Szerokotorowa (LHS), biegnąca ze Sławkowa w województwie śląskim przez Zamość i Hrubieszów do granicy polsko-ukraińskiej. Łączy ona Górny Śląsk ze wschodnią granicą państwa układem szerokotorowym, umożliwiającym przewóz ładunków z Ukrainy, a przez nią z Rosji, Azji Centralnej oraz Dalekiego Wschodu bez konieczności czasochłonnego przeładunku na granicy. Główna infrastruktura obsługowa tej linii znajduje się w Hrubieszowie i w Zamościu. Znaczenie dostępu do tej linii jest trudne do przecenienia w kontekście potencjalnego rozwoju wymiany handlowej i współpracy gospodarczej między Wschodem a Zachodem.

Obecna infrastruktura kolejowa województwa wymaga pilnych inwestycji modernizacyjnych i dostosowania do standardów europejskich. Występuje niewystarczająca ilość linii zelektryfikowanych i dwutorowych. Główne problemy dotyczą: stanu technicznego torów, przestarzałego systemu łączności, wyeksploatowanego i przestarzałego taboru, zbyt małej liczby miejsc oraz wyższej klasy obsługi podróżnych.

6.3. Komunikacja lotnicza

Sieć obiektów lotnictwa cywilnego na obszarze województwa lubelskiego jest dość zróżnicowana. Ich znaczenie gospodarcze jest jednak, jak dotychczas, niedostateczne. Lotniska cywilne zapisane w rejestrze Urzędu Lotnictwa Cywilnego na obszarze Lubelszczyzny, to:

- Lublin, o symbolu EPLB, zarządzane przez Port Lotniczy Lublin S.A.
- Radawiec k/Lublina, o symbolu EPLR, należące do Aeroklubu Polskiego,
- Świdnik k/Lublina, o symbolu EPSW, będące własnością „PZL – Świdnik” S.A.,
- Zamość, o symbolu EPZA, należące do Aeroklubu Polskiego.

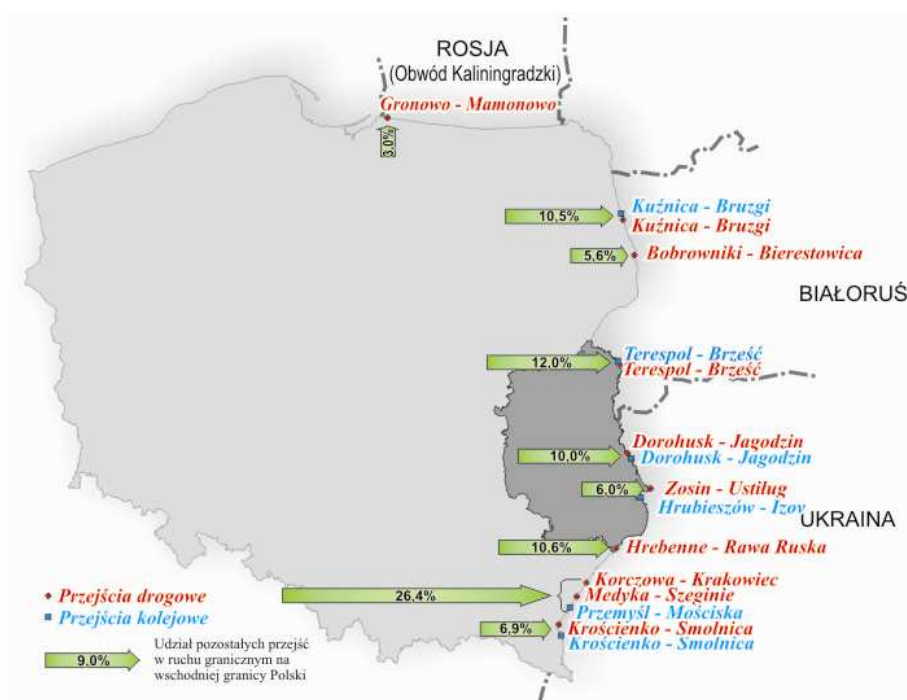
Na obszarze województwa lubelskiego, w miejscowości Deputycze Królewskie (w wiejskiej gminie Chełm), działa ponadto lądowisko wielofunkcyjne, które jest własnością Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie, prowadzącej kształcenie m.in. na kierunku pilotaż.

Transport lotniczy jest ważnym elementem infrastruktury gospodarczej, przyczyniającym się do dynamicznego rozwoju miasta i regionu. W 2010 roku polskie porty lotnicze obsłużyły łącznie w ruchu handlowym 20469 tys. pasażerów oraz 241 tys. operacji pasażerskich. W województwie lubelski port lotniczy o charakterze transportowo – komunikacyjnym został otwarty w 2012r. Zgodnie z prognozami JASPERS z 2011 r. (Joint Assistance to Support Projects in European Regions), wspólnej inicjatywy wsparcia projektów w regionach europejskich, która weryfikowała wykonalność ekonomiczną projektu budowy portu lotniczego w Lublinie, prognozowany ruch lotniczy w 2016 r. powinien wynieść ok. 565 tys. pasażerów

6.4. Infrastruktura graniczna

W wyniku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku wschodnia granica RP stała się równocześnie zewnętrzną granicą Wspólnoty. Następnym krokiem w integracji europejskiej było wstąpienie Polski 21 grudnia 2007 roku do strefy Schengen. Z jednej strony, obywatele polscy uzyskali możliwość w pełni swobodnego podróżowania po obszarze Schengen, z drugiej, zobligowało to Polskę do uszczelnienia wschodniej granicy. W celu ułatwienia ruchu w strefie przygranicznej 28 marca 2008 roku podpisano umowę między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego. Umowa weszła w życie 1 lipca 2009 roku.

Mapa 19 Polska strefa graniczna województwa lubelskiego

Źródło: Opracowanie własne DPR, 2011 r.

Województwo lubelskie na przestrzeni 296 km graniczy z Ukrainą, a na przestrzeni 170 km z Białorusią. Wzdłuż granic rozmieszczonych jest 11 przejść granicznych (wszystkie kategorii międzynarodowej), w tym: 6 drogowych, 4 kolejowe. Oprócz tego funkcjonuje przejście lotnicze w Świdniku.

Istniejąca sieć przejść granicznych charakteryzuje się znacznie niższą gęstością niż na zachodzie i południu Polski. Wskaźnik gęstości przejść granicznych średnio dla Polski wynosi obecnie 37,5 km, podczas gdy dla regionu: z Ukrainą – 74 km, a z Białorusią – 57 km.

6.5. Infrastruktura ochrony środowiska

W województwie lubelskim podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę dla potrzeb socjalno – bytowych i przemysłowych są wysokiej jakości wody podziemne. Dominującym źródłem poboru wód dla potrzeb przemysłu są wody powierzchniowe, które w 2010 roku stanowiły 84,5% wód wykorzystanych na cele produkcyjne. Wszystkie miasta na terenie województwa posiadają komunalne ujęcia wody. Zdecydowana większość ujęć komunalnych posiada znaczne rezerwy zasobów dyspozycyjnych, które mogą być wykorzystane do ewentualnego wzrostu zapotrzebowania.

Pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w roku 2010 wyniósł 370 hm³ stanowiąc 3,4% poboru w skali kraju. Z ogólnej wielkości zużycia wody, najwięcej przypadało na rolnictwo (48,3%) oraz przemysł (32,1%). Woda do celów komunalnych dostarczana do odbiorców siecią wodociągową stanowiła zaledwie 19,6%³². Największe zużycie wody obserwuje się w powiatach: puławskim (30,5% zużycia w regionie), lubartowskim (9,8%) oraz parczewskim (7,3%).

Znaczna część województwa lubelskiego korzysta z wody o bardzo dobrej jakości, wydobywanej z ujęć głębinowych kredowych warstw wodonośnych z głębokości 30 - 120 m. Występowanie źródeł skoncentrowane jest na Wyżynie Lubelskiej i Rztoczu. Naturalne wypływy wód podziemnych występują dość powszechnie i mają niezwykle cenne walory przyrodnicze oraz gospodarcze.

Sieć wodociągowa w regionie lubelskim w 2011 roku wynosiła 19856,4 km (z czego aż 86 % na terenach wiejskich). Przyrost długości tej sieci w latach 2005 – 2011 wyniósł 13%, a najmniejszy był w miastach³³.

W województwie lubelskim w 2011 roku oddano do eksploatacji 453,6 km sieci wodociągowej rozdzielczej. Rozbudowa tej sieci podobnie jak w poprzednich latach była prowadzona głównie w powiatach: hrubieszowskim, białskim i chełmskim.

W ostatnich dwóch latach województwo lubelskie charakteryzowało się wyższą niż średnia dla Polski dynamiką przyrostu sieci rozdzielczej. W omawianym okresie długość sieci zwiększyła się o 984,9 km, tj. o 5,2%. Osiągnięty poziom inwestycji uplasował województwo lubelskie na 6 miejscu w kraju pod względem długości oddawanych do eksploatacji nowych sieci wodociągowych.

Region lubelski zalicza się do obszarów o średnim poziomie zwodociągowania, ze wskaźnikiem 77,2km/100km², lokując region na 8 miejscu w kraju (87,3km/100km²). Pod względem wyposażenia w sieć wodociągową, zdecydowanie lepiej wyposażone są miasta, ze wskaźnikiem 270,6km/100km² (kraj 283,6km/100km²). Dla terenów wiejskich wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 69,5km/100km² (kraj 72,8km/100km²), lokując region na 8 pozycji w kraju.

Na jakość wód największe znaczenie wywiera gospodarka ściekowa. W 2010 roku z terenu województwa lubelskiego odprowadzono do wód lub ziemi łącznie 150,1hm³ ścieków przemysłowych i komunalnych, co stanowi 1,6% ilości wytwarzanych i odprowadzanych ścieków w kraju, plasując województwo na 10 miejscu w kraju. Dominują ścieki przemysłowe – 99,9hm³. Największe ilości ścieków odprowadzono do Wieprza, Bugu, Bystrzycy i Krzny. Ilość ścieków komunalnych i przemysłowych wymagających oczyszczenia odprowadzonych do środowiska w 2010 roku wyniosła 72246dam³, z czego aż 99,3% stanowiły ścieki oczyszczone.

³² „Ochrona Środowiska 2011”, GUS 2011 r.

³³ „Infrastruktura komunalna w 2010 roku”, GUS 2011 r.

W województwie lubelskim coraz więcej ścieków oczyszczanych jest metodą biologiczną z podwyższonym usuwaniem biogenów (w stosunku do roku 2005, odnotowano wzrost o ponad 40%).

W 2010 roku z 52 zakładów przemysłowych, do wód powierzchniowych odprowadzonych zostało 92,2hm³ ścieków. Aż 98% ich ogółu jest wytwarzanych w 20% zakładów, z których 97,2% pochodzi z oczyszczalni Zakładów Azotowych w Puławach.

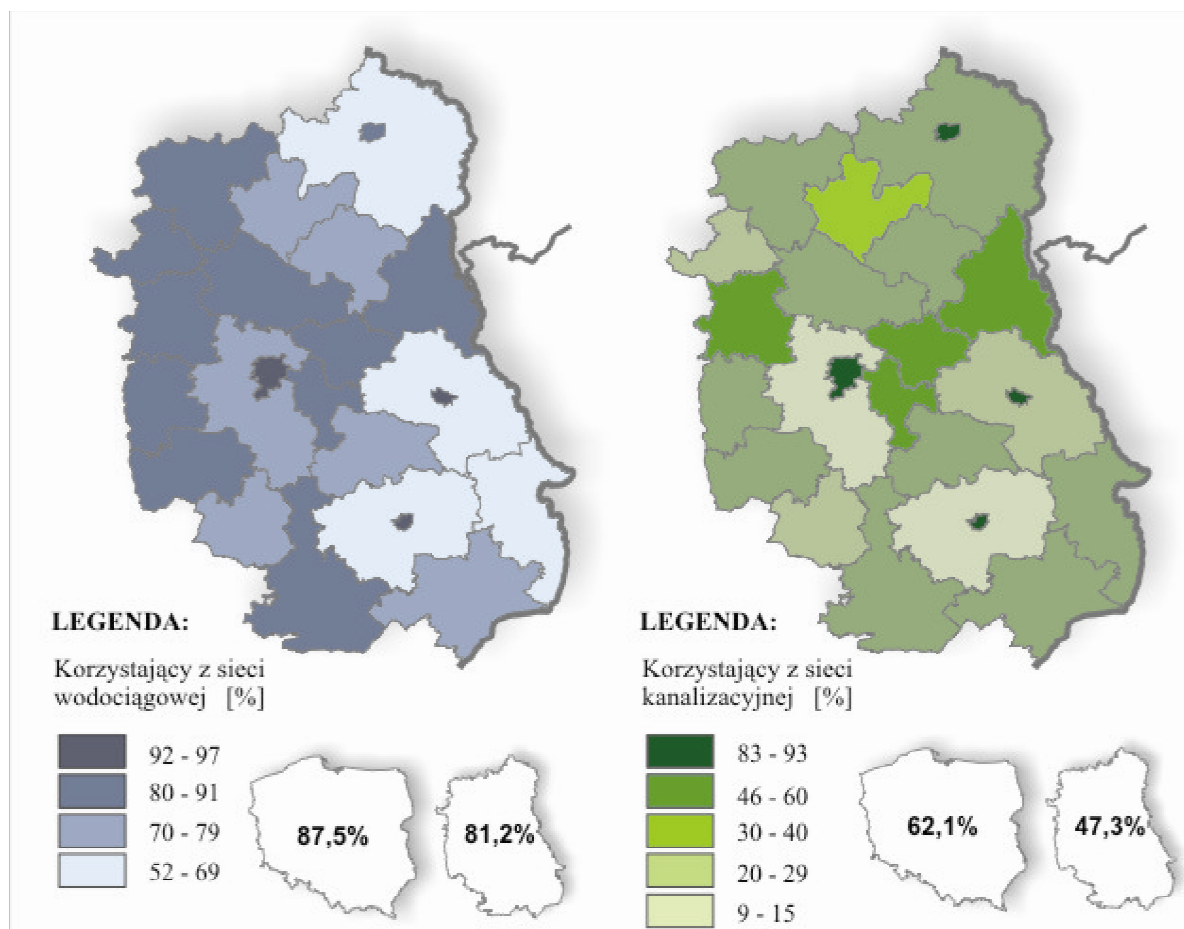
Według danych GUS w 2010 roku w województwie lubelskim działały 263 oczyszczalnie komunalne, w tym: 9 oczyszczalni mechanicznych, 223 oczyszczalnie biologiczne i 31 oczyszczalni z podwyższonym usuwaniem biogenów, o łącznej przepustowości 349 069 m³/dobę i wielkości 2 216,1 tys. RLM. Ścieki komunalne oczyszczane mechanicznie stanowiły zaledwie 0,1% ścieków, biologicznie -18,6% ścieków, z podwyższonym usuwaniem biogenów - 81,3% ścieków oczyszczanych. Na obszarach miejskich około 93,9% ludności korzysta z oczyszczalni, natomiast na terenach wiejskich zaledwie 18,6%.

Region lubelski należy do obszarów najslabiej wyposażonych w sieć kanalizacyjną w kraju. Wskaźnik skanalizowania w 2010 roku wynosił zaledwie 17,6km/100km², lokując region na odległej 15 pozycji (przed województwem podlaskim). Stosunek długości sieci kanalizacyjnej do wodociągowej wynosił 22,8%, co jest ogromną dysproporcją pomiędzy wysokim stopniem zaopatrzenia w wodę a niskim stopniem skanalizowania obszarów. Pod względem wyposażenia w sieć kanalizacyjną, zdecydowanie lepiej wyposażone są miasta ze wskaźnikiem 227,8km/100km² (kraj 241,5km/100km²). Na terenach wiejskich wskaźnik ten wynosił zaledwie 9,2km/100km² (kraj 19,1km/100km²), plasując region na przedostatnim miejscu w kraju.

W województwie lubelskim charakterystyczną cechą gospodarki wodno - ściekowej jest nadal zbyt wolny w stosunku do potrzeb, rozwój sieci kanalizacyjnej. W 2011 roku na terenie województwa oddano do eksploatacji 421,5 km sieci kanalizacyjnej. Pod względem dynamiki rozwoju wyróżniały się powiaty: bialski, biłgorajski i lubelski. Notowany wysoki przyrost długości kanalizacji sanitarnej w gminach powiatu lubelskiego wynika z intensywnego rozwoju budownictwa mieszkaniowego na obszarach podmiejskich Lublina. Pomimo, że w okresie ostatnich dwóch lat odnotowuje się ciągły przyrost sieci kanalizacyjnej i w ostatnich dwóch latach jej długość zwiększyła się o 754,2 km, to w stosunku do innych regionów kraju tempo przyrostu utrzymuje się na niższym niż w kraju poziomie.

Mapa 20 Korzystający z wodociągów i kanalizacji w 2010 roku

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2012 r.

W województwie lubelskim stopniowo zwiększa się liczba mieszkańców obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków. Na początku 2010 roku z oczyszczalni ścieków korzystało 52,8% ludności. W porównaniu do roku 2005 nastąpił wzrost o 1,8%, jednakże wciąż istnieje ogromna dysproporcja w tej kwestii pomiędzy wsią i miastem.

Na infrastrukturę związaną z regulacją stosunków wodnych i ochroną przeciwpowodziową na terenie województwa (dane GUS wg stanu na rok 2010) składa się:

- 183 km wałów przeciwpowodziowych (ok. 65% wzdłuż Wisły, ok. 9% wzdłuż Wieprza, ok. 6% wzdłuż Bugu i ok. 20% wzdłuż innych rzek) tworzących obszary chronione o łącznej powierzchni 26,6 tys. ha (ok. 85% znajduje się w dolinie Wisły),
- sztuczne zbiorniki wodne o łącznej pojemności użytkowej 66 433 dam³ (największa spośród województw, ok. 25% w skali kraju),
- 22 stacje pomp odwadniających obszary o łącznej powierzchni 18,8 tys. ha.

Obwałowania rzeki Wisły w obszarach zagrożonych powodzią nie spełniają warunków bezpieczeństwa w zakresie stateczności i filtracji wody przez korpusy wałowe i podłoża wałów.

W sytuacjach ekstremalnych stanów wód powodziowych zagrażających zniszczeniem wałów, ważną rolę powinny pełnić niezabudowane tereny zawala dopuszczone do kontrolowanego zalania w celu obniżenia fali wezbraniowej (poldery). Na terenie województwa nie zrealizowano ani jednego polderu, w tym szczególnie ważnych:

w dolinie Wisły koło Wilkowa i w dolinie Wieprza koło Tarzyniech (w gm. Izbica). W ramach ochrony przeciwpowodziowej, ochrona obszarów zagrożonych zalaniem musi wiązać się z zakazem zabudowy naturalnych terenów zalewowych, w tym dolin rzecznych, a tam gdzie konieczne – ze stopniowym wycofywaniem z nich zabudowy istniejącej. Wzrost zagrożenia powodzią jest w dużej mierze rezultatem źle prowadzonych i niewystarczających zalesień, niewłaściwie prowadzonych zabiegów agrotechnicznych, niepotrzebnych regulacji rzek oraz rosnącej zabudowy technicznej powodujących zmniejszanie zdolności retencyjnej zlewni. Stąd też, ważnym elementem ochrony przed powodzią jest zwiększenie retencji w dolinach rzek. Jeziora, zbiorniki wodne, stawy zatrzymują część spływów powierzchniowych, przez co łagodzą fale wezbraniowe w dolnej części zlewni. Podobnie oddziałują naturalne mokradła. Z istniejących dużych zbiorników retencyjnych dla celów ograniczenia fali powodziowej może być przydatny jedynie zbiornik Nielisz na rz. Wieprz. Natomiast zbiorniki retencyjne w systemie KWK nie spełniają roli przeciwpowodziowej.

Jednocześnie niemal połowa powierzchni województwa (47,85%) obejmującej północną i wschodnią część regionu zaliczania jest do strefy o największych zagrożeniach suszą. W odróżnieniu od wód podziemnych, zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny są niewielkie. Przyczynami tego stanu są: słabo rozwinięta sieć rzeczna, graniczne położenie głównych rzek i znaczna zmienność odpływów. Użytkowanie istniejących w województwie urządzeń melioracji rolnych jest niezadowolające. Urządzenia odwadniające są utrzymywane (konserwowane) na ok. 36,3% powierzchni zmeliorowanej. Złe funkcjonowanie urządzeń melioracyjnych przyczynia się do zmniejszania się retencji naturalnej zasobów wodnych.

Według informacji zawartych w Raporcie WIOŚ 2012, na koniec 2011 roku w regionie funkcjonowało 64 składowisk odpadów innych niż obojętne i niebezpieczne. W roku 2010 powierzchnia niezrekultywowana składowisk odpadów na terenie województwa wynosiła 104,3 ha. Odpady wytworzone i dotychczas składowane (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu 2010 roku przez zakłady znajdujące się na terenie województwa lubelskiego wynosiły ogółem 4860,4 tys. ton, z czego najwięcej przypadło na podregion lubelski (3550,2 tys. ton) zaś najmniej podregion bialski (136,0 tys. ton). Odpady składowane dla województwa lubelskiego wynosiły 19,3% wytworzonych w 2010 roku, z czego dla podregionu lubelskiego stanowiły 25,0%, a dla podregionu chełmsko - zamojskiego zaledwie 0,1%. W 2010 roku zebrano 337,8 tys. ton odpadów komunalnych, przy czym 253,4 tys. ton pochodziło z gospodarstw domowych.

6.6. Infrastruktura elektroenergetyczna

Województwo lubelskie jest zasilane w energię elektryczną głównie z zewnętrznych źródeł poprzez przesył liniami o napięciu 400 kV i 220 kV z krajowego systemu elektroenergetycznego. Energia elektryczna wyprodukowana na terenie województwa pokrywa 32,7% zapotrzebowania na energię w województwie. Największym producentem energii elektrycznej w województwie jest PGE Elektrociepłownia Lublin–Wrotków Sp. z o.o. Istniejąca sieć SN o różnych napięciach (30, 15, 10, 6 kV) oraz zbyt małych przekrojach cechuje się znaczną awaryjnością. Może to skutkować trudnościami w dotrzymaniu prawnie wymaganych standardów jakościowych. Stan sieci średniego napięcia ma również znaczenie dla możliwości przyłączania obiektów małej energetyki opartych na odnawialnych źródłach energii. Wymiany wymaga duża ilość wyeksploatowanych, ponad dwudziestoletnich transformatorów SN/nN. Ze względu na znaczne długości ciągów linii magistralnych SN, na obszarach wiejskich występują straty przesyłowe, dlatego w sytuacjach awaryjnych duża liczba odbiorców pozbawiona jest dostaw energii. Występują również problemy z zapewnieniem dostaw energii dla dalszego rozwoju mieszkalnictwa w strefach podmiejskich. Na podstawie informacji uzyskanych ze

spółek dystrybucyjnych działających na terenie województwa największe potrzeby w modernizacji sieci średniego i niskiego napięcia występują w gminach: Chełm, Tomaszów Lubelski, Zamość, Krasnystaw, Biłgoraj, Hrubieszów, Włodawa, Kraśnik i Lubartów.³⁴

Województwo lubelskie cechuje się stosunkowo dużym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym. Znaczne zróżnicowania występują pomiędzy rozwojem obszarów wiejskich a miastami. W porównaniu z miastami obszary wiejskie są gorzej wyposażone w podstawowa infrastrukturę.

Oprócz aspektu ilościowego przeważające znaczenie posiada jakość, która w przypadku infrastruktury transportowej w regionie jest niezadowolająca. Biorąc pod uwagę gęstość zaludnienia w województwie ilościowo sieć dróg nie wypada najgorzej, jednak stan nawierzchni i inne parametry eksploatacyjne przedstawiają się znacznie słabiej, m.in. dlatego, iż ruch tranzytowy odbywa się po drogach krajowych z powodu braku dróg ekspresowych i autostrad.

Istniejąca sieć przejść granicznych charakteryzuje się znacznie niższą gęstością niż na zachodzie i południu kraju.

Poprawia się sytuacja w zakresie infrastruktury komunalnej, w przypadku długości sieci wodociągowej tempo wzrostu w badanym okresie jest szybsze od krajowego, natomiast sieć kanalizacyjna przyrasta wolniej niż w Polsce.

Słabo rozwinięta infrastruktura oczyszczania ścieków (szczególnie na obszarach wiejskich), słabo rozwinięta gospodarka odpadami, wymagają większych nakładów mimo wykorzystania środków strukturalnych na realizację kluczowych inwestycji poprawiających spójność i atrakcyjność regionu, w tym również środowiska.

---

³⁴ Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Uwarunkowania wewnętrzne. Synteza”, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie